

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**BÜYÜKÇAY HAVZASI'NIN (ELAZIĞ) BEŞERİ VE
EKONOMİK COĞRAFYASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Selçuk

HAYLI

HAZIRLAYAN

Fethi Ahmet

CANPOLAT

2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI

BÜYÜKÇAY HAVZASI'NIN (ELAZIĞ) BEŞERİ VE
EKONOMİK COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Yrd. Doç. Dr. Selçuk HAYLI

Fethi Ahmet CANPOLAT

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Doç. Dr. M. Dursun ÇİTÇİ

2. Yrd. Doç. Dr. Selçuk HAYLI

3. Yrd. Doç Dr. İlknur ÖNER

4.

5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****BÜYÜKÇAY HAVZASI'NIN (ELAZIĞ) BEŞERİ VE EKONOMİK
COĞRAFYASI****Fethi Ahmet CANPOLAT****Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Coğrafya Anabilim Dalı
Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı
Elazığ-2011, Sayfa XIV+165**

Büyükçay havzası; Doğu Anadolu Bölgesi, Yukarı Fırat Bölümü'nde Elazığ şehrinin 43 km kadar batısında Malatya şehrinin ise 60 km kadar doğusunda bulunmaktadır. Batısında Karakaya Baraj Gölü ve devamında Malatya iline bağlı Kale ilçesi, doğusunda Elazığ şehrine bağlı köyler ve Hankendi beldesi, güneyinde Sivrice ilçesine bağlı köyler ve Gözeli beldesi, kuzeyinde ise Baskil ilçesine bağlı köyler ve Baskil ilçe merkezi yer almaktadır. İnceleme alanının toplam yüzölçümü 272,7 km²'dir.

Havzada, nüfus 1935 yılından 1945 yılına kadar daha yavaş bir artış eğilimindeyken, 1945 yılından 1980 yılına kadar hızlı bir artış dönemine girmiş ve 1980 yılından sonrada artış hızında azalma meydana gelmiş ve günümüzde toplam nüfus 1935 yılındaki nüfusuna tekrar yaklaşmıştır. İnceleme alanının nüfus bakımından en önemli özelliği havzada saçılmış vaziyette olması ve mevsimsel nüfus hareketliliğinin oldukça fazla olmasıdır.

Araştırma sahasında yerleşmelerin tarihçesi İlk Çağ'a kadar inmektedir. Havzadaki yerleşmeler genel olarak daimi yerleşmelerden oluşmaktadır. Geçici yerleşmelere en bariz örnek bağ-bahçe evleridir. Daimi yerleşmeler ise araştırma sahasının yerleşme bakımından en önemli özelliğini oluşturan köy altı iskan birimlerinden Mahalle ve Mezra sayısının oldukça fazla olmasıdır.

Havzanın %77,4'ünü mera arazileri oluştururken %14'ünü tarım arazileri, %3,8'ini orman arazisi ve geriye kalan %4,8'ini diğer araziler oluşturmaktadır. Sahada kayısı başta olmak üzere buğday, arpa, fiğ, sebze, bağ-bahçe gibi çeşitli tarımsal aktiviteler yürütülmektedir. Bunlardan kayısı ve domates entansif tarım metotları

uygulanırken tahıllarda ve az miktarda üretimi yapılan baklagillerde ekstansif tarım metotları uygulanmaktadır. Sahanın temel hayvancılık aktivitesi Büyükbaş hayvancılık olmakla birlikte arıcılıkta sahada önemli bir gelir kaynağıdır. Ayrıca sahada kümes çiftlikleri ve besi ahırları mevcuttur. Araştırma alanında taş ocağı işletmesi, benzinlik ve lokanta gibi diğer iktisadi birimler de mevcuttur.

Ülkemizde önemli problemlerden biri yanlış arazi kullanımı kadar artık arazilerin kullanılmaması, atıl vaziyette bırakılmasıdır. Bu çalışmanın yapılmasında etkili faktörler şunlardır. Birincisi topoğrafik engellere rağmen kayısı yetiştiriciliğinin yapılması, ikincisi mevsimsel nüfus hareketliliğinin fazla olması, üçüncüsü nüfusun sahada saçılmış olması ve bunun sonucunda köy altı iskan biriminin fazla olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Coğrafya, Ekonomik Coğrafya, Büyükçay Havzası, Elazığ, Malatya, Kayısı, Mezra, Mahalle, Nüfus, Mesken, Yerleşme, Tarım

ABSTRACT**Master Thesis****THE GEOGRAPHY HUMAN AND ECONOMY OF BUYUKCAY BASIN
(ELAZIĞ)**

**Fethi Ahmet CANPOLAT
The University Of Firat
The Institute Of Social Science
The Department Of Geography
Elazığ-2011, Page: XIV+165**

Buyukcay basin is located in East Anatolian Region, Upper Firat Part, 43 km to the West of the Elazig city, 60 km to the east of Malatya city. It is surrounded by Karakaya Dam Lake and Kale county of the Malatya city located on the west, villages of the Elazig city and Hankendi town located on the east, villages of Sivrice county and Gozeli town located on the south and villages of Baskil county and Baskil county seat located on the North. The total surface of the research area is 272,7 km².

The population in the basin has been decreasing since 1980 while it had increased since 1945 to 1980. The population of the basin is now approximately the same with the population in 1935. In terms of population there are two characteristic features of the survey area. First one is that the population expansion is largely scattered. The second one is that it has seasonal mobility.

The history of the survey area goes back to the ancient. The settlement of the basin comprises of permanent settlements. The most prominent feature of temporal settlements is vineyard-garden houses. The most prominent of the permanent settlements is that the number of "mahalle" and "mezra" is quite a lot.

While pastures one comprising %77,4 of the survey area, arable lands comprises %14, forest %3,8, the other lands %4,8. Various agricultural products are being produced such as, apricot, wheat, barley, vetch, vegetables. Intensive agricultural methods are applied on cereals and legumes which has small amounts of production. While the main livestock activity is based on cattle, beekeeping is an important source of income and also poultry farms and feedlots are available in the survey area. In the basin quarry, other economic units such as gas station, restaurants are also available.

One of the major problem in the our country is that lands are no longer used and left idle. There are three factors for the subject to be selected. First inspite of topographical difficulties, apricots are being produced. Second reason is the high rate of seasonal mobility and third reason is that the population expansion is largely scattered so sub-village settlements is quite a lot.

Key Words: Human Geography, Economic Geography, Buyukcay Basin, Elazig, Malatya, Apricot, Mezra, District, Population, Housing, Settlement, Agriculture

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	V
İçindekiler	VI
Şekiller Listesi	IX
Tablolar Listesi	X
Fotoğraflar Listesi	XII
Haritalar Listesi	XIII
ÖNSÖZ	XIV

I.BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Başlıca Özellikleri.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Metodolojisi.....	6

II. BÖLÜM

BÜYÜKÇAY HAVZASININ NÜFUS COĞRAFYASI

2.1. NÜFUSUN GELİŞİMİ	9
2.1.1. 1935-1945 Dönemi	12
2.1.2. 1945-1980 Dönemi	12
2.1.3. 1980-2010 Dönemi	13
2.2. GÖÇLER.....	21
2.2.1. Büyükçay Havzasından Dışarıya Göçler	22
2.2.2. Büyükçay Havzasına Dışarıdan Gelen Göçler	24
2.2.3. Mevsimlik Göçler ve Günübürlük Hareketler	25
2.3. NÜFUSUN YAŞ VE CİNS YAPISI.....	31
2.4. NÜFUS DAĞILIŞI.....	38
2.5. NÜFUS YOĞUNLUĞU	45
2.5.1. Aritmetik Nüfus Yoğunluğu	45
2.5.2. Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu.....	51
2.6. NÜFUSUN EKONOMİK FAALİYET GRUPLARINA BÖLÜNÜŞÜ	57
2.7. NÜFUSUN EĞİTİM DURUMU	58
2.8. NÜFUS VE SAĞLIK HİZMETLERİ.....	62

III. BÖLÜM

BÜYÜKÇAY HAVZASI'NIN YERLEŞME COĞRAFYASI

3.1. YERLEŞMELERİN TARİHÇESİ.....	64
3.2. YERLEŞMELER ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER.....	70
3.3. YERLEŞMELERİN TİP YÖNÜNDE AYRIMI.....	78
3.3.1. Geçici Yerleşme Şekilleri	78
3.3.1.1. Bağ-Bahçe Evleri	78
3.3.2. Daimi Yerleşmeler	79
3.3.2.1. Benzinlik	79

3.3.2.2. Mezra	80
3.3.2.3. Mahalle.....	82
3.3.2.4. Köyler.....	83
3.3.2.4.1. Köylerin Şekil Bakımından Sınıflandırılması	83
3.3.2.4.2. Köylerin Yerleşme Dokusu Özellikleri.....	85
3.3.2.4.3. Köylerin İdari Yapısı ve Adlarına Göre Sınıflandırılması	88
3.3.2.4.4. Kuruluş Yeri Bakımından Yerleşmeler.....	89
3.3.2.4.5. Geçim Kaynaklarına Göre Köylerin Özellikleri	93
3.3.2.4.6. Köylerde Nüfus Miktarı Yüzölçümü İlişkisi.....	94
3.4. MESKENLER.....	95
3.4.1. Meskenleri Etkileyen Doğal ve Beşeri Faktörler	95
3.4.2. Meskenlerin Özellikleri.....	98

IV. BÖLÜM

BÜYÜKÇAY HAVZASI'NIN EKONOMİK COĞRAFYASI

4.1. EKONOMİK FAALİYETLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	105
4.1.1. Doğal Faktörler	105
4.1.2. Beşeri Faktörler.....	119
4.2. EKONOMİK FAALİYETLER.....	131
4.2.1. Tarımsal Faaliyetler	131
4.2.1.1. Tahıl Tarımı	131
4.2.1.2. Sebze Yetiştiriciliği.....	132
4.2.1.3. Kayısı Yetiştiriciliği	133
4.2.2. Hayvancılık.....	138
4.2.2.1. Büyükbaş Hayvancılık	138
4.2.2.2. Küçükbaş Hayvancılık	140
4.2.2.3. Kümes Hayvancılığı.....	140
4.2.2.4. Arıcılık	141
4.2.3. Diğer Ekonomik Faaliyetler.....	142
4.2.3.1. Taş Ocağı	142
4.2.3.2. Lokantalar	143
4.2.4. Ulaşım	144

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKÇA	154
EK; KÖY BİLİRKiŞİ ANKETİ	162

Şekiller Listesi

Şekil 1. Büyükçay Havzasının Genel Görünümü (Batıdan doğuya bakış).....	8
Şekil 2. Büyükçay Havzasında Sayım Yıllarına Göre Nüfus Değişimi.....	10
Şekil 3. Büyükçay Havzasının Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Artış Hızı Değişimi	11
Şekil 4. Büyükçay Havzasının, Elazığ Kırsal Nüfusunun ve Türkiye Kırsal Nüfusunun Onar Yıllık Periyotlarla Nüfus Artış Oranları	14
Şekil 5. Büyükçay Havzasında 1980 ve 2010 Yıllarında Ortalama Hane Büyüklüğü.....	17
Şekil 6. Büyükçay Havzasında Sayım Yıllarına Göre Erkek ve Kadın Nüfusları	32
Şekil 7. Büyükçay Havzasında 1997 ve 2006 Yıllarında Nüfusun Yaş Gruplarına Bölünüşü ...	33
Şekil 8. Büyükçay Havzasının Nüfus Piramitleri (1997, 2003, 2006 Yılları)	37
Şekil 9. Büyükçay Havzasında Yıllara Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Değişimi.....	46
Şekil 10. Büyükçay Havzasında Yıllara Göre Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Değişimi.....	52
Şekil 11. Büyükçay Havzasında Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Gruplarına Göre Oranı .	58
Şekil 12. Büyükçay Havzasındaki Nüfusun Eğitim Durumu (1997).....	60
Şekil 13. Büyükçay Havzasındaki Nüfusun Eğitim Durumu (2006).....	60
Şekil 14. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Dağılımı.....	75
Şekil 15. Büyükçay Havzasında Farklı Şekillere Sahip Köyler.....	84
Şekil 16. Büyükçay Havzasında Farklı Doku'ya Sahip Köyler	86
Şekil 17. Parçalı Dokuya Örnek (Hacıhüseyinler Köyü ve Bağlı Mezraları)	86
Şekil 18. Büyükçay Havzasındaki Yerleşmelerin Jeomorfolojik Birimlere Göre Dağılışı.....	90
Şekil 19. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu	98
Şekil 20. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Oda Sayısına Göre Durumu	99
Şekil 21. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Kat Sayısına Göre Durumu	100
Şekil 22. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Çatı Şekline Göre Durumu.....	100
Şekil 23. Büyükçay Havzasında Meskenlerde Çatı Örtü Malzemesi	101
Şekil 24. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Halihazır Durumu	102
Şekil 25. Büyükçay Havzasında Ağıl'ın Meskenlerdeki Yeri.....	103
Şekil 26. Aladikme Köyü, Silolar Mezrasında Bulunan Yeni Bir Mesken Planı Örneği	104
Şekil 27. Türkiye Geneli, Elazığ Geneli ve Büyükçay Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ..	115
Şekil 28. Büyükçay Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Alanları.....	118
Şekil 29. Büyükçay Havzasında Arazinin Türü ve Kullanım Şekli.....	120
Şekil 30. Büyükçay Havzasında Tarımsal Araziden Faydalanma Durumu	120
Şekil 31. Türkiye, Elazığ ve Büyükçay Havzası Genel Arazi Kullanım Oranları	121
Şekil 32. Büyükçay Havzasında Tarımsal İşletme Büyüklüğü Gruplarına Göre Parsel Sayısı Oranları .	122
Şekil 33. Büyükçay Havzasında Tarım Alanları, Kullanım Türü ve Oranları.....	132
Şekil 34. Sakabaşı Köyü ile Yaylanlı Köyü Arasındaki Yolun Profili.....	145

Tablolar Listesi

Tablo 1. Büyükçay Havzasında 1518-1566 Yılları Arasında Nüfusun Durumu.....	10
Tablo 2. Büyükçay Havzası Nüfusu (1935-2010).....	10
Tablo 3. Büyükçay Havzasında Sayım Yıllarına Göre Nüfus Artış Miktarı, Yıllık Ortalama Artış Miktarı ve Aritmetik Artış Hızı.....	11
Tablo 4. Büyükçay Havzasının, Elazığ İli Kırsal Nüfusunun ve Türkiye'nin Kırsal Nüfusunun Onar Yıllık Periyotlarla Nüfus Artış Hızları ve Nüfus Artış Oranları	14
Tablo 5. Büyükçay Havzası Nüfusunun Elazığ ve Türkiye Kırsal Nüfusuna Oranı	15
Tablo 6. Büyükçay Havzasında 1980 ve 2010 Yıllarında Ortalama Hane Büyüklüğü	17
Tablo 7. Büyükçay Havzasındaki Köylerin 1935-2009 Yılları Arası Nüfus Miktarları	19
Tablo 8. Büyükçay Havzasından Elazığ ve Diğer İllere Gerçekleşen Göçler	22
Tablo 9. Büyükçay Havzasından Yurtdışına Gerçekleşen Göçler.....	23
Tablo 10. Büyükçay Havzasına Doğru Dışarıdan Gerçekleşen Göçler ve Geldikleri Yerler.....	24
Tablo 11. Büyükçay Havzasına Doğru Gerçekleşen Mevsimlik Göç Hareketi ve Geldikleri Yerler	26
Tablo 12. Büyükçay Havzasının 2010 Yılı Yaz ve Kış Mevsimi Nüfusları ile Fizyolojik Nüfus Yoğunlukları	27
Tablo 13. Büyükçay Havzasında Sayım Yıllarına Göre Erkek ve Kadın Nüfusları.....	32
Tablo 14. Büyükçay Havzası Nüfusunun 1997 ve 2006 Yıllarındaki Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Grupları Miktarı ve Oranları İle Bağımlı Nüfus Oranları.....	33
Tablo 15. Büyükçay Havzasında Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyet Yapısına Göre Dağılımı (1997, 2003 , 2006).....	36
Tablo 16. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (1935)	40
Tablo 17. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (1980)	41
Tablo 18. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (2010)	41
Tablo 19. Büyükçay Havzası Köylerinin 1935, 1980 ve 2010 Yılları Aritmetik Nüfus Yoğunlukları	46
Tablo 20. Büyükçay Havzası Köylerinin 1935,1980 ve 2009 Yılları Fizyolojik Nüfus Yoğunlukları	52
Tablo 21. Büyükçay Havzasında Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Gruplarına Bölünüşü ..	57
Tablo 22. Büyükçay Havzasında Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Durumu (1997 ve 2006 Yılları).....	59
Tablo 23. Büyükçay Havzasında Köyler Dışında İlköğretim ve Liseye giden Öğrenci Sayıları ve Gittikleri Yerler	61
Tablo 24. Büyükçay Havzasında Köylerin Ortaya Çıkmasında Etkili Aşiretler	69
Tablo 25. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Dağılımı	75
Tablo 26. Büyükçay Havzasında Bağlı Oldukları Yerleşmelere Göre Mezralar	80

Tablo 27. Büyükçay Havzasında Bağlı Oldukları Yerleşmelere Göre Mahalleler.....	82
Tablo 28. Büyükçay Havzası Köylerinin Şekil Yönünden Ayrımı	84
Tablo 29. Büyükçay Havzası Köylerinin Dokusu Bakımından Sınıflandırılması.....	86
Tablo 30. Büyükçay Havzasındaki Köylerin Eski İsimleri	89
Tablo 31. Büyükçay Havzasındaki Yerleşmelerin Jeomorfolojik Birimlere Göre Dağılışı	89
Tablo 32. Büyükçay Havzasında Köylerin Geçim Kaynaklarına Göre Durumu	93
Tablo 33. Büyükçay Havzasında Köylerin Toplam Arazi Miktarları	94
Tablo 34. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu.....	98
Tablo 35. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Oda Sayısına Göre Durumu.....	99
Tablo 36. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Kat Sayısına Göre Durumu	99
Tablo 37. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Çatı Şekline Göre Durumu	99
Tablo 38. Büyükçay Havzasında Meskenlerde Çatı Örtü Malzemesi	101
Tablo 39. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Halihazır Durumu	102
Tablo 40. Büyükçay Havzasında Ağıl'ın Meskenlerdeki Yeri	103
Tablo 41. Türkiye Geneli, Elazığ İl Geneli ve Büyükçay Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Alanları.....	115
Tablo 42. Büyükçay Havzasında Arazinin Türü ve Kullanım Şekli	119
Tablo 43. Büyükçay Havzasında Tarımsal Araziden Faydalanma Durumu	120
Tablo 44. Türkiye Geneli, Elazığ İl Geneli ve Büyükçay Havzası Genel Arazi Kullanımı	121
Tablo 45. Büyükçay Havzasında Tarımsal İşletme Büyüklükleri	122
Tablo 46. Büyükçay Havzasındaki Köylerde Tarım Aletleri	124
Tablo 47. Büyükçay Havzasında Tarım Alanları, Kullanım Türü ve Oranları	131
Tablo 48. Büyükçay Havzasında 2008 Yılı Kayısı Üretimi	137
Tablo 49. Büyükçay Havzasında Yıllara Göre Toplam Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı	138
Tablo 50. Büyükçay Havzasında Köylere Göre Büyükbaş Hayvan Sayıları	139
Tablo 51. Büyükçay Havzasında Köylere Göre Toplam Kovan Sayısı	141

Fotoğraflar Listesi

Fotoğraf 1. Hırsıztaşı Tepesinden Büyükçay ve Akarsu'ya Paralel Uzanan Elazığ-Malatya Karayolu ..	8
Fotoğraf 2. Büyükçay havzasının yukarı çıkışı, Pirhasan dağından Karga dağı, Yalındamlar düzü	8
Fotoğraf 3. Karaali Köyünde D-300 Karayolunun Yakınındaki Mustafa Bilbay İlköğretim Okulu	59
Fotoğraf 4. Büyükçay Havzasında Acil ve Rutin Sağlık Hizmetlerinin Görüldüğü Karaali Sağlık Ocağı	63
Fotoğraf 5. Bağ Evi (Günaçtı Köyü).....	79
Fotoğraf 6. Paleo-Heyelan Alanında Yer Alan Selvi Mezrası-Aladikme Köyü	81
Fotoğraf 7. Günaçtı Köyü Torsuşağı Mahallesi	82
Fotoğraf 8. Hacıhüseyinler Köyü Kömürhan Boğazının Eğimli Yamaçları Üzerindeki İskan Grupları.....	87
Fotoğraf 9. Sırt Üzerinde Yer Alan Akbayır Mezrası – Eskiköy (Güneybatıya bakış)	91
Fotoğraf 10. Sulama Havuzu ve Hemen Altındaki Kayısı Bahçesi-Günaçtı Köyü (Doğuya bakış) ..	109
Fotoğraf 11. Eğimli Yamaçlarda Tahıl Tarımı (Sarıtaş Köyü)	109
Fotoğraf 12. Sakabaşı Köyünün Kuzeyinde Birikinti Konisi Üzerindeki Tarım Alanları.....	110
Fotoğraf 13. Aladikme Köyü, Cansızkayış Mezrası	112
Fotoğraf 14. Alüvyal Topraklar ve Nadas Arazisi-Günaçtı Köyü (Güneybatıya bakış).....	112
Fotoğraf 15. Sera (Küllük köyü)	133
Fotoğraf 16. İslim Evleri (Topaluşağı Köyü).....	134
Fotoğraf 17. İslimleme (Kükürtleme) Sonrası Güneş Bırakılmış Kayısı (Topaluşağı Köyü)..	136
Fotoğraf 18. Kayısı Satış Yeri (Karaali Köyü)	137
Fotoğraf 19. Tavuk Çiftliği (Ortaçalı Köyü).....	141
Fotoğraf 20. Arıcılık Faaliyet (Ortaçalı Köyü)	142
Fotoğraf 21. Taş Ocağı (Aladikme Köyü)	143
Fotoğraf 22. Elazığ-Malatya Karayolu Üzerinde Yer Alan Bir Petrol İstasyonu ve Lokanta .	143
Fotoğraf 23. Eski Kömürhan Köprüsü ve Yeni Kömürhan Köprüsünün Karakaya Baraj Gölü Suları Tutulmadan Önceki Hali	145
Fotoğraf 24. Kömürhan Köprüsü ve Karakaya Baraj Gölü	145

Haritalar Listesi

Harita 1.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Lokasyon Haritası	2
Harita 2.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Topografya Haritası	4
Harita 3.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2010 Kış) .29	
Harita 4.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2010 Yaz) 30	
Harita 5.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Nüfus Dağılışı Haritası (1935 Yılı)	42
Harita 6.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Nüfus Dağılışı Haritası (1980 Yılı).....	43
Harita 7.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Nüfus Dağılışı Haritası (2010 Yılı).....	44
Harita 8.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1935 Yılı) .48	
Harita 9.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1980 Yılı)..49	
Harita 10.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2010 Yılı)..50	
Harita 11.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1935 Yılı)..54	
Harita 12.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1980 Yılı)..55	
Harita 13.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2010 Yılı)..56	
Harita 14.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Litoloji Haritası.....	71
Harita 15.	Büyükçay Havzasında (Elazığ) Yerleşmelerin Dağılışı Haritası.....	76
Harita 16.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Jeomorfoloji Haritası.....	92
Harita 17.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Mesken Dağılışı Haritası.....	96
Harita 18.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Genel Arazi Kullanım Haritası (2010).....	109
Harita 19.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Arazi Yetenek Sınıfları Haritası.....	114
Harita 20.	Günaçtı Köyü Arazi Kullanım Haritası (2010 Yılı).....	125
Harita 21.	Eskiköy Arazi Kullanım Haritası (2010 Yılı).....	128
Harita 22.	Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Ulaşım Haritası.....	147

ÖNSÖZ

Büyük Çay Havzası (Elazığ) Nüfus Coğrafyası isimli bu seminer çalışması Elazığ il merkezinin güneybatısında üç ayrı ilçe sınırları içerisinde yer alan Büyük Çay Havzasındaki kırsal yerleşmelerin nüfus özelliklerinin incelenmesinden oluşmaktadır. Araştırma sahası; Baskil ilçesi, Sivrice ilçesi ve Elazığ Merkez ilçesinin bir bölümünü kapsamaktadır. Bu çalışmada sahanın nüfus özellikleri ve coğrafi ortam arasındaki ilişki ile nüfusun tarihsel değişim süreci ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma alanının bir bölümü daha önce beşeri özellikleri bakımından genel olarak ele alınmış; fiziki coğrafya özellikleri bakımından ise farklı düzeydeki akademik çalışmalarla incelenmiş bir alandır.

Araştırma sahası özel konumuna bağlı olarak kendi içerisinde farklı özellikler gösteren bir yerdir. Dolayısıyla kendine has bu sahanın nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyet özellikleri bakımından ortaya konulması, tez çalışması olarak seçilmesinde temel etken olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde sahanın konumu ve genel özellikleri ile çalışmanın metodolojisi açıklanmıştır. İkinci bölümde havzanın nüfus özellikleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde havzadaki yerleşmelerin tarihçesi, dağılışı, özellikleri ve bunlar üzerinde etkili faktörler üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde havzadaki önemli ekonomik faaliyetler ve arazi kullanımı durumu incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Çalışmanın ortaya çıkmasından tamamlanmasına kadar geçen sürede yardım ve destekleri için yüksek lisans tezi danışmanı hocam, **Yrd. Doç. Dr. Selçuk HAYLİ**'ye, değerli tavsiyeleri ve yardımlarıyla **Yrd. Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR**'e, "Velipalas"ın anlayışlı ve güler yüzlü insanlarına, araştırma sahası ile ilgili fotoğraf arşivini, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan **Arş. Gör. Muzaffer SİLER**'e, havzanın 10 m'lik sayısal yükselti modelini paylaşan **Yrd. Doç. Dr. Halil GÜNEK**'e, inceleme sahasına birlikte gittiğimiz Babama ve çalışmanın tamamlanmasına kadar geçen sürede manevi destekleriyle Anneme minnet ve teşekkürlerimi arz ederim.

Fethi Ahmet CANPOLAT

Elazığ – 2011

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Başlıca Özellikleri

Büyükçay havzası, ülkemizin Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümünde Elazığ ilinin güneybatı kesiminde, Güneydoğu Toroslar dağ kuşağı sisteminin kuzey kenarında genel olarak doğu-batı doğrultulu uzanan dağlar (Karga dağı ve Bulutlu dağı) arasında yer almaktadır (Harita 1, Fotoğraf 1, Şekil 1).

Fırat nehri havzası içerisinde yer alan Büyükçay havzasının doğal sınırlarını Güneydoğu Toros dağ sisteminin içerisindeki yükseltiler oluşturmaktadır. Buna göre havzanın batısında, Büyükçay'ın Fırat nehriyle buluştuğu yerin kuzeyindeki Karakaya Tepesi (902 m) ile başlayan sınır, Hırsıztaş Tepesine (961 m) ve ilerisindeki Bilasir Tepesine (1318 m) buradan kuzeydoğu yönünde bir kavisle Büksor tepesine (1495 m) buradan doğu yönünde devam ederek Düğün Tepe'ye (1700 m) ve güneydoğu istikametinde bir kavis çizerek Heybeli dağı zirvesine (1964 m) ve devamında Pirhasan Dağı zirvesine (1994 m) buradan güneydoğu'ya doğru yönelerek Kurtboğan Tepesine (1890 m) ve bir iç kavisle Kuş Tepesine (1640 m) ve Tavşan Tepe'ye (1285 m) buradan güneye yönelerek Rabi Tepesine (1898 m) ulaşır. Buradan batıya doğru Şılan Tepesine (1810 m) ve devamında Karga Dağı zirvesine (1965 m), Karga Dağının güneyindeki platodan bir kavis çizerek kuzeybatıya doğru yönelir ve buradan batıya doğru düz bir hattı takip ederek Karataş Tepesine (1594 m) ve sonrasında Efitelya Tepesine (1430 m) ulaşır. Büyükçay havzasının çevresindeki diğer önemli havza sistemleri kuzeybatısındaki Geli Çayı (Himik Deresi) havzası, güneyindeki İrindil deresi havzası, doğusundaki Sazlık deresi havzasıdır. Havzayı beşeri unsurlara göre sınırlandırdığımızda kuzeyinde Baskil İlçesi, güneyinde Sivrice İlçesi ile kuzeydoğusunda Elazığ İli yer almaktadır (Harita 2).

Havza 1/25.000 ölçekli topografya haritasında L41 b1, L41 b2, L42 a1, K41 c3, K41 c4 paftaları içerisinde kalmaktadır.

alanı, Türkiye'nin önemli tektonik birliklerinden biri olan Toridler'in doğu kesiminde yer almaktadır. Bölge Üst Kretase'den itibaren yaklaşık kuzey-güney doğrultulu sıkışma rejimi etkisinde kalmış ve bu sıkışma rejimi günümüze kadar devam etmektedir. Buna bağlı olarak diskordantlar, kıvrılmalar, magmatik faaliyetler ve bu ana olaylara bağlı daha küçük boyutlu yapısal öğeler gelişmiştir. Büyükçay Havzası içerisindeki en önemli tektonik yapıları Kömürhan bindirmesi ve Elazığ fay'ı teşkil etmektedir. Elazığ-Malatya karayolu üzerindeki Kömürhan Köprüsü yakınlarından başlayıp Sivrice'ye kadar uzanır. Diğer bir yapı ise Bulutlu Dağı'nın güney kısmını KD-GB yönünde baştanbaşa geçen makaslama kırıklarıdır. İnceleme alanı, Üst Miyosen-Pliyosen'de neotektonik hareketler sonucu sıkışma ve Doğu Anadolu Fayı'nın doğrultu atımlı tektonik rejimi etkisinde şekillenmiştir. Doğu Anadolu Fayı'nın kuzeyinde yer alan Büyükçay, havza içerisindeki Kömürhan Bindirmesi'ne yerleşmiştir (Siler, 2009 s.5).

Araştırma sahasının genel olarak yer şekillerine baktığımızda eğim ve engebeliğin oldukça fazla olduğu Büyükçay ve kollarının açmış olduğu vadilerle parçalanmış bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Havza içerisindeki önemli düzlük sahalar doğuda Ortaçalı köyü ile Yalındamlar köyü arasındaki düzlük saha ile batıda Topaluşağı köyünden, Çavuşlu köyüne kadarki plato tarzında akarsular tarafından parçalanmış düzlük sahanın bulunduğu kesimdir (Harita 16). Havzadaki en yüksek noktayı, Heybeli dağ üzerinde yer alan Karataş Tepesi (2031 m) en alçak yeri ise 680 m ile Fırat nehri oluşturmaktadır. Havza içi yükselti farkı 1351 m.dir.

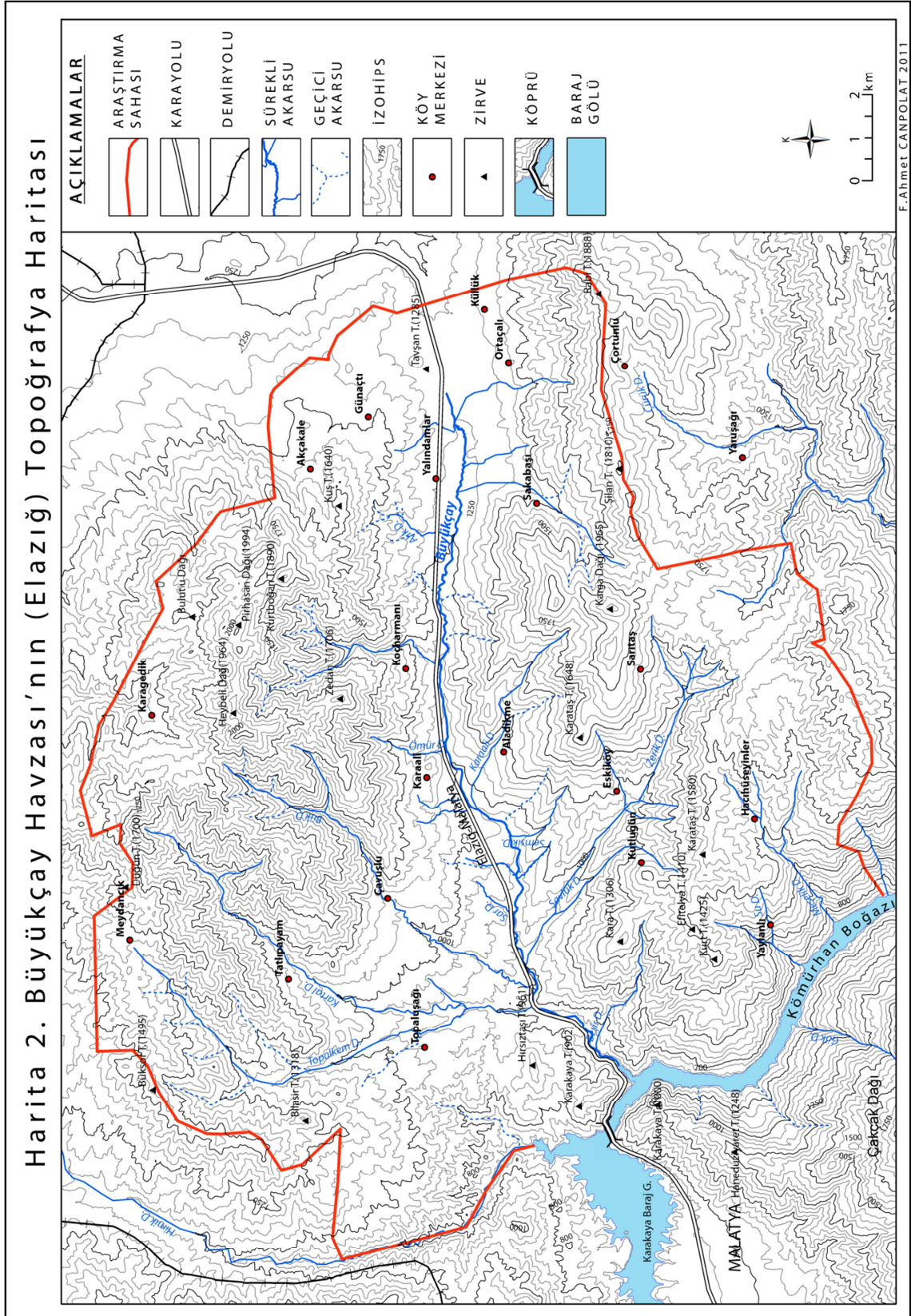
Büyükçay Havzası'nın batı bölümleri, Malatya Havzası; doğu bölümünü oluşturan Yalındamlar Düzü ise Uluova Havzası içerisinde kalmaktadır. Kuzeydeki Bulutlu, Heybeli ve Pirhasan Dağı'nın, zirvelerinde şapka şeklinde metamorfik kayalar, diğer alanlarında ise granit, gabro ve diyorit gibi magmatik kayalar yüzeylenmektedir. Güneydeki Karga Dağı'nın yapısı ise ofiyolitlerden oluşmaktadır. Bu dağlık alanlar üzerinde farklı dönemlere ait farklı yükseltilerde aşınım yüzeyleri yer almaktadır. Topalkem ve Yalındamlar Düzü jeomorfolojik açıdan farklı havzalara ait oldukları için aşınım yüzeylerinin bazıları farklı yükseltilerde yer almaktadır. Araştırma alanımız içerisinde bir bölümü bulunan Kömürhan Boğazı, yörenin olduğu gibi, araştırma sahasının en önemli boğazını teşkil etmektedir. Kömürhan Boğazı, Malatya ve Kale Ovaları ile Pütürge-Doğanyol çukurluğunu birleştiren Fırat Nehrinin, yörede GB-KD uzanışlı "antesedant boğaz" özelliğindedir (Özdemir ve Tonbul, 1996/b'den

naklen, Siler, 2009, s.57). Büyükçay Boğazı araştırma sahasındaki ikinci önemli boğaz olup söz konusu çayın Karakaya barajına döküldüğü kısımda (Kömürhan Boğazı doğu yamacı) geriye aşındırma ile oluşmuş, derinliği 500 m'ye ulaşan bir kapma boğazıdır. Büyükçay'ın aynı mekanizma ile oluşturduğu diğer boğaz ise daha doğuda ve Uluova Havzası'nı bünyesine kattığı Karaali boğazı olarak isimlendirdiğimiz kapma boğazıdır. Araştırma alanındaki dağlık alanlardaki derince yarılmış vadiler ile Topalkem Havzası'ndaki kanyon biçimli vadiler jeolojik yapı ve tektonik hareketlerin ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. İnceleme alanının doğusunda, Karga Dağı'nın kuzeydoğu etekleri ile Bulutlu Dağı'nın güneybatı etekleri boyunca birikinti koni ve yelpazeleri oluşmuştur. Bu birikinti koni ve yelpazeleri birleşerek bir dağ içi ova görünümü almıştır (Siler, 2009, s.58).

Büyükçay'a dahil olan kolları şunlardır. Havzanın kuzeyinde batıdan doğuya doğru sırasıyla; Çavuz dere, Topalkem deresi, Bük deresi, Karataş deresi, Konik deresi, Ömur deresi, Hıdır deresi, Küllük deresi, Bük deresi, Kara dere, Kırmızıtaş deresi, Alik deresi ve Pincirik deresi vardır. Havzanın güneyinde ise batıdan doğuya doğru sırasıyla; Beşir deresi, Zerik deresi, Semsik deresi, Karaali deresi, Kara dere ve Büyük dere yer alır (Harita 2). Bu kolların birçoğu mevsimlik akarsu özelliği göstermektedir. Ayrıca buradaki tarımsal faaliyetlerde bu kolların bir kısmı sulama suyu olarak kullanıldığından dolayı nehre fazla su ulaştıramazlar.

Elazığ-Malatya çevresi yarı nemli Akdeniz iklimi ile yarı-kurak iklim arasında geçiş özelliği gösteren bir bölgede yer almaktadır. Ancak bu bölge içerisinde de özel bir konumda bulunan Büyükçay havzası bir geçit alanında yer almaktadır. Büyükçay Havzası'nın iklimi bitki örtüsü ve diğer fiziki ortam koşulları ile insanların yaşam tarzları ve sürdürdükleri ekonomik faaliyetlere de açık bir şekilde yansımıştır. Klimatik koşullar (özellikle kış ayları), bu sahadaki atmosfer olaylarının çevresine oranla farklı özelliklere sahip olduğunu göstermektedir (Siler, 2009 s.5).

Araştırma sahasında zonal, azonal ve intrazonal olmak üzere üç ana toprak tipide görülmektedir. Zonal topraklardan, kahverengi, kırmızımsı kahverengi ve kireçsiz kahverengi orman toprakları dikkat çekmektedir. Azonal topraklardan, kolüvyal ve alüvyal topraklar ile litosoller görülürken; Intrazonal topraklardan sadece dağ-çayır toprakları, yüksek kesimlerde ve kısıtlı bir alanda gelişebilmiştir. Bu topraklardan en geniş alanlara yayılan grup kırmızımsı kahverengi topraklardır (Siler, 2009 s.5).

Havzanın kuzeyinde, 900-950 m civarında ormanlar başlamakta, dağlık alanların yukarı kesimlerinde orman üst sınırına 1950-2000 m'lerde ulaşılmaktadır. Büyükçay Havzası ve çevresinde de benzer şekilde 1950 m den yüksek kesimlerde, çok az olmakla

beraber yüksek dağ-plato stepleri, 900-1950 m yükseltileri arasında meşe ve ardıçlardan oluşan kuru ormanlar yer almaktadır. Genellikle tahrip edilmiş bu kuru ormanlar, bozuk-baltalık meşelik alanları meydana getirmekte, özellikle de araştırma alanımızın batı ve kuzeybatı bölümlerinde, Karga Dağı'nın batısı ile güneydoğu kesimlerinde ve Bulutlu Dağı'nın kuzey eteklerinde geniş alanlarda yayılış göstermektedir. Bu alanların dışında araştırma alanı antropojen step görünümündeki sahalardan oluşmaktadır (Tonbul 1987'den naklen Siler, 2009 s. 36).

Havzada 1960'lı yıllardan itibaren ağaçlandırma faaliyetleri sürdürülmektedir. Bunun sonucunda havza içerisinde "özellikle Karga Dağı'nda ve Heybeli Dağı'nın bir bölümünde yapılan çalışmalarla daha çok karaçam ve sarıçam olmak üzere yöre iklimine uygun ağaç türlerinin oluşturduğu koruluklar, orman görünümünü kazanmış durumdadır" (Siler 2009, s.37).

1.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Metodolojisi

Coğrafya bilimindeki temel amaç mekan ile insan arasındaki bağı açıklamak olduğundan bu çalışmada da hedef, sahanın nüfus özelliklerinin, yerleşme özelliklerinin ve ekonomik faaliyetlerin mekanla olan ilişkisini ortaya koymak olacaktır. Nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetlerin özelliklerini coğrafya biliminin ilkeleri ve kapsamı içerisinde değerlendirmek, çalışmanın diğer amaçlarını oluşturmaktadır.

Coğrafyanın mekana bakışının iki biçimde olduğunu söyleyebiliriz. Birinci yaklaşımda (sistemik coğrafyada) olay ve konuların mekan üzerinde dağılımının incelenmesi söz konusu iken, ikincisinde (bölgesel coğrafyada) farklı olaylar arasındaki ilişkilerin, mekanları birbirinden farklılaştırmasından yola çıkarak bölgelere, karakterini veren olayların ve ilişkilerin çözümlenmesi söz konusudur. Her iki yaklaşımda da bir bütünü algılamak için parçalara ayırma ve onların analiz edilmesi vardır. Sistemik coğrafyada konulara ve olaylara göre bir ayrıştırma söz konusu iken, bölgesel coğrafyada mekanların ayrıştırılması vardır (Kılıç ve Mutluer, 2007 s.19). Bir alanın ana kriterini ayırt etmek ve bunun çevredeki diğer bölgelerden neden farklı olduğunu açıklamak için çeşitli bölgesel çalışmalar yapılmıştır. İnsan diğer insanlarla ve çevre ile karşılıklı ilişki içinde olduğu için, mekân belli alanlara bölünmekte, dolayısıyla da bölge dokusu oluşmaktadır (Tümertekin-Özgüç, 2000). Bu çalışmada da mekan, bölgesel coğrafya yaklaşımıyla ele alınmış, sahanın nüfus, yerleşme ve iktisadi

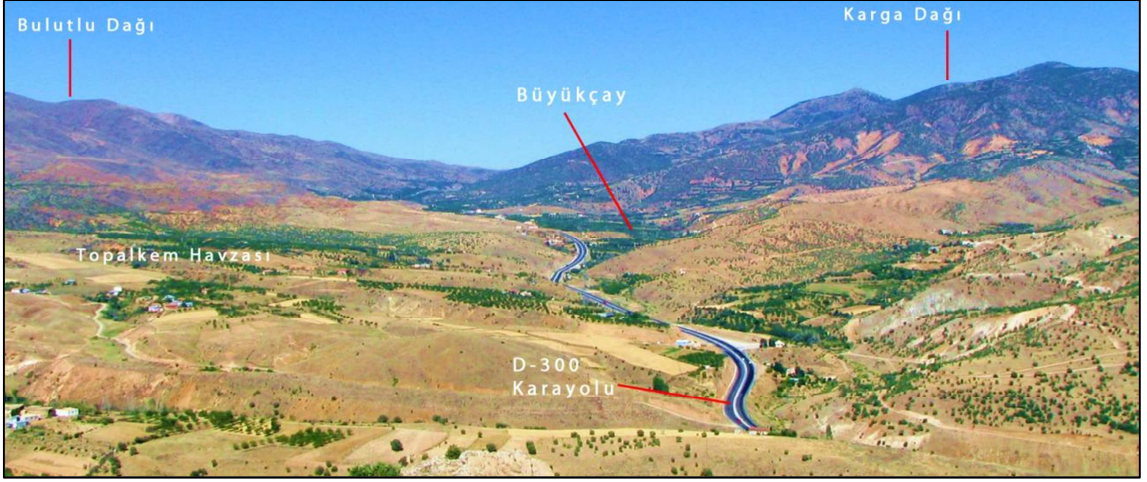
faaliyetlerin, kendi içerisindeki benzer özellikleri ile yakın ve uzak çevresi ile olan farklılıkları incelenmiştir.

Bu amaçlar doğrultusunda ilk olarak araştırma alanının sınırları belirlenmiştir. Sınırları belirlenen araştırma alanında 10 köyün tamamı, 9 köyün ise bir kısmı yer almaktadır. Sonrasında saha ile ilgili literatür tarama çalışması yapılmıştır. Araştırma sahasının topografik özelliklerini tanımaya yardımcı olması açısından 1/25.000 ölçekli topografya haritaları DSİ'nin Elazığ 9. Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır. TÜGEM'den sahadaki köylerin 1981 yılında yapılmış köy envanter etüdü çalışması temin edilmiş ancak Ortaçalı, Sakabaşı ve Yalındamlar köylerine ait etütler olmadığından ve başka bir kurumda da bu çalışmanın bir örneği bulunmadığından alınamamıştır. Sahaya ait E.T.F. raporları Elazığ İl Sağlık Müdürlüğünden temin edilmiştir. 2010 yılına ait yaş gruplarını içeren verilere ulaşmak için TÜİK' ten veri talep edilmiş ancak gelen veriler içerisinde birçok köyün verisi bulunmadığından değerlendirilememiştir. Araştırma sahasındaki sağlık ocağından güncel nüfus verileri talep edilmiş ancak hasta bilgilerinin gizliliğini koruma adına ve verilerin sağlıklı olmadığı gerekçesiyle verilmemiştir. Bu nedenle Köylerin nüfusunun tespiti için TÜİK'in internet sitesinden genel nüfus sayımları alınmış bu e-kitaplardan her bir köyün nüfusu yıllara göre listelenmiştir. Sahada yapılan anket çalışmaları, E.T.F. raporları, TÜİK verileri ve literatür çalışmaları bir araya getirilerek sahanın nüfus özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yerleşme ve mesken özelliklerini ortaya koymak için İç işleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nden veri temin edilmiş, arazi çalışması ve literatür taraması yapılmış, karakteristik özellikler gösterdiği düşünülen fotoğraflar çekilmiştir. 19 köy muhtarıyla yapılan anketlerden elde edilen sonuçlar bir araya getirilerek bir senteze ulaşmaya çalışılmıştır.

Ekonomik faaliyet özellikleri için genel arazi kullanım haritası oluşturulmuş ayrıca ölçeği büyütürken daha kesin sonuçlar elde etmek için Mikro arazi çalışması yapılmıştır. Ayrıca araştırma sahasındaki tavuk ve besi çiftliği sahipleri, lokanta sahipleri ile mülakat yapılmıştır.

Son olarak sahayla ilgili çeşitli haritalar, tablo ve grafikler oluşturularak bunlar coğrafi bakış açısıyla yorumlanmaya çalışılmıştır. Haritalar oluşturulurken ArcGis, Global Mapper, Google Earth Plus ve Photoshop programlarından faydalanılmıştır.

Fotoğraf 1. Hırsıztaşı Tepesinden Büyükçay ve Akarsu'ya Paralel Uzanan Elazığ-Malatya Karayolu (Batıdan Doğuya Bakış)

Fotoğraf 2. Büyükçay havzasının yukarı çığı, Pirhasan dağından Karga dağı, Yalındamlar düzü(kuzeyden güneye bakış)

Şekil 1. Büyükçay Havzasının Genel Görünümü (Batıdan doğuya bakış)

II. BÖLÜM

BÜYÜKÇAY HAVZASININ NÜFUS COĞRAFYASI

2.1. NÜFUSUN GELİŞİMİ

Malatya ve Elazığ illerinde yer alan Fırat ve kollarının suladığı ovalar ve nehir vadileri, Prehistorik dönemlerden beri çiftçi toplulukları ve çoban grupları için verimli yaşam alanları sağlamıştır. Elazığ'daki pek çok höyük, M.Ö.6. bin yıla uzanan kırsal sosyo-ekonomik örgütlenme ve yerleşme tarihinin bölgedeki sürekliliğini kanıtlayıcı niteliktedir (Yakar, 2007'den naklen Kalkan, 2008).

Elazığ Yukarı Fırat Bölümü'nün ortasında tarihi doğal yolların kavşak noktalarından birisini oluşturması Fırat ve Murat nehirlerinin kavşağında bulunması, Keban Baraj Gölü'nün yapımı sırasında, göl sahası içinde kalan kesimlerde yapılan arkeolojik kazılarda M.Ö. 6000'li yıllara kadar uzanan bir dönemde yerleşim izlerine rastlanmıştır. Hurrilerden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar sayısız medeniyetler Elazığ ili sınırları içine kalıntıları bırakmıştır. Önceki medeniyetlere ait yerleşim bulguları ortaya çıkarılırken nüfus ile ilgili kesin veriler yoktur. Ancak Osmanlı imparatorluğu döneminde tutulan tahrir ve şerhiye sicilleri gibi kayıtlarda nüfus ile ilgili bazı bilgiler yer alsa da bunlardan çok net sonuçlar çıkarmak mümkün değildir.

Fiziki ve beşeri özellikleri itibariyle küçük bir coğrafi ünite olan Büyükçay havzasının tarihi dönemlerdeki durumu net olarak bilinmemekle beraber geçiş güzergâhı üzerinde olması dolayısıyla tamamı olmasa da belli bir bölümünün geçmişten günümüze kadar kullanıldığı söylenebilir. Sahadaki köylerle ilgili olarak bu nedenle Akçakale, Ortaçalı(Sefernik), Sakabaşı(Pincirik), Yalındamlar(Güdeyik) ve Tatlıpayam(Sersük) köyleri hariç 16. yy sonrası kurulmuş olduğu söylenebilir ki, bilimsel bir değeri olmamakla birlikte anketlerde köy muhtarlarının genellikle kuruluş tarihi ile ilgili en fazla “300 yıl kadar öncesinde” ifadelerini kullanmaları köylerin kuruluş tarihi ile ilgili fikir verebilmektedir. Bu köylerden bazılarının farklı bölgelerden gelip buralarda yerleşen aşiretlerin ve ailelerin kurmuş olduğu köylülere ifade edilmektedir.

1518'de yalnızca Yalındamlar köyünde 2 hane (14 kişi) görülmektedir. 1523'te 258 kişi bulunmaktadır. 1566 yılında ise toplamda yaklaşık 1413 kişi bulunmaktadır. (Tablo 1).

Tablo 1. Büyükçay Havzasında 1518-1566 Yılları Arasında Nüfusun Durumu

Köyler	1518		1523		1566	
	Hane	Ferd	Hane	Ferd	Hane	Ferd
Akçakale	-	-	5	1	13	9
Ortaçalı (Sefernik)	viran	-	9	4	13	4
Pincirik (Sakabaşı)	viran	-	10	2	37	20
Yalındamlar (Güdeyik)	2	-	11	6	41	25
Tatlıpayam (Sersük)	-	-	-	-	74	90(Neferan + 19 Mücerret)

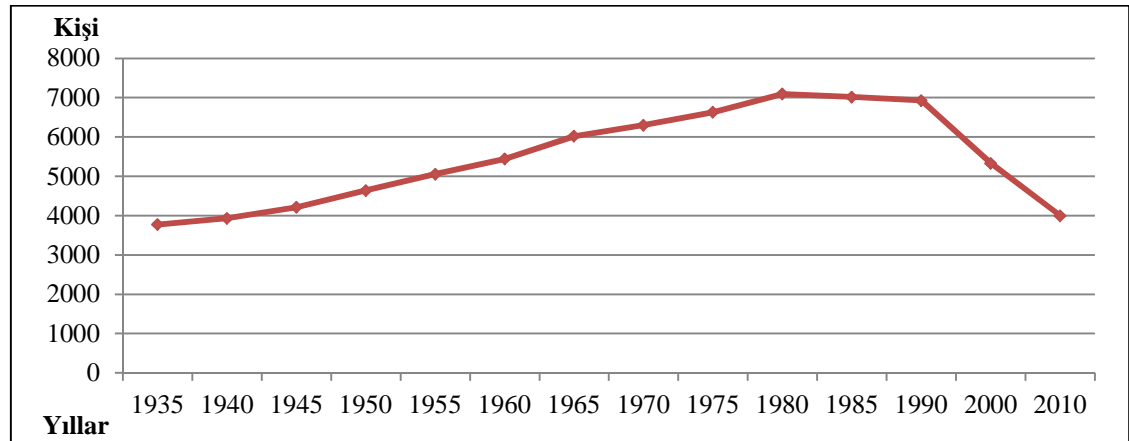
Kaynak: XVI. Yy'da Harput Sancağı (Ünal, 1989), Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560) (Yınacı ve Elibüyük, 1983)

Tablo 2. Büyükçay Havzası Nüfusu (1935-2010)

Yıllar	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2007	2008	2009	2010
Erkek	1846	1958	2117	2334	2530	2636	2968	3034	3289	3516	3418	3263	2477	1870	2268	2081	1946
Kadın	1927	1975	2095	2304	2526	2804	3053	3267	3342	3579	3600	3664	2766	1973	2295	2131	2049
Toplam	3773	3933	4212	4638	5056	5440	6021	6301	6631	7095	7018	6927	5333	3843	4553	4212	3995

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları, TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Türkiye'de ilk nüfus sayımı 1927'de yapılmış ancak bu nüfus sayımında kırsal yerleşmelerin nüfusları verilmemiştir. Dolayısıyla sahanın nüfus miktarı ile ilgili verileri ikinci nüfus sayımı olan 1935'ten günümüze doğru verilmiştir.

Şekil 2. Büyükçay Havzasında Sayım Yıllarına Göre Nüfus Değişimi

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Nüfusun tarihsel süreç içerisindeki seyrine bakıldığında genel olarak üç dönemde ele alıp incelemek mümkündür. Bu üç dönemden ilki 1935-1945 arasındır. Bu zaman dilimini nüfusta belirgin bir artış olmadığından durağan devre olarak

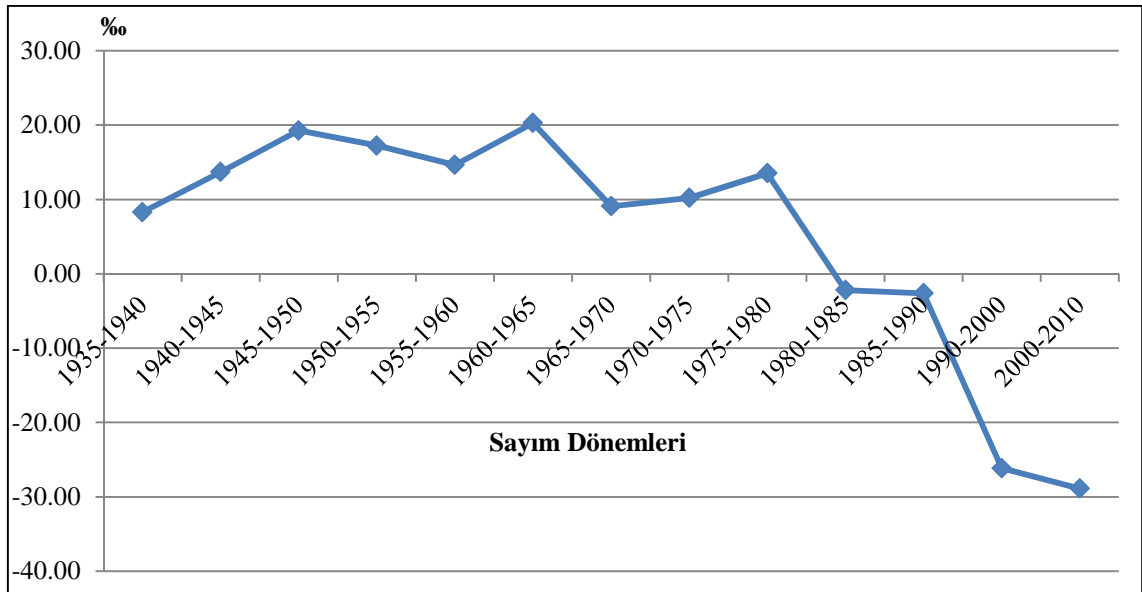
nitelendirilebilir. İkinci dönem olarak 1945-1980 arasında, nüfusun artış eğilimine bağlı olarak dinamik dönem ve son olarak 1980-2010 yılları arasında nüfusun tekrar 1935 yılındaki nüfusuna döndüğü ve tekrar durağanlaştığı bir dönem olarak ele alınabilir (Tablo 2, Şekil 2).

Tablo 3. Büyükçay Havzasında Sayım Yıllarına Göre Nüfus Artış Miktarı, Yıllık Ortalama Artış Miktarı ve Aritmetik Artış Hızı

Yıllar	Nüfus Miktarı (Kişi)	Nüfus Artışı (Kişi)	Dönemler	Nüfus Artış Hızı (‰)	Nüfus artış oranı (%)	Yıllık Ort.Arış Miktarı	Aritmetik Artış Hızı
1935	3773	...	...	...	...	...	...
1940	3933	160	1935-1940	8.31	4.24	32	0.85
1945	4212	279	1940-1945	13.71	7.09	55.8	1.42
1950	4638	426	1945-1950	19.27	10.11	85.2	2.02
1955	5056	418	1950-1955	17.26	9.01	83.6	1.80
1960	5440	384	1955-1960	14.64	7.59	76.8	1.52
1965	6021	581	1960-1965	20.29	10.68	116.2	2.14
1970	6301	280	1965-1970	9.09	4.65	56	0.93
1975	6631	330	1970-1975	10.21	5.24	66	1.05
1980	7095	464	1975-1980	13.53	7.00	92.8	1.40
1985	7018	-77	1980-1985	-2.18	-1.09	-15.4	-0.22
1990	6927	-91	1985-1990	-2.61	-1.30	-18.2	-0.26
2000	5333	-1594	1990-2000	-26.15	-23.01	-159.4	-2.30
2007	3843	-1490	2000-2007	-46.81	-27.94	-212.86	-3.99
2008	4553	710	2007-2008	169.53	18.48	710	18.48
2009	4212	-341	2008-2009	-77.85	-7.49	-341	-7.49
2010	3995	-217	2009-2010	-52.89	-5.15	-217	-5.15

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 3. Büyükçay Havzasının Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Artış Hızı Değişimi

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

2.1.1. 1935-1945 Dönemi

Araştırma sahasında 1935'te nüfus 3773 iken % 4,24 artışla (160 kişi) 1940'ta 3933 kişiye yükselmiştir. Araştırma sahasındaki bütün yerleşmeler köy ve köy altı yerleşimler olduğundan dolayı 1927 yılına ait nüfus verileri bulunmamaktadır. Bu nedenle 1935 yılı itibariyle nüfus artış hızı bilinmemektedir. Bu durum 1940 yılında etkilerini göstermeye başlayan II.dünya savaşı'nın sahada ne ölçüde nüfusa etki ettiğini yorumlamada belirsizliğe yol açmaktadır. Ancak ülke genelinde askere alımların bu sahada da nüfus artış hızına etki edeyeceğini söyleyebiliriz. Zaten 1945 yılından sonraki nüfus artış hızına bakıldığında bu durum belirgin olarak ortaya çıkmaktadır (Tablo 3, Şekil 3). 1935'ten 1945'e kadar ki 10 yıllık süreçte 439 kişilik artışla 4212'ye yükselmiştir.

2.1.2. 1945-1980 Dönemi

1945-1950 yılları arası nüfus artış hızı, 1960 yılına kadarki dönemler içerisinde en fazla olduğu (%19,27) dönemdir. Havzada 1945'te 4212 olan nüfus, 426 kişilik artışla 1950 yılında 4638'e ulaşmıştır. Bu durum II.dünya savaşının sona ermesi dolayısıyla silah altına alınan nüfusun terhis edilmesi ile açıklanabilir. Ayrıca nüfusun yıl bazında ikiye katlanma hızını ifade eden aritmetik artış hızı, bu dönemde %2,02 ile en fazla olduğu dönemlerden biridir. Notestein'e göre geleneksel kırsal ve tarımsal toplumlarda doğurganlık, yüksek ölümlülüğü telafi etmek ve nüfusun sürekliliğini sağlamak için gerekli görülmüştür (Yüceşahin, 2009 s.2). Dolayısıyla sahadaki 1935'ten 1965'e kadarki nüfus artış hızının fazlalığı bununla açıklanabilir (Tablo 3, Şekil 2).

1945 yılından itibaren başlayan hızlı nüfus artışı 1965 yılına kadar devam etmiş 1965 yılından sonra artış hızında azalma başlamıştır. Bu dönemi ikiye bölersek ilk yarısında artış hızı çok yüksekken, ikinci yarısında artış hızında azalma meydana gelmiştir. Bunun yanında nüfus 1980 yılına kadar artmaya devam etmiştir. 1965 yılındaki yüksek nüfus artış hızı sahadaki Elazığ-Malatya yol güzergahına yakın ve yeryüzü şekillerinin araziyi işlemeye müsait olduğu köylerdeki hızlı nüfus artışı ile açıklanabilir. 1960-1965 yılları arası, yıllık ortalama artış miktarının ve aritmetik artış hızının en fazla olduğu ikinci dönemdir. Bu dönemde ortalama her yıl nüfusa 116,2 kişi eklenmiştir (Tablo 3, Şekil 3).

1965 yılı sonrası nüfus artış hızındaki azalma "ülke çapında şehirlerdeki imar faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak kırsal kesimden şehirlere yaşanan göçlerin"

(Doğanay, 1994 s.194) ve yurtdışına yaşanan göçlerin etkili olduğu söylenebilir. 1965-1980 yılları arası nüfus artışı stabil olarak devam etmiştir. 1945'ten 1965'e kadarki 20 yıllık süreçte artış oranı %42,95 iken, 1965'ten 1980'e kadarki 25 yıllık periyotta %17,8'dir.

2.1.3. 1980-2010 Dönemi

1980-2007 yılları arası nüfusun artışı ile ilgili değerlerin eksiye indiği dönemdir. Ülkemizde şehirleşme hareketinin hızlandığı şehirlere nüfusun kaydığı bu dönem sahadaki nüfusun azaldığı dönemdir. 1985'te ilk olarak ortaya çıkan negatif nüfus artış oranı değerleri, 2007 yılına kadar devam etmiştir.

1990-2000 yılları arasında havzadaki nüfus gelişimini onar yıllık periyotlarla ele aldığımızda en düşük nüfus artış hızıyla karşılaşıyoruz. Bu durum ülkemizde 90'lı yıllardaki hızlı şehirleşme hareketlerinin sahaya yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde nüfus ‰-26,5'lik bir değişimle, nüfus 6927'den, 1594'lük bir azalmayla, 5333 kişiye gerilemiştir (Tablo 3). Aynı dönemde Doğu Anadolu bölgesinde kırsal nüfus ‰-6,12'lik bir değişimle 3.062.714'den 2.881.518'e gerilemiştir (Özgür, 2003, s.46). Elazığ kırsal nüfusu ‰-9,34'lük bir azalma yaşamış, Türkiye genelinde ise tersi bir durum gözlenerek ‰2,77'lik bir artış yaşanmıştır. Bu durum ülkede o dönem yaşanan ekonomik krizin bir etkisi olarak bazı yerlerde köylere geri dönüşün yaşanmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Elazığ kırsal nüfus artış hızının 1990 yılında ‰-11,84 iken, 2000'de ‰-9,34'e gerilemesi de yine aynı durumun bir sonucu olduğu söylenebilir (Tablo 4, Şekil 4).

Araştırma sahasındaki 2008 yılı nüfus göstergelerinin pozitif değerler olması, nüfus sayım sisteminin değiştirilmesi ve adrese dayalı nüfus kayıt sisteminin kullanılmaya başlanması ile ilgilidir. Zaten 2008 yılında bir yıllık süre zarfında nüfus artış hızının (‰169,53) ve nüfus artış oranının (%18,48) yüksek çıkması bu durumla ilgilidir. Tablo 5'e baktığımızda 9 yıllık periyotta nüfus artış hızının eksi değerde olması (‰-26,22) bu durumun geçici olduğunu göstermiştir. Ülkemiz adrese dayalı kayıt sistemine geçene kadar nüfus o an bulunduğu yere göre sayılıyorken, bu sistemle kayıtlı olduğu yere göre sayılmaya başlanmıştır.

2000-2010 yılları arasında ‰ -28,8'lik bir artış hızıyla 5333'ten neredeyse 1935 yılındaki nüfusuna gerilemiştir (Tablo 4, Şekil 4). 2008 yılı sonrası nüfusun azalmasında, şehirlere olan ikamet göçünü arttırıcı bir etken olarak, adrese dayalı nüfus

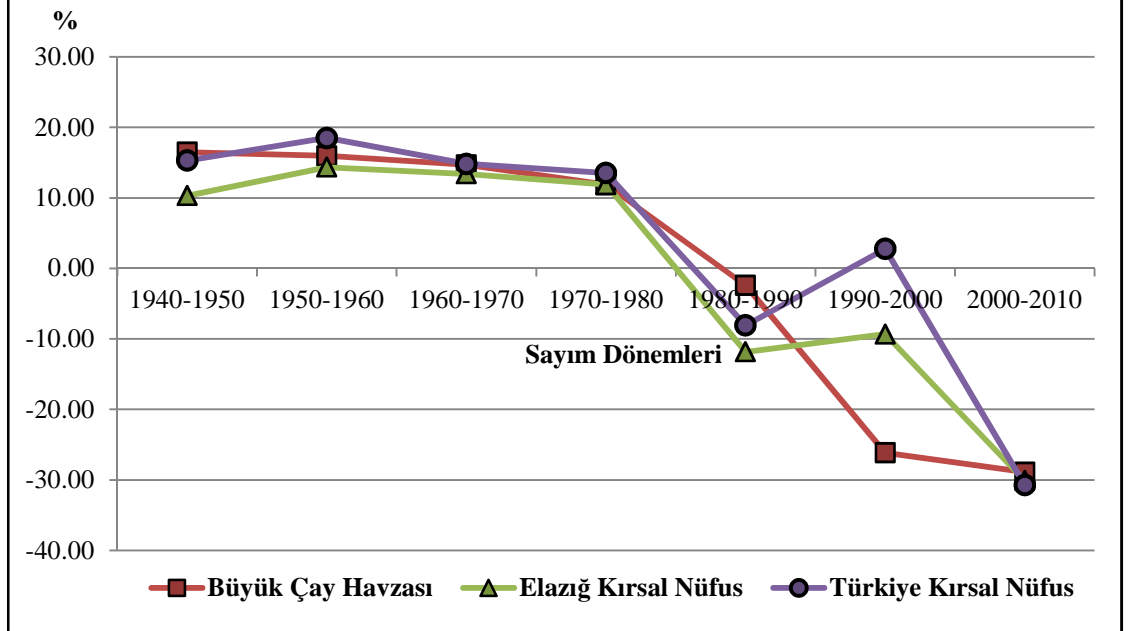
kayıt sistemi gösterilebilir. Çünkü bu sistemle birlikte özellikle okullara kayıta artık adresler gözetilmeye başlandığından ve aile hekimliği uygulamasına bağlı olarak şehirdeki imkanlardan faydalanabilmek için nüfus şehre kaymaya devam etmiştir.

Tablo 4. Büyükçay Havzasının, Elazığ İli Kırsal Nüfusunun ve Türkiye'nin Kırsal Nüfusunun Onar Yıllık Periyotlarla Nüfus Artış Hızları ve Nüfus Artış Oranları

Dönemler	Büyükçay Havzası		Elazığ Kırsal Nüfus		Türkiye Kırsal Nüfus	
	Nüfus Artış Hızı %	Nüfus artış oranı (%)	Nüfus Artış Hızı %	Nüfus Artış Oranı %	Nüfus Artış Hızı %	Nüfus Artış Oranı %
1940-1950	16.49	17.93	10.31	10.86	15.30	16.54
1950-1960	15.95	17.29	14.34	15.42	18.51	20.33
1960-1970	14.69	15.83	13.39	14.33	14.82	15.98
1970-1980	11.87	12.60	11.88	12.61	13.54	14.50
1980-1990	-2.40	-2.37	-11.84	-11.17	-8.07	-7.75
1990-2000	-26.15	-23.01	-9.34	-8.91	2.77	2.81
2000-2010	-28.89	-25.09	-30.10	-25.99	-30.74	-26.46

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 4. Büyükçay Havzasının, Elazığ Kırsal Nüfusunun ve Türkiye Kırsal Nüfusunun Onar Yıllık Periyotlarla Nüfus Artış Oranları

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Nüfus artış oranının onar yıllık periyot sürecine baktığımızda (Şekil 3): Büyükçay havzasının Elazığ kırsal nüfusunun ve Türkiye kırsal nüfusunun 1990'a kadar paralellik gösterdikleri, 1980'den sonra Büyükçay havzasında 2010 yılına kadar artış oranındaki azalmanın devam ettiğini ve %25,09 ile en düşük artış oranının gerçekleştiği

görülmektedir. Bu durum son 20 yıl içerisinde havzanın nüfusunun yarısını kaybettiğini göstermektedir. 1990 sonrası Türkiye kırsal nüfus artış oranının 2000 yılına doğru arttığı, %-7,75'den %2,81'e yükseldiği görülmektedir. Elazığ genelinde ise artış oranındaki düşüş azalmış %-11,17 iken bu dönemde %-8,91 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2000 sonrası ise tekrar azalma başlamış ve hem Büyükçay hem Elazığ hem de Türkiye birbirine çok yakın nüfus artış oranları göstermiştir (Tablo 4, Şekil 4). Yani bir bakıma, son 10 yılda hem Türkiye ve Elazığ kırsal nüfusunda hem de havza nüfusunda dörtte bir'lik bölümü şehirlere göç etmiştir.

Büyükçay havzasındaki nüfusun değişim seyri ile Elazığ ve Türkiye kırsal nüfusunun değişim seyri genel olarak paralellik arz etmektedir. Büyükçay havzası, Elazığ kırsal nüfusu ve Türkiye kırsal nüfusunun en fazla olduğu yıl 1980 yılıdır. Bu yıldan sonra, üç yerde de kırsal nüfus azalmaya devam etmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Büyükçay Havzası Nüfusunun Elazığ ve Türkiye Kırsal Nüfusuna Oranı

Yıllar	Türkiye Kırsal Nüfus	Elazığ kırsal Nüfus	Büyükçay	Elazığ Kırsal Nüfusa Oranı	Türkiye Kırsal Nüfusa Oranı
1935	12.355.376	216.673	3.773	1.74	0.03
1940	13.474.701	154.055	3.933	2.55	0.03
1945	14.103.072	160.078	4.212	2.63	0.03
1950	15.702.851	170.779	4.638	2.72	0.03
1955	17.137.420	182.813	5.056	2.77	0.03
1960	18.895.089	197.109	5.440	2.76	0.03
1965	20.585.604	216.547	6.021	2.78	0.03
1970	21.914.075	225.360	6.301	2.80	0.03
1975	23.478.651	242.249	6.631	2.74	0.03
1980	25.091.950	253.783	7.095	2.80	0.03
1985	23.798.701	250.094	7.018	2.81	0.03
1990	23.146.684	225.435	6.927	3.07	0.03
2000	23.797.743	205.342	5.333	2.60	0.02
2007	20.838.397	151.484	3.843	2.54	0.02
2008	17.905.377	163.528	4.553	2.78	0.03
2009	17.754.093	157.945	4.212	2.67	0.02
2010	17.500.632	151.971	3.995	2.63	0.02

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Ülkemizdeki kırsal nüfusun bu seyri ülkelerin sanayileşme sürecine bağlı olarak ele alınan demografik geçiş ile yakından alakalıdır. Demografik geçişin temel ölçütleri doğum hızının ve ölüm hızının düşüşüdür. Bu iki olguyu etkileyen temel faktör yaşam standardının yükselmesidir. Şehirleşme, sanayileşme ve yaşam standardı arasında karşılıklı güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Ülkemizin yaşadığı bu geçişin etkileri hem

Elazığ kırsal nüfusuna hem de araştırma sahasındaki nüfus miktarına bakılarak görülebilir.

Elazığ kırsal nüfusunun ve Büyükçay havzasının nüfusunun 2008’de artış göstermesi daha önce ifade edilen adrese dayalı kayıt sisteminin sonucudur. İnsanlar kayıtlı olduğu yere göre sayıldığından Elazığ kırsal nüfusunda ve Büyükçay havzasında nüfus olduğundan fazla çıkmış, sonrasında insanlar sağlık, eğitim ve güvenlikteki uygulamalar ve yaptırımlar nedeniyle, adreslerini gerçek ikamet yerlerine veya ikincil ikamet adreslerine aldırılmışlar ve bu ikamet değişikliklerinin artması ve göç nedeniyle nüfus azalmıştır. Ancak bu durum köyde ikamet etmesine rağmen, eğitim ve sağlık ihtiyaçları nedeniyle ikametini şehirde gösterenlerin sayısını da arttırmıştır. Dolayısıyla sahadaki nüfus miktarı ile ilgili sağlıklı sonuçları elde etmek oldukça zordur. Bu durum sadece burada değil Türkiye’nin artık diğer kırsal kesimlerinin büyük bir bölümü içinde geçerli bir durumdur.

Büyükçay havzasının Elazığ kırsal nüfus içerisindeki payının en fazla olduğu %3,07 ile 1990 yılı, en düşük olduğu dönem ise %1,74 ile 1935 yılıdır (Tablo 5). 1935’ten 1940 yılına kadarki sürede %1,74’ten %2,55’e çıkmasına neden olan faktör Elazığ iline bağlı olan Tunceli ve Bingöl’ün 1936 yılında il haline getirilmeleri nedeniyle Elazığ kırsal nüfusunun 216.673’ten 154.055’e gerilemesidir. Bundan sonraki yıllarda oran, bu rakama yakın devam etmiştir. Sahanın Türkiye nüfusuna oranı ise %0,03 civarında seyretmiş, 1990’dan sonra sahadaki nüfusun azalmasına bağlı olarak %0,02’ye gerilemiştir. Sahanın hem Elazığ kırsal nüfusuna oranı, hem de Türkiye kırsal nüfusuna oranında 2008 yılındaki artış, yine adrese dayalı nüfus kayıt sisteminin sonucudur. 2007’den 2008 yılına kadarki bir yıllık süreçte Türkiye kırsal nüfusu 2.933.020 kişilik bir azalma yaşamış gözükmektedir. 2000-2010 yılları arasındaki azalmaya neredeyse denk olan bu değişimin kırsal nüfusun ikamet kaydını şehre alması kadar, şehirde yaşayan ancak ikamet adresini yenilemeyen ve kırsal kesimde görülen nüfusun özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanabilmek için ikametini şehre aldırmasıyla ilgilidir (Tablo 5).

Büyükçay havzasındaki hane halkı büyüklükleri incelendiğinde; 1980 yılına göre hane halkı büyüklüklerinde ortalama %59,8 düzeyinde düşüş gerçekleşmiştir. Elazığ il geneli ortalama hane halkı büyüklüğü 2010 yılında 5,21, Türkiye genelinde 4,5 iken araştırma sahasında 2,42 düzeyinde görünmektedir. Bu durum nüfus artış hızının

azalması, nüfus sayım sistemi, şehre yakınlık gibi sebeplerden kaynaklandığı düşünülmektedir (Tablo 6, Şekil 5).

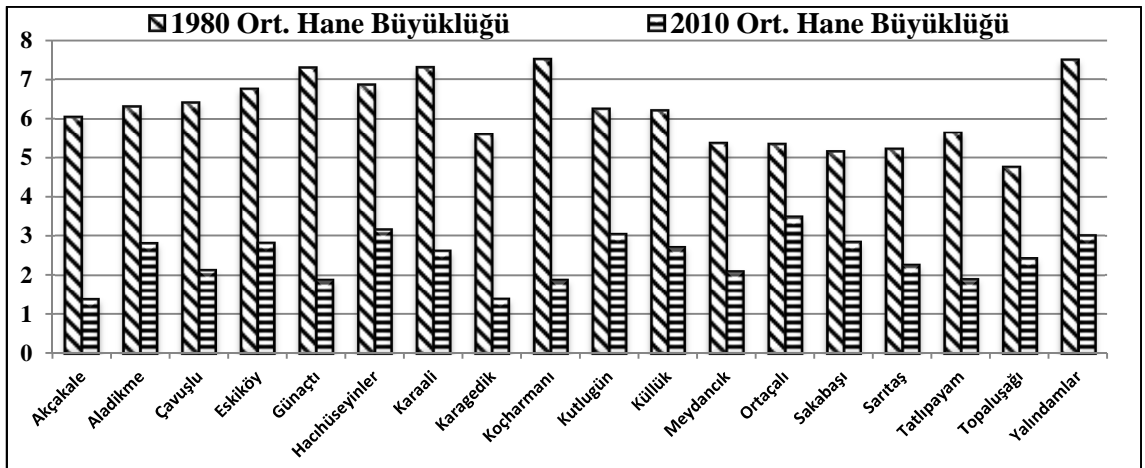
Araştırma sahasında hane halkı büyüklüğü değişimine baktığımızda değişim genel olarak %50 ve üzerinde gerçekleştiğinden havzaya geneline aykırı bir köy bulunmadığından yukarıda sayılan sebepler bütün köyler için geçerli olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Büyükçay Havzasında 1980 ve 2010 Yıllarında Ortalama Hane Büyüklüğü

Köyler	1981 Hane Sayısı	1980 Toplam Nüfusu	1980 Ort. Hane Büyüklüğü	2010 Hane Sayısı	2010 Top. Nüfusu	2010 Ort. Hane Büyüklüğü	Değişim Oranı (%)
Akçakale	40	242	6,05	45	62	1,38	77,23
Aladikme	100	631	6,31	150	420	2,80	55,63
Çavuşlu	61	391	6,41	110	234	2,13	66,81
Eskiköy	57	385	6,75	70	197	2,81	58,33
Günaçtı	35	255	7,29	80	151	1,89	74,09
Hacıhüseyinler	56	384	6,86	54	170	3,15	54,09
Karaali	85	620	7,29	130	340	2,62	64,14
Karagedik	52	291	5,60	62	86	1,39	75,21
Koçharmanı	36	270	7,50	110	207	1,88	74,91
Kutlugün	48	300	6,25	60	182	3,03	51,47
Küllük	33	205	6,21	60	162	2,70	56,54
Meydancık	19	102	5,37	20	42	2,10	60,88
Ortaçalı	50	267	5,34	60	208	3,47	35,08
Sakabaşı	120	619	5,16	150	425	2,83	45,07
Sarıtaş	85	444	5,22	58	131	2,26	56,76
Tatlıpayam	43	243	5,65	70	133	1,90	66,38
Topaluşağı	100	476	4,76	130	315	2,42	49,10
Yalındamlar	80	599	7,49	100	300	3,00	59,93
Yaylanlı	78	371	4,76	90	230	2,56	46,27
Toplam	1178	7095	6,12	1609	3995	2,44	59,36

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Anket Sonuçları, TÜİK; Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 5. Büyükçay Havzasında 1980 ve 2010 Yıllarında Ortalama Hane Büyüklüğü

Havzada hane sayısı artmasına rağmen, ikamet eden nüfusun azalmasına bağlı olarak ortalama hane büyüklüğü azalmıştır. Bu durum üzerinde, aile büyüklüklerinin azalması, yaş ortalamasının büyümesi ve ailelerin çocuk sayılarının azalması gibi faktörler etkili olmaktadır. 1997 yılından 2006 yılına kadarki süreçte 0-4 yaş grubundaki nüfusun 857'den 275'e düşmesi, bunun göstergesi olarak kabul edilebilir (Bkz.Tablo 15, Şekil 8). Ancak esas etkenin buradaki nüfusun yılın belli bir döneminde şehirde oturmalarına bağlı olarak ikametlerini köyden aldirmaları ile ilgilidir.

Hane büyüklüklerinin köylere göre değişimine baktığımızda neredeyse bütün köylerde yarıdan fazla düşüş gerçekleşmiştir. 1980 yılında ortalama hane büyüklüğü 5'in altında köy yok iken; 2010 yılında ise hane büyüklüğü 4'ün üzerinde olan köy yoktur (Şekil 5).

Tablo 7. Büyükçay Havzasındaki Köylerin 1935-2009 Yılları Arası Nüfus Miktarları

Yıllar	1935			1940			1945			1950			1955			1960			1965			1970		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T			
1 Akçakale	130	138	268	132	142	274	134	146	280	285	132	156	288	128	158	286	126	138	264	105	116	221		
2 Aladikme	166	136	302	134	142	276	157	140	297	380	217	216	433	209	233	442	276	288	564	278	294	572		
3 Çavuşlu	53	58	111	76	59	135	66	54	120	150	83	78	161	85	89	174	108	109	217	111	130	241		
4 Eskiköy	114	132	246	129	129	258	143	130	273	265	159	155	314	164	174	338	170	184	354	178	187	365		
5 Günaçtı	92	88	180	104	97	201	118	99	217	211	146	104	250	134	99	233	135	106	241	132	131	263		
6 Hacıhüseyinler	125	141	266	95	106	201	128	130	258	269	138	142	280	146	172	318	157	172	329	164	183	347		
7 Karaali	115	117	232	101	104	205	111	121	232	263	152	127	279	167	183	350	192	206	398	222	254	476		
8 Karagedik	62	54	116	86	85	171	71	84	155	207	113	121	234	105	128	233	115	134	249	128	135	263		
9 Koçarmanı	69	95	164	88	105	193	85	101	186	184	103	81	184	101	99	200	128	116	244	106	115	221		
10 Kutlugün	64	77	141	67	71	138	68	74	142	166	87	99	186	95	122	217	104	127	231	120	128	248		
11 Küllük	60	62	122	61	50	111	64	55	119	112	62	68	130	74	76	150	90	82	172	92	84	176		
12 Meydancık	36	30	66	21	24	45	23	26	49	60	33	39	72	35	31	66	40	34	74	32	31	63		
13 Ortaçalı	74	58	132	80	76	156	88	89	177	194	128	102	230	114	105	219	134	116	250	150	141	291		
14 Şakabaşı	155	170	325	174	172	346	189	195	384	428	208	250	458	248	290	538	272	306	578	253	309	562		
15 Sarıtaş	143	173	316	184	217	401	212	229	441	488	242	229	471	220	224	444	246	252	498	243	260	503		
16 Tatlıpayam	77	74	151	73	71	144	57	61	118	145	65	58	123	91	79	170	90	91	181	124	114	238		
17 Topalusağı	59	59	118	84	91	175	93	106	199	232	136	161	297	164	168	332	179	189	368	209	228	437		
18 Yalındamlar	174	174	348	165	134	299	188	136	324	308	164	188	352	204	214	418	247	232	479	253	264	517		
19 Yaylanlı	78	91	169	104	100	204	122	119	241	291	162	152	314	152	160	312	159	171	330	134	163	297		
Toplam	1846	1927	3773	1958	1975	3933	2117	2095	4212	4638	2530	2526	5056	2636	2804	5440	2968	3053	6021	3034	3267	6301		

Yıllar	1975			1980			1985			1990			2000			2007			2008			2009			2010		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T			
1	114	112	226	123	119	242	80	95	175	66	73	139	51	61	112	9	10	19	21	16	37	20	18	38	29	33	62
2	330	284	614	326	305	631	476	344	820	344	358	702	249	289	538	168	172	340	282	277	559	233	237	470	201	219	420
3	145	173	318	190	201	391	194	228	422	169	241	410	166	201	367	128	138	266	134	143	277	115	129	244	114	120	234
4	178	185	363	188	197	385	183	206	389	186	197	383	144	158	302	111	103	214	122	113	235	112	110	222	94	103	197
5	134	126	260	128	127	255	120	134	254	124	139	263	98	112	210	66	80	146	65	75	140	74	81	155	73	78	151
6	167	193	360	189	195	384	165	192	357	166	197	363	99	139	238	76	87	163	86	89	175	80	82	162	85	85	170
7	229	259	488	302	318	620	323	349	672	342	384	726	272	303	575	200	211	411	195	206	401	175	189	364	159	181	340
8	124	142	266	130	161	291	79	101	180	76	88	164	31	20	51	39	32	71	83	87	160	72	64	136	43	43	86
9	149	124	273	129	141	270	92	118	210	92	99	191	70	71	141	51	60	111	106	100	206	119	113	232	106	101	207
10	144	144	288	151	149	300	147	165	312	152	195	347	111	148	259	87	104	191	98	110	208	89	101	190	88	94	182
11	97	97	194	107	98	205	105	95	200	110	101	211	104	14	208	56	58	114	71	73	144	71	75	146	81	81	162
12	28	36	64	55	47	102	41	36	77	29	23	52	22	9	31	35	28	63	25	22	47	23	21	44	22	20	42
13	141	143	284	136	131	267	158	139	297	165	152	317	128	152	280	98	99	197	120	122	242	104	113	217	96	112	208
14	291	287	578	304	315	619	264	267	531	288	295	583	194	210	404	201	202	403	222	216	438	215	207	422	216	209	425
15	261	256	517	222	222	444	189	218	407	168	203	371	114	125	239	61	66	127	71	78	149	60	67	127	61	70	131
16	107	109	216	128	115	243	125	144	269	139	132	271	105	133	238	73	73	146	84	74	158	75	72	147	68	65	133
17	229	233	462	224	252	476	209	273	482	216	298	514	181	239	420	149	171	320	175	194	369	165	183	348	145	170	315
18	265	258	523	301	298	599	272	300	572	248	269	517	200	220	420	141	150	291	162	159	321	146	144	290	147	153	300
19	156	181	337	183	188	371	196	196	392	183	220	403	138	162	300	121	129	250	146	141	287	133	125	258	118	112	230
Toplam	3289	3342	6631	3516	3579	7095	3418	3600	7018	3263	3664	6927	2477	2766	5333	1870	1973	3843	2268	2295	4553	2081	2131	4212	1946	2049	3995

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

2.2. GÖÇLER

Tümertekin'in "nüfus ile doğal kaynaklar arasında daha iyi bir denge kurulmasını sağlama amacıyla kendiliğinden meydana gelen bir çaba olarak" tanımladığı göç olaylarında doğal, ekonomik, sosyal ve politik faktörler etkili olmaktadır. Bu faktörler göç kararında; insanları göç etmeye zorlayan itici sebepler (push factors) ve göç etmeye cesaret veren çekici sebepler (pull factors) şeklinde kendini göstermektedir. Genel olarak insanlar çekim gücüne sahip, değişik iş imkânları sunan ve en yakında bulunan yerlere yönelme eğilimi içerisindedirler. Daha iyi yaşam koşulları arayan nüfusun öncelikle doğduğu, büyüdüğü ata toprağı civarındaki yerleri göç edilecek merkez olarak seçmeleri, bir ölçüde doğal karşılanmalıdır. En yakındaki merkezlerin kabul edebileceğinin üzerinde bir nüfus söz konusu olduğunda, göç edilen bu merkezlerden de dışarı gidişler artmaktadır (Tümertekin, 1968, s.73'den naklen; Özgür, 2011, s.79).

Göç, esasında karmaşık kişisel kararların bir sonucu olup, iticilik ve çekicilikler arasındaki karşılıklı etkileşim göç hareketinin zamanını, şeklini ve yönünü belirlemektedir (Toroğlu, 2007, s.75). İtici ve çekici faktörler arasındaki ilişkiyi (aracı olan ya da kolaylaştıran anlamında) "iletici faktörler" sağlamaktadır.

Ülkemiz genelinde yapılan bir araştırmanın sonucunda gerçekleşen göç olaylarında ekonomik nedenler kategorisi altında, iş aramak, kazancın yetmemesi, iş olanağı olmaması, birikim yapmak ve daha iyi bir yaşam seviyesine sahip olmak gibi alt-nedenler yer almaktadır. Bireysel nedenler kategorisinde evlilik, eğitim, iş değişikliği/tayin, emeklilik gibi nedenlerle yapılan göçler bulunmaktadır. Ailevi nedenler içinde ise, ebeveynin ve/veya eşinin yanına gitmek, ebeveynin ve/veya eşinin iş değişikliği/tayini, ebeveynin ve/veya eşinin iş araması, ebeveynin göç etmesi gibi nedenler yer almaktadır (Anonim, 2006, s. 55).

Araştırma sahasında yukarıda belirtilen faktörlere ek olarak bahçecilik, kırsal refah düzeyinin artması ve sezonluk istihdam gibi faktörler etkili olmaktadır. Ve sonuçta havzaya doğru ve havzadan dışarıya doğru sürekli bir hareketlilik yaşanmaktadır.

2.2.1. Büyükçay Havzasından Dışarıya Göçler

Araştırma sahası arızalı eğim ve engebелiliğın fazla olduğu düzlüklerin parçalı olduğu bir yapıya sahiptir. “Türkiye’de ziraat sahalarını kısıtlayan verim ve üretimde düşüklük ile istikrarsızlık yaratan faktörler genellikle fiziki coğrafya şartları ile ilgilidir. Bu fiziki koşulların etkisi altında tarım potansiyeli düşük, tarım toprakları dar ve parçalı olan arızalı dağlık ve yüksek sahaların göç veren alanları oluşturduğu belirtilmiştir” (Toroğlu, 2007, s.77). Bu durumda sahada ülke içi ve ülke dışına gerçekleşebilecek göçleri kabul edilebilir bir durum olarak görebiliriz. Ancak sahadaki arızalı yapıya rağmen sürekli göç olayının fazla olduğu söylenemez. Bu durumun, sahadaki arazinin özellikle bahçe tarımı sayesinde nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olmasından ve şehre yakınlığından kaynaklandığı söylenebilir. Zaten Sarıbeyoğlu’nun da belirttiği üzere engebeli sahalarda özellikle bahçe tarımı nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir role sahiptir (Sarıbeyoğlu, 1951, s.53).

Tablo 8. Büyükçay Havzasından Elazığ ve Diğer İllere Gerçekleşen Göçler

Köyler	1980 Öncesi			1980 Sonrası					
	Elazığ	Adana	Diğer	İstanbul	Malatya	Elazığ	Adana	Diğer	Toplam
Aladikme	-	-	-	-	-	15	-	-	15
Eskiköy	-	-	-	5	5	-	4	-	14
Günaçtı	-	-	-	10	-	-	5	7	22
Hacıhüseyinler	-	-	-	15	-	-	5	-	20
Karaali	-	-	-	6	-	-	2	2	10
Karagedik	-	-	-	3	1	-	-	-	4
Koçharmanı	-	3	-	-	-	-	-	-	3
Kutlugün	-	-	-	14	1	5	-	-	20
Küllük	3	-	-	-	-	-	-	-	3
Meydancık	-	-	12	-	-	-	-	-	12
Ortaçalı *	-	-	-	6	-	-	-	-	6
Sarıtaş	-	-	-	-	45	10	10	-	65
Toplam	3	3	12	59	52	30	26	9	194

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981) ve Anket Sonuçları (*Bu köylere ait envanter etütleri mevcut olmadığından bu döneme ait rakamlar verilememiştir.)

Araştırma sahasında 1980 öncesi ve sonrasında yaklaşık 194 aile (ortalama 5 kişiden 970 kişi) Elazığ ve diğer illere göç etmiştir. Bu sayı 2010 yılı nüfusunun % 24,2’sini oluşturmaktadır. En fazla göçün gerçekleştiği iller; sırasıyla İstanbul, Malatya ve Elazığ illeridir. İstanbul etki sahası itibarıyla bütün bir ülkeyi kapsamına bağlı olarak en fazla göçü alan ildir. Araştırma sahasının bulunduğu konum itibarıyla Elazığ ve Malatya il merkezine yaklaşık eşit mesafede olması nedeniyle en fazla göçün gerçekleştiği iller arasında yer almaktadırlar (Tablo 8). Sahadaki en önemli ekonomik

faaliyet olan kayısı yetiştiriciliği nedeniyle araştırma sahası Malatya ilinin etki sahası içerisinde de yer almaktadır. Bu durumun da sahadaki sosyal özellikleri etkilediği söylenebilir.

Araştırma sahasının komşu havzası durumunda olan Ören Çay havzası içerisindeki köylerde gerçekleşen 1980 öncesi ve sonrası toplam göç eden aile sayısı 354'dür. Her aile ortalama 5 kişi olarak kabul edilirse 1770 kişiye tekabül etmektedir ki 2000 yılı toplam nüfusunun % 20,9 'una denk gelmektedir (Yıldız, 2003, s.34). Elazığ ilinin kuzeyinde Keban baraj gölüne kıyısı bulunan Muratçık ovasında ise aynı hesapla 1990 yılı nüfusunun % 75,8'ine (1760 kişi) tekabül etmektedir (Akdemir, 1997, s.18). Örençay havzasında göçün daha fazla olmasında, Büyükçay'a göre şehre daha yakın olması belirtilebilir. Muratçık ovası ise "tarım alanlarının yetersizliği, arazinin verimsizliği" nedeniyle, oransal olarak her iki yerden daha fazla göç vermiştir.

Tablo 9. Büyükçay Havzasından Yurtdışına Gerçekleşen Göçler

Köyler	1980 Öncesi		1980 Sonrası		Toplam Aile
	Almanya	S. Arab.	Almanya	Diğer	
Akçakale	1	-	-	-	1
Eskiköy	-	5	-	2	7
Günaçtı	3	-	6	-	9
Hacıhüseyinler	-	-	1	-	1
Kutlugün	-	-	2	-	2
Ortaçalı	-	-	7	-	7
Yaylanlı	-	-	1	-	1
Toplam	4	5	17	2	28

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981) ve Anket Sonuçları

Araştırma sahasındaki köylerden yurtdışına gerçekleşen göç Elazığ ilinin farklı kırsal sahalarına nazaran nüfusuna oranla daha az gerçekleştiği söylenebilir. Sahamızda 2010 yılına kadar toplam 28 aile göç etmiştir. Her aile ortalama 4 kişi olarak kabul edilirse 112 kişiye tekabül etmektedir. Bu da sahadaki 2010 nüfusunun % 3,9'una denk gelmektedir (Tablo 9). Araştırma sahasının komşu havzası durumunda olan Ören Çay havzası içerisindeki köylerde gerçekleşen 1980 öncesi ve sonrası toplam göç eden aile sayısı 82'dir. Her aile ortalama 4 kişi olarak kabul edilirse 328 kişiye tekabül etmektedir ki 2000 yılı toplam nüfusunun % 3,8'ine denk gelmektedir (Yıldız, 2003, s.32). İl içerisindeki başka bir saha olan Muratçık Ovasında ise aynı hesapla 1990 yılı nüfusunun % 7,9'una tekabül etmektedir (Akdemir, 1997, s.18).

Görüldüğü gibi araştırma sahası, yakın havza çalışmalarının sunduğu verilerle karşılaştırıldığında yurtdışına daha az göç vermiştir. Bu durum havzanın, nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilme potansiyelinin daha iyi olmasıyla ilgili olduğu söylenebilir.

2.2.2. Büyükçay Havzasına Dışarıdan Gelen Göçler

Araştırma sahasına doğru gerçekleşen göçler genel olarak daha önce buradan ayrılmış kişilerin emekli olduktan sonra köylerindeki arazilerini işlemek için dönüp yerleşmelerinin sonucudur. En fazla köye geri dönüşün olduğu köy Günaçtı (9) ve Sakabaşı (9) köyüdür (Tablo 10). Bu tabloda en fazla dikkati çeken husus göç alan diğer köylerin aksine ulaşım güçlüğü ve engebeli arazi şartlarının olduğu Eskiköy'e 3 ailenin dönmüş olmasıdır. Araştırma sahası anketlerinden köylülerin dışarıdan kimsenin köye gelip yerleşmesine izin vermediklerini göstermektedir.

Araştırma sahasına 1980 öncesi toplamda 6 aile göç etmiştir. Bu ailelerin 5 tanesi Günaçtı köyüne 1 aile de Küllük köyüne yerleşmiştir.

Tablo 10. Büyükçay Havzasına Doğru Dışarıdan Gerçekleşen Göçler ve Geldikleri Yerler

Köyler	1980 Sonrası									Toplam Aile
	Malatya	Adana	Antalya	İstanbul	Gaziantep	Kayseri	Samsun	İzmir	Yurtdışı	
Eskiköy	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
Günaçtı	-	-	3	-	-	-	3	3	-	9
Koçharmanı	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Küllük	-	2	-	2	1	1	-	-	1	7
Ortaçalı	-	2	-	1	-	-	-	-	-	3
Sakabaşı	-	9	-	-	-	-	-	-	-	9
Tatlıpayam	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Yalındamlar	1	4	1	-	-	-	-	-	-	6
Toplam	2	20	4	3	1	1	3	4	1	40

Kaynak: Araştırma Sahası Anket Sonuçları

Sahaya 1980 yılı sonrası toplam 40 aile göç etmiştir. Aileleri ortalama 6 kişiden düşünürsek 240 kişiye tekabül etmektedir ki, araştırma sahasının diğer illere verdiği 278 kişilik göçü neredeyse eşitlediği görülmektedir. Bu durumda araştırma sahasındaki 1980 yılı toplam nüfusu ile 2010 yılı toplam nüfus çıkarıldığında elde edilen 2883 kişilik azalmayı sadece ölümlerle açıklamak doğru olmaz. Bunun nedeni nüfusun gelişimi kısmında da ifade edildiği gibi burada yaşayan insanların birçoğunun ikamet adresleri Elazığ, Malatya veya başka bir ilde gözüke de, yaz aylarında buraya gelip burada kalmakta ve tarım-hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar.

2.2.3. Mevsimlik Göçler ve Günübürlük Hareketler

Türkiye'nin bazı kırsal kesimlerinde ve kentsel yerleşmelerinde, değişik iş kollarında ve değişik zamanlarda, ek işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Turizm, inşaat, yükleme-boşaltma, orman işçiliği, seyyar satıcılık, ticari tarımsal faaliyetin çeşitli aşamalarında (kazma, sulama, toplama, nakletme vb.) bu ihtiyaç kendini göstermekte ve bir kısım nüfusun genelde yaz mevsimini esas oturdukları yerler dışında bulunmaya teşvik etmektedir (Şen, 1984'den naklen; Özgür 2011, s.76-77).

Tarım dışı iş kollarında nitelikli eleman olarak mevsimlik çalışan nüfusun gittikleri yerde kalış süresi yılın dörtte üçüne kadar uzayabilir ve bunların hemen hemen tamamı erkeklerden meydana gelmektedir. İnşaat ustalığı, boyacılık, sıvacılık, turistik tesislerdeki hizmet faaliyetlerinde çalışanların durumu buna uymaktadır. Bu gruptakilerin daimi göçlere katılma payı oldukça yüksektir (Şen, 1984'den naklen; Özgür 2011, s.77)

Araştırma sahasındaki bahçe tarımına bağlı olarak kayısı toplama döneminde havzadaki nüfus hem bahçe tarımıyla uğraşanların burada olmaları hem de işçilerin gelmeleriyle nüfusta ciddi bir çoğalma gerçekleşmektedir. Ancak bu durum her yıl gerçekleşmemektedir. Kayısı'nın o yıl üretim fazlalığına bağlı olarak bu durum gerçekleşmektedir. Örneğin 2010 yılı hasat dönemi için böyle bir artış söz konusu olmamıştır. Çünkü kayısı'da istenen üretim gerçekleşmemiştir. Ancak üretimin istendiği ölçüde olduğu bazı yıllarda havzaya gelenlerin sayısı 1910 kişiye ulaştığı tespit edilmiştir (Tablo 11).

Mevsimlik işçilerin geldikleri illere bakıldığında Adıyaman, Batman ve Diyarbakır en fazla işçi göçünün geldiği ilk üç ildir. Mevsimlik göç her köyde gerçekleşmemektedir. Örneğin Sarıtaş, Meydancık, Karagedik gibi arazinin kısıtlı olduğu veya atıl vaziyette olduğu köyler mevsimlik göç almamaktadır. Ayrıca kendine yetebilecek kadar arazisi olan Kutlugün, Yaylanlı, Ortaçalı, Günaçtı gibi köylerde mevsimlik işçi göçü almamaktadır. Ancak sahada en fazla kayısı üretimine (1500 ton) sahip olan Çavuşlu köyü, 950 kişiyi hasat döneminde istihdam etmektedir (Tablo 11).

Tablo 11. Büyükçay Havzasına Doğru Gerçekleşen Mevsimlik Göç Hareketi ve Geldikleri Yerler

Köyler / İller	Adıyaman	Batman	Diyarbakır	Şanlıurfa	Bingöl	Mardin	Elazığ	Toplam
Akçakale	-	-	-	-	-	-	40	40
Aladikme	5	5	10	-	-	-	-	20
Çavuşlu	500	-	200	100	50	100	-	950
Eskiköy	10	-	-	-	-	-	-	10
Hacıhüseyinler	15	10	-	-	-	-	-	25
Karaali	200	300	-	-	-	-	-	500
Koçharmam	20	20	20	-	-	-	-	60
Sakabaşı	-	15	-	-	-	-	25	40
Tatlıpayam	70	40	40	-	-	-	-	150
Topaluşağı	80	10	10	-	-	-	-	100
Yahındamlar	10	-	5	-	-	-	-	15
Toplam	910	400	285	100	50	100	65	1910

Kaynak: Anket Sonuçları (2010)

Araştırma sahasındaki mevsimsel nüfus hareketliliğini ortaya koymak için hazırlanan yaz ve kış mevsimi fizyolojik nüfus yoğunluğu haritalarına baktığımızda (Harita 3 ve 4) nüfusun yarıdan fazlasının kış mevsiminde buradan ayrılmış ve ağırlıklı olarak Elazığ olmak üzere çeşitli şehirlerde (Malatya, Baskil, Adana vd.) yaşadığı anlaşılmaktadır (Tablo 12).

Yaz mevsiminde nüfus yoğunluğunun artmasında yalnızca havzada yaşayan nüfusun değil onların akrabalarının ve bahçelerinde çalışan geçici işçilerinde payı söz konusudur. Bu nedenle yaz mevsiminde havzadaki nüfusun yapılan anketlere göre mevsimlik çalışan işçileri de dahil edersek 10.000 düzeyine yaklaştığı tahmin edilmektedir ki, bu durumda her ne kadar nüfus sayım dönemleri içerisinde en düşük nüfus 2010 yılında çıksa da, aslında en fazla nüfusun, günümüzde havzada yaşamakta olduğu sonucu çıkmaktadır. Kış mevsimindeki arazi çalışmalarımız sırasında tesbit ettiğimiz 3871 kişilik nüfus miktarı, 2010 yılındaki 3995 olarak belirlenen nüfusa çok yakın bir rakamdır. Buradan “de jure” sisteminin (ikamete dayalı nüfus sayım sistemi) özellikle kırsal kesimde bir bakıma kış nüfusunu ortaya çıkardığı yorumunu yapabiliriz.

Tablo 12. Büyükçay Havzasının 2010 Yılı Yaz ve Kış Mevsimi Nüfusları ile Fizyolojik Nüfus Yoğunlukları

Köyler	Tarımsal Arazi(km2)	Yaz Nüfusu	Yaz Fizyolojik N.Y.	Kış Nüfusu	Kış Fizyolojik N.Y.
Akçakale	2,515	150	59,64	11	4,37
Aladikme	2,6	2000	769,23	650	250,00
Çavuşlu	4,1	600	146,34	100	24,39
Eskiköy	0,8	500	625,00	100	125,00
Günaçtı	3,25	250	76,92	80	24,62
Hacıhüseyinler	1,5	350	233,33	300	200,00
Karaali	2,5	1000	400,00	500	200,00
Karagedik	1,005	300	298,51	30	29,85
Koçharmanı	1,5	1000	666,67	100	66,67
Kutlugün	0,85	320	376,47	200	235,29
Küllük	1,4	270	192,86	105	75,00
Meydancık	0,27	65	240,74	15	55,56
Ortaçalı	3	400	133,33	200	66,67
Sakabaşı	3,05	1060	347,54	500	163,93
Sarıtaş	1,25	450	360,00	250	200,00
Tatlıpayam	1	300	300,00	250	250,00
Topaluşağı	2,75	550	200,00	200	72,73
Yalındamlar	1,85	300	162,16	100	54,05
Yaylanlı	3,42	350	102,34	180	52,63
Toplam	38,61	10215	328,4	3871	172,9

Kaynak: Anket Sonuçları (2010)

Yaz ve kış fizyolojik nüfus yoğunluğu arasındaki farkın en fazla olduğu köy yaklaşık 13,5 kat ile Akçakale, en az ise Hacıhüseyinler köyüdür (Tablo 12). Akçakale köyünün şehre en yakın, Hacıhüseyinler köyünün ise, şehre en uzak köylerden biri olması, şehre yakın olmanın bu durum üzerinde önemli bir rol oynadığını belirtebiliriz. Diğer köylerde de bu durum görülmektedir. Örneğin Yaylanlı, Sarıtaş ve Tatlıpayam köyleri, hem mesafe olarak hem de yollarının bozuk olması nedeniyle algısal olarak şehre daha uzaktır. Bu nedenle bu köylerde mevsimlik fizyolojik nüfus yoğunluğu daha az değişkendir.

Mevsimlik fizyolojik nüfus yoğunluğunda dikkati çeken esas nokta sahanın en fazla kayısı bahçesine sahip köylerin, aynı zamanda en fazla yoğunluk değişimine sahip köyleri (Aladikme, Çavuşlu, Eskiköy...) olduğu görülmektedir.

Havzada yaz ve kış mevsimleri arasında gerçekleşen 6344 kişilik nüfus farkı, havzadaki mevsimlik nüfus hareketliliğinin fazla olduğunu göstermektedir (Harita 3 ve 4). Bu değişiminin nedenlerine baktığımızda şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

- Araştırma sahası hem Elazığ'a, hem Malatya'ya, hem de Baskil'e yakın bir konumda yer almaktadır.

- Araştırma sahasındaki nüfusun birçoğu, yılın büyük bir bölümünde çalışmak için Elazığ'da kalmaktadır. Ayrıca emekli veya işsiz nüfus da kışı Elazığ'da geçirmektedirler. Elazığ'da kış mevsiminde kalan bu nüfus asıl geçim kaynakları olan arazilerini işlemek için yazın köyelerine dönmektedirler.

- Araştırma sahasındaki aileler çocuklarını okullara devamını sağlamak amacıyla Elazığ'a gelmektedirler. Yaz mevsimindeki tatille birlikte aileler köylere geri dönmektedirler.

- Türkiye'nin farklı sahalarında yaşayan bazı aileler de yine arazilerini işlemek için köyelerine dönmektedirler. Bunun yanında tatil dönemini köyünde geçirmek isteyen aileler de diğer şehirlere köyelerine gelip kalmaktadırlar.

- Araştırma sahasındaki kayısı yetiştiriciliği nedeniyle, hasat döneminde buraya çalışmaya gelen işçiler de yoğunluğun artmasında etkilidirler.

Araştırma sahasında günübirlik gerçekleşen göçe baktığımızda 2010 yılı için yaklaşık 297 kişidir. Bu göçün 204'ü Elazığ'a, 5'i Malatya'ya ve 8'i Baskil'e gerçekleşmektedir. Bu insanların birçoğu ağırlıklı olarak inşaatlarda işçilik yapmaktadırlar. Ayrıca memur ve seyyar satıcı olanlar da vardır. Araştırma sahasında yer alan lokantalarda çalışan yaklaşık 80 kişi ise havza içerisindeki günübirlik hareketliliğe katılmaktadır.

2.3. NÜFUSUN YAŞ VE CİNS YAPISI

“Yaş yapısı analizleri, çocuk nüfus olarak kabul edilen 15 yaşın altındakilerin, miktar ve oranları yardımıyla, onların sağlıklı büyüme, iyi beslenme ve nitelikli eğitim almalarını kolaylaştıracak ortamların hazırlanması bakımından önem arz ettiği gibi, 15-64 yaşlar arasındaki yetişkinlerin (ergin nüfus), mesleki eğitim ve meslek sahibi edilmeleri, onlar için istihdam alanları yaratma çabalarını, yakın ve uzak gelecekteki konut taleplerini saptamaya, fiziksel ve ruhsal olarak gerileme dönemi yaşayan 65 ve daha fazla yaşta yaşlı nüfusun sağlık, bakım ve sosyal güvenlik istemlerini ön görmeye yarayan değerli bir araçtır” (Özgür, 2011, s.104). Ayrıca sosyal ve ekonomik planlamalarda ve göçleri anlamak bakımından önemlidir.

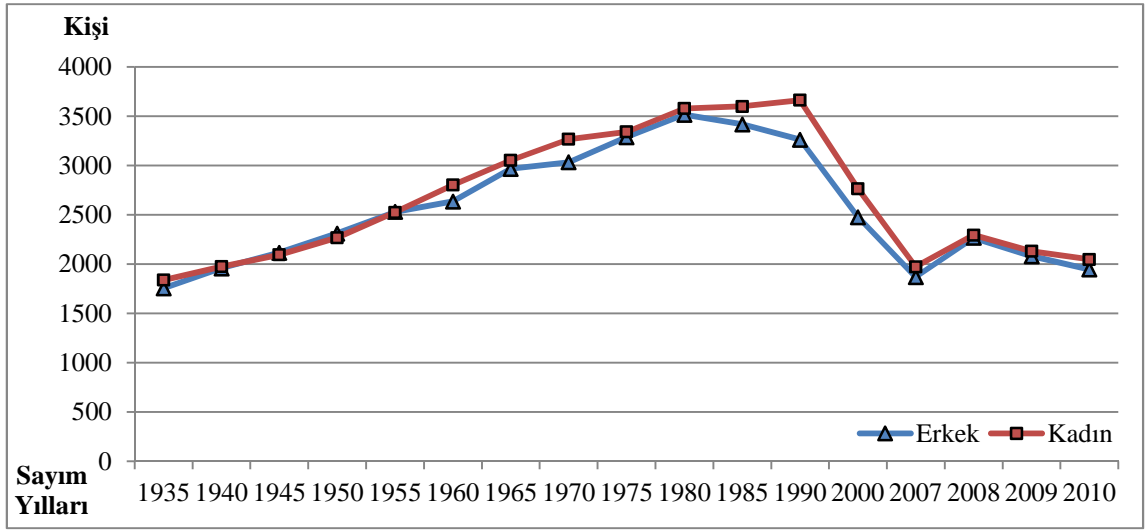
Bir bölgedeki göç durumunu anlamada önemli bir ipucu olan kadın erkek nüfusun birbirine göre değişimine ve cins oranına baktığımızda; araştırma sahasında kırsal yerleşmelerin karakteristik özelliklerinden biri olan kadın nüfusun fazlalığı, ilk başta dikkati çeken bir husustur. Cins oranı 1945 yılına kadar 100’ün altında olması kurtuluş savaşı sonrası ve 2.dünya savaşı öncesi olması ile ilgilidir. Cins oranının 1950 yılında en yüksek olması 2. Dünya savaşı sonrası dönemdeki terhislerle ilgili olduğu söylenebilir. Sayım dönemlerinin neredeyse tamamında kadın nüfus, erkek nüfusa göre daha fazla olmuştur. Havzada 1955 sonrası ülke dışına göç, 1965 sonrası ise ülke içi göç (diğer illere) nedeniyle kadın nüfus, erkek nüfusa göre daha fazla çıkmıştır. 1980’den sonra ise havzanın şehre yakın olmasına bağlı olarak Elazığ’a yönelik erkek nüfusun göçlerine bağlı olarak aradaki fark daha fazla açılmıştır. Bu durumun bu kadar belirgin olmasında, de facto nüfus sayım sisteminin önemli bir rolü vardır. Sayım günü şehirde olan erkek nüfus havzada kadın nüfusun daha fazla çıkmasına neden olmuştur. Değişen sayım sistemi (de jure) ile erkek ve kadın nüfus daha dengeli bir görünüm arz etmektedir (Tablo 13, Şekil 6).

2010 yılı sayımlarına göre %49,4’ünü erkek nüfus, %50,6’sını ise kadınlar oluşturmaktadır. Sahadaki nüfusun cins oranı 97,6’dır. Aynı yıl cins oranı Türkiye’nin 101, Elazığ’ın ise 98,4’dür.

Tablo 13. Büyükçay Havzasında Sayım Yıllarına Göre Erkek ve Kadın Nüfusları

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Cins Oranı
1935	1754	1839	3773	95,38
1940	1958	1975	3933	99,14
1945	2117	2095	4212	101,05
1950	2311	2269	4638	101,85
1955	2530	2526	5056	100,16
1960	2636	2804	5440	94,01
1965	2968	3053	6021	97,22
1970	3034	3267	6301	92,87
1975	3289	3342	6631	98,41
1980	3516	3579	7095	98,24
1985	3418	3600	7018	94,94
1990	3263	3664	6927	89,06
2000	2477	2766	5333	89,55
2007	1870	1973	3843	94,78
2008	2268	2295	4553	98,82
2009	2081	2131	4212	97,65
2010	1946	2049	3995	94,97

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 6. Büyükçay Havzasında Sayım Yıllarına Göre Erkek ve Kadın Nüfusları

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Araştırma sahasında 1997 yılında nüfusun %36,45'ini 0-14 yaş grubu, %57,79'unu 15-64 yaş grubu ve %5,76'sını ise 65 yaş ve üzeri oluşturmaktadır. Bu yıl sahadaki bağımlı nüfus oranı %73,03 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam sahada üretici nüfus üzerindeki ekonomik yükün oldukça fazla olduğunu ifade etmektedir. Aynı yıl Elazığ genelinde bağımlı nüfus oranı %42,6 oranında gerçekleşmiştir. 2006 yılı ETF'lerine göre toplam nüfus içerisinde 0-14 yaş arası %22,78'ini, 65 ve üzeri nüfus %12,51'ini ve 15-64 arası nüfus ise %64,71'ini oluşturmaktadır.

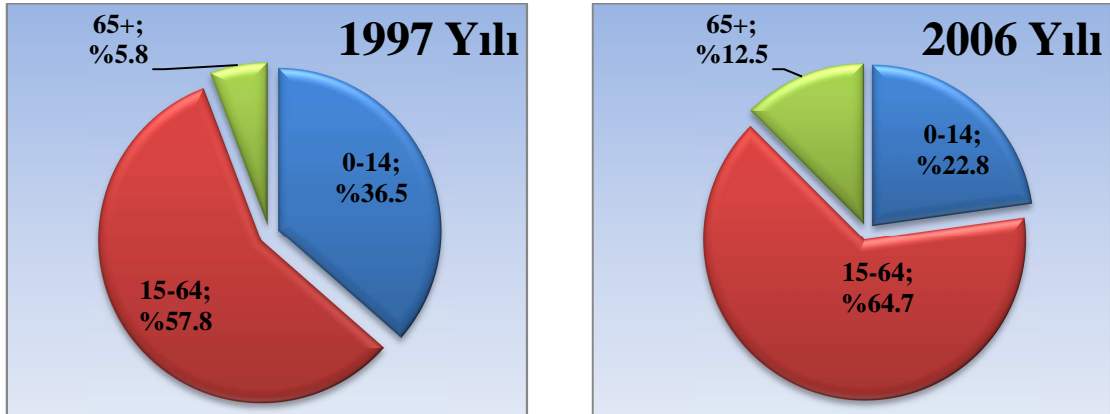
Sahanın bağımlı nüfus oranı 1997 yılına göre oldukça azalmış ve 2006 yılında %54,5 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 14, Şekil 7). Bu durum sahadaki nüfus artış hızının 2000-2009 yılları arasında gerçekleşen %-26,2'lik artış hızı ile yakından alakalıdır. Aynı zamanda Türkiye geneline göre ve Elazığ geneline göre fazla olduğu görülmektedir. Ancak sahadaki aktif nüfus üzerindeki yük fazla değildir. Gelişmiş ülkelerde de bağımlı nüfus oranları % 50 civarındadır. Bir sonraki yılın nüfus sonuçlarına göre (2007) Türkiye genelinde nüfusun bağımlılık oranı %50,3, Elazığ'da ise %52,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum sahadaki üretici sınıf üzerindeki yükün, il geneline ve ülke geneline göre biraz daha fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 14. Büyükçay Havzası Nüfusunun 1997 ve 2006 Yıllarındaki Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Grupları Miktarı ve Oranları İle Bağımlı Nüfus Oranları

Geniş Aralıklı Yaş Grupları						
Yaş Grupları	1997	%	Bağımlı Nüfus Oranı	2006	%	Bağımlı Nüfus Oranı
0-14	2075	36,45	73,03%	950	22,78	54,50%
15-64	3290	57,79		2699	64,71	
65+	328	5,76		522	12,51	
Toplam	5693	100		4171	100	

Kaynak: Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü ETF Raporları

Şekil 7. Büyükçay Havzasında 1997 ve 2006 Yıllarında Nüfusun Yaş Gruplarına Bölünüşü

Araştırma sahası nüfusunu yaş gruplarına göre incelediğimizde; genç nüfus oranının il geneline ve ülke geneline göre daha fazla olduğu görülmektedir. Sahada 0-24 yaşları içerisindeki nüfus toplam nüfusun %57,8'ini oluştururken, Türkiye genelinde bu oran 1997 yılında %43,2, Elazığ ili genelinde ise %44,6'dır. Araştırma sahasındaki 25-

64 yaş grubu nüfus toplam nüfusun %36,3'ünü oluştururken, Türkiye'de 1997 yılında bu oran %49,7, Elazığ ilinde ise %47,8'dir. 65 yaş ve üzeri nüfus ise araştırma sahasındaki toplam nüfusun %5,7'sini oluştururken, Türkiye'de 1997 yılında bu oran %7, Elazığ'da ise %7,4'dür. Araştırma sahasında 0-24 yaş grubunun daha fazla olması nüfus artış oranının yüksek olması ile ilgili olduğu söylenebilir. Yine 0-24 yaş grubu içerisinde özellikle 0-14 yaş grubunun daha fazla olması bu durumu doğrulamaktadır (Şekil 8).

1997 yılındaki ilk nüfus piramidini incelediğimizde az gelişmiş bir sahanın karakteristik şekli olan, üçgen piramit karşımıza çıkmaktadır. Buradan havzanın ekonomik anlamda çok fazla gelişmediğini, yaş ortalamasının düşük olduğu, dolayısıyla bağımlı nüfusun fazla olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Piramitte taban kısmının genişliği doğurganlığın bu dönemde fazla olduğunu son 5 yılda 857 kişinin nüfusa dahil olduğunu bunun da toplam nüfusun %14,3'ünü oluşturduğunu görmekteyiz. Nüfus piramidinin tabanını meydana getiren 0-4 yaş grubundan 5-9 yaş grubuna geçildiğinde ani bir değişim göze çarpmaktadır. Bu durum okul yaşına gelen çocukların il merkezindeki okullara gönderilmesiyle ilgili olduğu söylenebilir. 15-19 ve 20-24 yaş grubundaki kadın nüfusun, erkek nüfustan fazla olması, çalışabilecek yaşta olan genç erkek nüfusun bir kısmının buradan ayrılması ve askere gitmeleri ile ilgili olabilir (Tablo 15, Şekil 8).

15-19 yaş grubundan sonra piramitte bir daralma görülmektedir ki bu durum esas sebebi olarak başta sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlere bağlı göçlerin yanı sıra kadın nüfusun evlilik sonucu buradan ayrılması olarak gösterilebilir (Şekil 8).

40-44 yaş grubundaki daralmanın 1960'lı yıllarda büyük şehirlere ve diğer ülkelere gerçekleşen göçlerin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Piramidin tavan kısmının hızlı bir şekilde daralması ortalama yaşam süresinin uzun olmamasına dolayısıyla yaşam standardının düşük olmasına bağlayabiliriz.

1997 yılında 857 olan 0-4 yaş grubu çok hızlı ve büyük bir değişimle 2003 yılında 227'ye düşmüştür. Bu durum toplam nüfusta da belirgin bir şekilde gözlenmektedir. 1997'de 5693 olan nüfus 2003'te %-16,3'lük bir değişimle 4764'e düşmüştür. Bütün yaş gruplarındaki bu azalma göç ile ilgili bir durumdur. 1997 yılında %5,98 olan ham doğum oranının, 2003'te %3,49'a, 2006'da ise %3'e gerilemesi sahada sürekli olarak

ham doğum oranında azalma olduğunu, dolayısıyla 0-4 yaş grubundaki nüfusun azalmasının tabii olduğunu göstermektedir (Tablo 15, Şekil 8).

Piramidin tabanının daralması tavan kısmının genişlemesi hayat şartlarının bir önceki döneme göre biraz daha iyileştiğini göstermektedir. 25-29 yaş grubundaki nüfusun 20-24 yaş grubuna göre ani bir azalma göstermesi, erkeklerin ekonomik sebeplerle ve kadınların evlilik yoluyla burayı terk ettiklerini göstermektedir.

1997 yılında 65 yaş ve üstü nüfus toplam nüfusun %5,7'sini oluştururken 2003'te bu rakam % 9,9'a 2006'da ise % 12,3'e yükselmesi (Tablo 15) emeklilik sonrası köye dönüş olduğunu göstermektedir. Zaten anket çalışmalarında da köylerin son yıllardaki değişimi ile ilgili sorularda genel olarak köylerin büyüme seyri içerisinde olduğunu, emekli olan nüfusun köyelerine geri dönerek arazilerini işlediklerini ifade etmeleri bu yorumu desteklemektedir. 20-24 yaş grubundan sonraki daralma, çalışma amaçlı dışarıya gerçekleşen göçlerin bir sonucudur.

Toplam doğurganlık hızı, kadınların doğurganlık dönemleri (genellikle 15-49 yaşlar arası) sonuna kadar hayatta kaldıkları ve verilen yaşa özel doğurganlık hızlarına göre doğum yaptıkları takdirde, her 100 kadın başına düşen ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir (Özgür, 2004, s.3). Araştırma sahasındaki doğurganlık hızını incelediğimizde 1997 yılında %5,98 olan oran 2003'te %3,49'a 2006'da ise %3'e gerilemiştir. Doğu Anadolu Bölgesi kırsal nüfusunda 2000 yılında %4,52 olan doğurganlık hızı Türkiye geneli kırsal nüfusunda %2,87'dir (Özgür, 2004, s.8). Doğurganlık hızındaki değişim toplumdaki sosyo-ekonomik yapının değişimi ile doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla yaşam standardının yükselmesiyle birlikte doğum oranlarının düşmesi normal bir süreçtir. Araştırma sahasında da 1997 yılından 2006 yılına kadarki süreçte, doğum oranlarının genel olarak düşüşünü bu durumla ilişkilendirmek mümkündür.

2006 yılına ait piramidin taban kısmını oluşturan 0-4 yaş grubunda bir artış olmuş toplam nüfustaki payı %4,7'den % 6,5'e yükselmiştir. Ancak hem öğrenim gören yaş grubunu oluşturan kesimde hem de aktif nüfusu oluşturan kesimde büyük bir daralma söz konusudur ki, bu durum sahadaki eğitim ve iş nedeniyle, şehirlerde ikamet eden nüfusun varlığını ve göçü ifade etmektedir. Yaşlı nüfustaki artış ise emekli olduktan sonra başta arazilerini işlemek üzere çeşitli sebeplerle köyelerine geri dönen nüfusun olduğunu göstermektedir (Tablo 15, Şekil 8).

Tablo 15. Büyükçay Havzasında Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyet Yapısına Göre Dağılımı (1997, 2003 , 2006)

1997 Yılı					
Yaş grubu	Erkek		Kadın		TOPLAM
	Miktar	%	Miktar	%	
0-4	418	14,91	439	15,20	857
5-9	315	11,23	270	9,35	585
10-14	321	11,45	312	10,80	633
15-19	323	11,52	395	13,67	718
20-24	233	8,31	270	9,35	503
25-29	179	6,38	187	6,47	366
30-34	156	5,56	138	4,78	294
35-39	147	5,24	139	4,81	286
40-44	109	3,89	125	4,33	234
45-49	124	4,42	133	4,60	257
50-54	108	3,85	114	3,95	222
55-59	101	3,60	113	3,91	214
60-64	97	3,46	99	3,43	196
65-69	69	2,46	74	2,56	143
70-74	38	1,36	41	1,42	79
75-79	43	1,53	17	0,59	60
80-84	19	0,68	13	0,45	32
85+	4	0,14	10	0,35	14
Toplam	2804	100	2889	100	5693

2006 Yılı					
Yaş grubu	Erkek		Kadın		TOPLAM
	Miktar	%	Miktar	%	
0-4	130	6,53	145	6,65	275
5-9	144	7,24	129	5,91	273
10-14	182	9,15	220	10,09	402
15-19	208	10,45	251	11,51	459
20-24	224	11,26	206	9,45	430
25-29	164	8,24	194	8,90	358
30-34	107	5,38	144	6,60	251
35-39	80	4,02	80	3,67	160
40-44	122	6,13	106	4,86	228
45-49	73	3,67	102	4,68	175
50-54	92	4,62	109	5,00	201
55-59	107	5,38	131	6,01	238
60-64	100	5,03	99	4,54	199
65-69	88	4,42	104	4,77	192
70-74	98	4,92	64	2,93	162
75-79	50	2,51	64	2,93	114
80-84	11	0,55	20	0,92	31
85+	10	0,50	13	0,60	23
Toplam	1990	100	2181	100	4171

2003 Yılı					
Yaş grubu	Erkek		Kadın		TOPLAM
	Miktar	%	Miktar	%	
0-4	113	4,97	114	4,53	231,97
5-9	204	8,97	205	8,14	417,97
10-14	244	10,73	264	10,48	518,73
15-19	272	11,96	292	11,59	575,96
20-24	278	12,23	319	12,66	609,23
25-29	179	7,87	214	8,50	400,87
30-34	137	6,02	145	5,76	288,02
35-39	112	4,93	142	5,64	258,93
40-44	103	4,53	103	4,09	210,53
45-49	87	3,83	119	4,72	209,83
50-54	118	5,19	144	5,72	267,19
55-59	97	4,27	102	4,05	203,27
60-64	98	4,31	114	4,53	216,31
65-69	95	4,18	96	3,81	195,18
70-74	69	3,03	68	2,70	140,03
75-79	35	1,54	33	1,31	69,54
80-84	19	0,84	27	1,07	46,84
85+	14	0,62	18	0,71	32,62
Toplam	2274	100	2519	100	4893

Kaynak: Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü ETF Raporları

Şekil 8. Büyükçay Havzasının Nüfus Piramitleri (1997, 2003, 2006 Yılları)

Kaynak: Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü ETF Raporları

2.4. NÜFUS DAĞILIŞI

Araştırma sahasında birikinti konileri üzerindeki verimli araziler, eğim değerlerinin düşük olduğu sahalar, şehre ve ana karayoluna yakın sahalar, drenaj ağına bağlı ortaya çıkan düzlükler ve su kaynaklarına yakın sahalar nüfusun daha yoğun olduğu sahalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusun daha seyrek olduğu sahaların ortak bir özelliği olarak yükseltiyi belirtebiliriz. Buna göre nüfus, daha çok 900-1500 metre aralığında toplanmaktadır (Harita 7).

Nüfusun yeryüzünde dağılımını belirleyen doğal ve beşeri faktörlerin etkisiyle Elazığ-Malatya karayoluna yakın olan ve arazinin yerleşime uygun olduğu Yalındamlar ve Sakabaşı köyleri, nerdeyse her yaş grubunda çok sayıda kişinin bulunduğu yerleşmeler olarak karşımıza çıkmaktayken, Meydancık, Karagedik ve Akçakale gibi köylerde tersi bir durum gözlenmektedir. Ancak bu duruma istisna teşkil edebilecek Sarıtaş ve Eskiköy gibi arazileri oldukça arızalı ve ulaşım imkanları yetersiz olmasına rağmen, nüfusun fazla olduğu köylerde bulunmaktadır.

Araştırma sahasındaki nüfus daha çok yerleşmeye uygun, az eğimli tarım arazilerinin olduğu, su kaynaklarının yeterli olduğu vadilerde ve plato sahalarında toplanmıştır. Havzanın kuzeybatısındaki Topalkem havzasında nüfus buradaki platoluk sahada daha fazla iken kuzeye gidildikçe Tatlıpayam ve Meydancık ile Karagedik köylerinde olduğu gibi nüfus, yamaçlara ve vadi içlerine doğru artmaktadır. Havzanın güneybatısında ise nüfus buradaki yer şekillerine bağlı olarak daha çok vadi içlerinde ve buradaki yamaçlarda yoğunlaşmaktadır. Havzanın doğusunda ise Yalındamlar düzündü ve Karga dağı'nın kuzey yamaçlarındaki birikinti yelpazeleri ve vadi içlerinde nüfus yoğunlaşmaktadır. Havzanın kuzeydoğusunda ise Pirhasan dağı'nın güneydoğu eteklerinde nüfus artmaktadır.

Havzada nüfusun yarıdan fazlası 700-1500 metre arasında toplanmıştır. 1500 metreden sonra nüfusun yoğunluğunda belirgin bir azalma yaşanmaktadır. Bu yükselti değerinden sonra hem uygun tarım arazilerinin az olması hem de iklimik etkenler nüfusun azalmasında temel etkenlerdir.

1935 yılı nüfus dağılım haritasında, havzayı kuzey ve güney olarak ikiye ayırdığımızda güney kesimlerinin; doğu ve batı olarak ayırdığımızda ise doğu kesimlerinin yani şehre yakın olan bölümünün daha fazla nüfuslandığını söyleyebiliriz. Bu dönemdeki nüfusun daha çok dağlık alanların iç kesimlerinde toplandığını bunun da

temel sebeplerinin yapılan ekonomik faaliyet türü olan hayvancılık ile güvenlik ihtiyacından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu dönemde nüfus, yerleşmeleri etkileyen faktörler başlığı altında da belirtildiği üzere henüz I. dönemde olup; su kaynaklarına yakın, hayvanların rahatlıkla otlatılabileceği ve güvende olabilecekleri yerlerde toplanmıştır. Ayrıca bu haritada dikkati çeken bir diğer husus nüfusun diğer iki döneme göre daha toplu bir karakter sergilediği görülmektedir. Bu durum dönemin sosyo-ekonomik yapısıyla doğrudan ilgilidir. İnsanlar ihtiyaçlarının neredeyse tamamını köy içerisinde karşıladıklarından dolayı köylerde merkezi toplulaşma ortaya çıkmaktadır (Harita 5).

1980 yılındaki köylerin en üst düzeye ulaşmış nüfuslarına bağlı olarak havzadaki nüfus yoğunluğu da en üst düzeye ulaşmıştır. Özellikle Elazığ-Malatya karayoluna yakın kesimlerde nüfusun giderek yoğunlaşması dikkati çekmektedir. Bu durum havzanın genelinde kendini göstermekte, insanlar artık tarımsal aktivitelere bağlı olarak eğitim ve engebenin daha az, ulaşımın daha kolay olduğu yerlere doğru kaymıştır (Harita 6).

Günümüzde yerleşmelerin jeomorfolojik birimler üzerindeki dağılışını incelediğimizde yerleşmelerin %28,7'si vadilerde, %17,5'i plato sahalarında, %15,7'si alçak yamaç sırt ve tepeliklerde, %11,1'i ova kenarında, %10,1'i yukarı yamaç, sırt ve tepeliklerde, %6,4'ü ova tabanında, %4,6'sı birikinti yelpazelerinde, %3,7'si dağlık alanlarda, %1,8'i dağ eteği ovasında yer almaktadır (Bkz. Tablo 30).

Havzada nüfusun dağılışında temel etken olarak su kaynakları gösterilebilir. Bu durum üzerinde temel geçim kaynağı olan kayısı yetiştiriciliğinin etkisi söz konusudur. Bu nedenle havzada su kaynaklarının fazla olduğu yerler ile nüfusun toplandığı yerler paralellik arz etmektedir. Sakabaşı, Yalındamlar, Çavuşlu, Aladikme ve Karaali köyleri hem nüfusun hem de su kaynaklarının en fazla olduğu köylerdir. Ancak bu köylerin hepsinde kayısı yetiştiriciliği en önemli tarımsal aktivite değildir. Sakabaşı ve Yalındamlar köyünde sulu tarım kayısı yetiştiriciliğinde çok daha önemlidir.

Araştırma sahasının günümüzdeki nüfusun dağılışını incelediğimizde, nüfusun dağılışı üzerinde ulaşımın da önemli bir etkisinin olduğunu görmekteyiz. Karayolu üzerinde yer alan köyler daha fazla nüfus barındırmakta ve bu nüfus, yol boyunca yolun her iki kesiminde yoğunlaşmaktadır. Yeni yapılan evler köy merkezlerinde değil, yola yakın kesimlerde dir. Sahada 2006 yılında meydana gelen deprem sonrası devlet desteği

ile yapılan evler (Ortaçalı, Küllük ve Sakabaşı) köy merkezlerinde değil, tarım arazileri üzerinde yapılmıştır. Havzada en önemli geçim kaynağı olan kayısı yetiştiriciliğine bağlı olarak insanlar, kendi arazileri neredeyse orada evlerini yapmaktadırlar. Bu nedenle, sadece ana yol çevresinde değil, havzanın diğer kesimlerinde de nüfusta bir saçılma olduğu gözlenmektedir. Sahanın bu durumu Elazığ'ın diğer bölgelerindeki köylerine benzer bir durum oluşturmaktadır. Bu durum artık Türkiye genelinde birçok köyde görülmektedir. Köylerde yeni yapılan meskenlerde köy çekirdeğinden uzakta sahip oldukları tarım arazisinin hemen içinde ve tercihen ulaşımın en kolay gerçekleştirilebileceği yerlerde yapılmaktadır. Bu durum insanların tarım arazisini daha kolay idare etme isteği kadar, değişen kırsal sosyal yapı, teknik imkanların daha kolay ve daha ucuz elde edilebilir olması, geniş ailelerden çekirdek ailelere geçiş gibi sosyo-ekonomik faktörler etkili olmaktadır (Harita 7).

Heybeli dağı zirvesinin kuzeyindeki Karagedik köyü ve havzanın kuzeybatısında yer alan Meydancık köyü ile Karga dağının güney yamacında yer alan Sarıtaş köyünde yapılan anket çalışmasının sonucu olarak hane sayısı olarak büyümenin daha yavaş veya stabil olduğu görülmüştür. Yani bu sayılan köylerde son yıllarda yapılan mesken sayısı, bilhassa D-300 karayoluna yakın köylere göre daha azdır. Yapılan anketlerde, Sakabaşı köyünde ve Yalındamlar köyünde yola yakın kesimlerde her yıl bir veya birkaç yeni evin yapıldığı belirtilmiştir.

Büyükçay havzasındaki yerleşmelerin nüfus büyüklüklerine göre 1935 yılındaki dağılışı incelendiğinde; 1 köy 1-100, 10 köy 201-300, 4 köy 201-300 kişi ve 4 köy 300 kişi ve üzeri nüfusa sahiptir (Tablo 16).

Tablo 16. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (1935)

1-100	Nüfus	101-200	Nüfus	201-300	Nüfus	300+	Nüfus
Meydancık	66	Çavuşlu	111	Karaali	232	Aladikme	302
		Karagedik	116	Eskiköy	246	Sarıtaş	316
		Topaluşağı	118	Hacıhüseyinler	266	Sakabaşı	325
		Küllük	122	Akçakale	268	Yalındamlar	348
		Ortaçalı	132				
		Kutlugün	141				
		Tatlıpayam	151				
		Koçharmanı	164				
		Yaylanlı	169				
		Günaçtı	180				
Toplam	66	Toplam	1404	Toplam	1012	Toplam	1291

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

1980 yılına gelindiğinde 1-100 arasında köy mevcut olmamakla birlikte 101-200 arasında da sadece havzadaki en küçük köy olan Meydancık köyü yer almaktadır. 201-300 arası nüfusa sahip köy sayısı 8'e, 300 ve üzeri nüfusa sahip köy sayısı 10'a çıkmıştır (Tablo 17).

Tablo 17. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (1980)

1-100	Nüfus	101-200	Nüfus	201-300	Nüfus	300+	Nüfus
		Meydancık	102	Küllük	205	Yaylanlı	371
				Akçakale	242	Hacıhüseyinler	384
				Tatlıpayam	243	Eskiköy	385
				Günaçtı	255	Çavuşlu	391
				Ortaçalı	267	Sarıtaş	444
				Koçharmanı	270	Topaluşağı	476
				Karagedik	291	Yalındamlar	599
				Kutlugün	300	Sakabaşı	619
						Karaali	620
						Aladikme	631
Toplam		Toplam	102	Toplam	2073	Toplam	4920

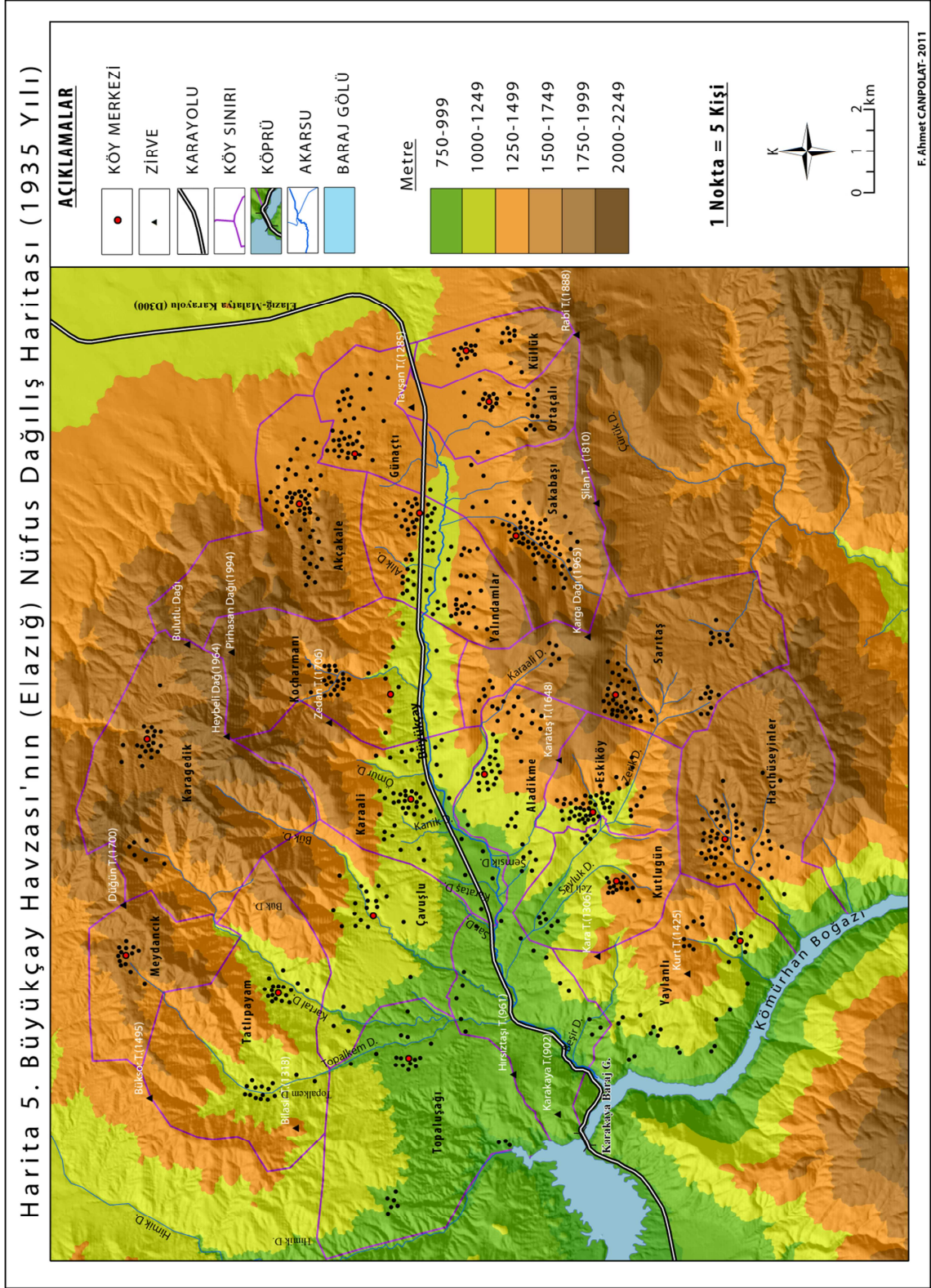
Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

2010 yılında ise 1-100 arası nüfusa sahip köy 3'e, 101-200 arası nüfusa sahip köy 7'ye çıkmış; 201-300 arası nüfusa sahip köy 5'e, 301 ve üzeri nüfusa sahip köy 4'e düşmüştür (Tablo 18).

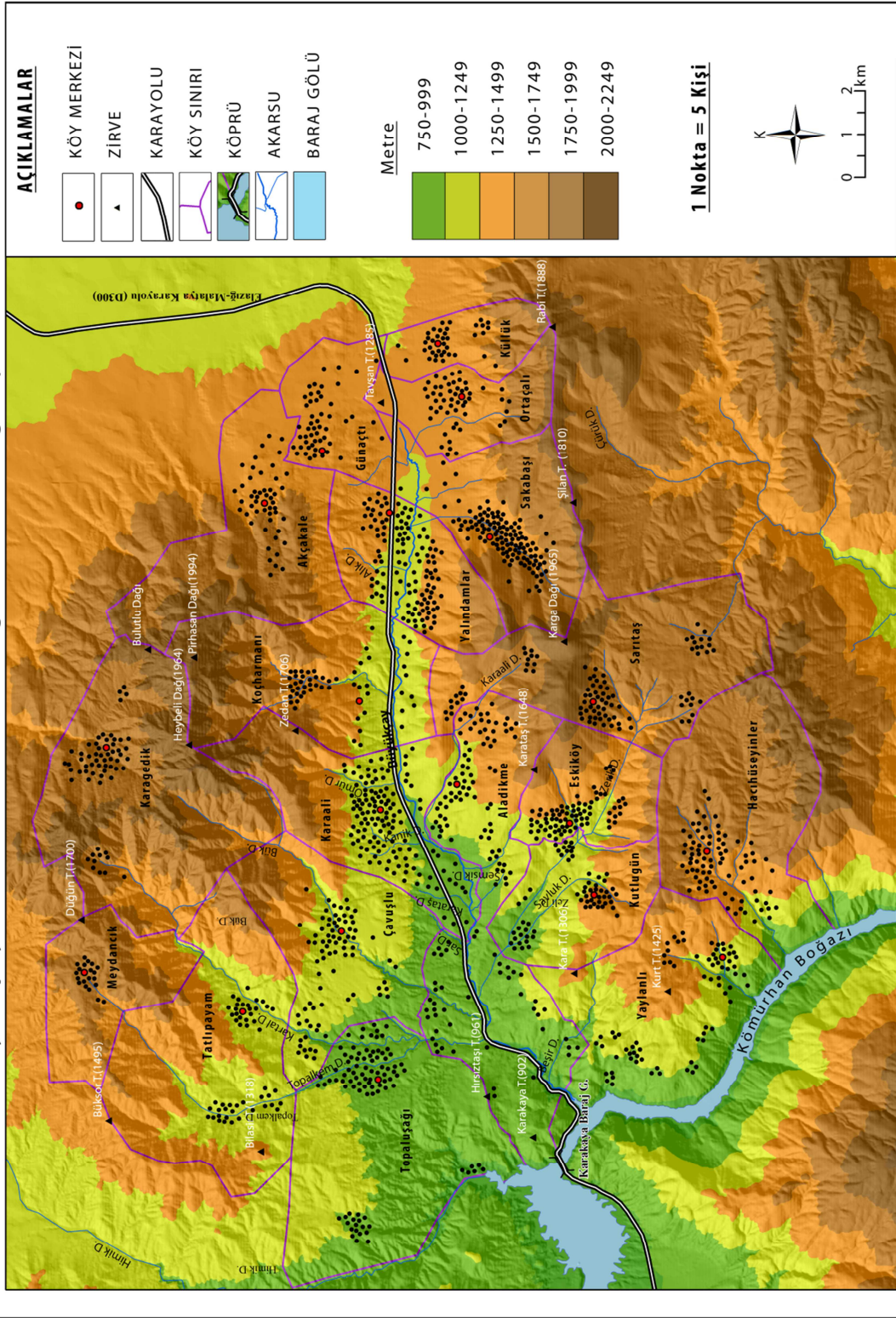
Tablo 18. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüğü (2010)

1-100	Nüfus	101-200	Nüfus	201-300	Nüfus	300+	Nüfus
Meydancık	42	Sarıtaş	131	Koçharmanı	207	Topaluşağı	315
Akçakale	62	Tatlıpayam	133	Ortaçalı	208	Karaali	340
Karagedik	86	Günaçtı	151	Yaylanlı	230	Aladikme	420
		Küllük	162	Çavuşlu	234	Sakabaşı	425
		Hacıhüseyinler	170	Yalındamlar	300		
		Kutlugün	182				
		Eskiköy	197				
Toplam	190	Toplam	1126	Toplam	1179	Toplam	1500

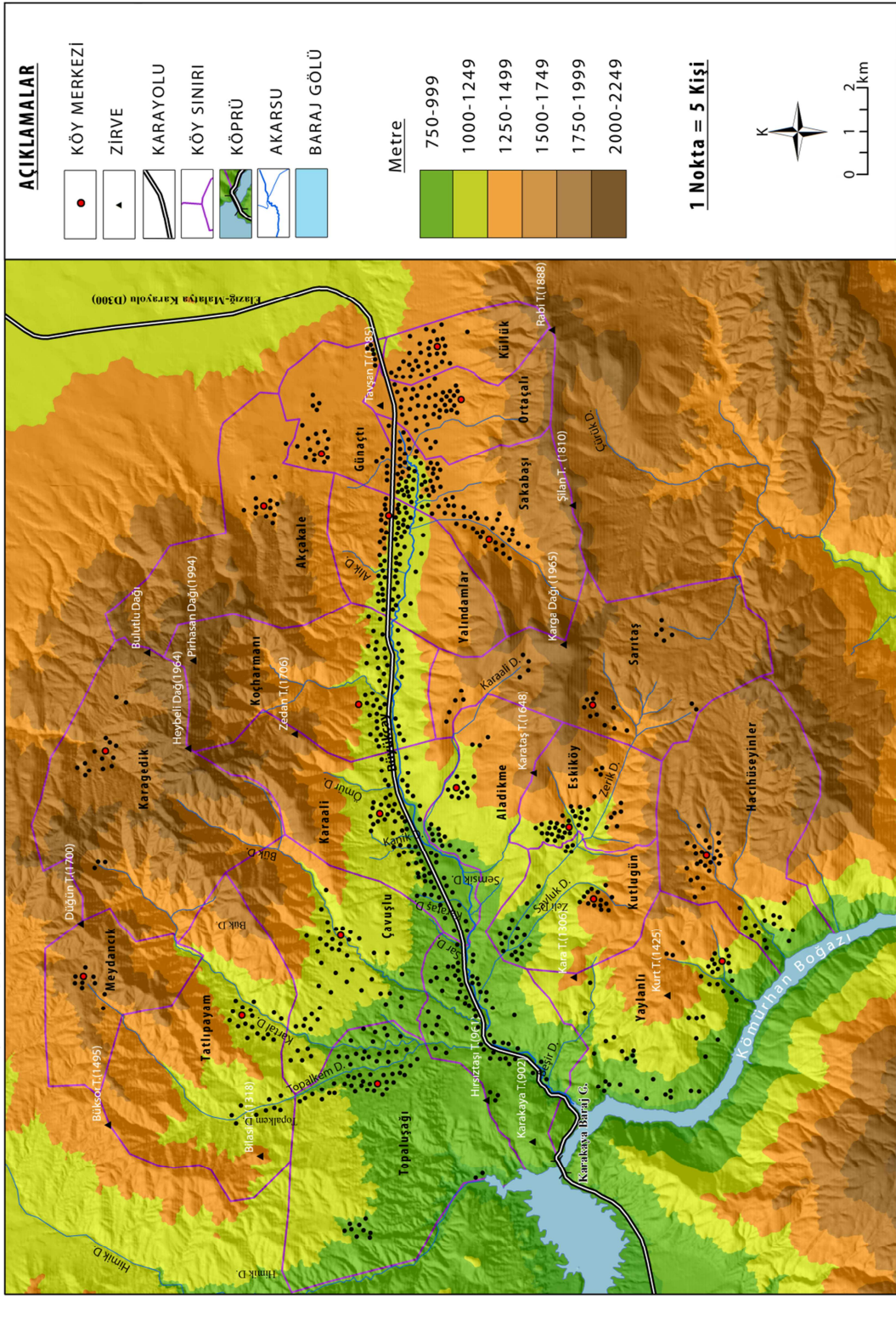
Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Harita 6. Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Nüfus Dağılışı Haritası (1980 Yılı)

Harita 7. Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Nüfus Dağılışı Haritası (2010 Yılı)

2.5. NÜFUS YOĞUNLUĞU

Nüfus yoğunluğu, insan ile alan ilişkisini yansıtan, nüfusun mekânsal dağılımında, doğal ve beşerî pek çok faktörün oynadığı rolü aksettirmeye çalışan bir kavramdır. Yoğunluk, nüfusta sıklaşma derecesidir. Belli bir alanda yaşayanların sıklaşması, insanların birbirine yakın olma düzeyi; sosyal ve ekonomik zenginliklerin mekânsal dağılımının bir sonucudur. Nüfus yoğunluğu, aynı zamanda nüfusun çevre üzerindeki baskısını ölçebileceğimiz bir ölçüt özelliği de taşımaktadır. Ancak, nüfus yoğunluğu kavramları, tam anlamıyla hedeflediği gibi insan ile yeryüzü arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerden yola çıkarak, çeşitli ülke ve bölgelerin oldukça karmaşık demografik, sosyal ve ekonomik durumlarını gözler önüne serebilecek yetenekte değildir. Bu kavramların önem veya gerçeğe yakınlık derecesi değişmekle birlikte, nüfus çalışmalarında bir başlangıç noktası ve araç olarak kabul edilmeleri gerekir (Özgür 2011, s.87).

2.5.1. Aritmetik Nüfus Yoğunluğu

Doğal ve beşeri şartlara bağlı olarak havzadaki nüfus dağılımlarında köylere göre ve zamana göre farklılıklar vardır. Köylerde nüfusun en fazla olduğu 1980 yılında aritmetik nüfus yoğunlukları da en fazladır. 1935 yılındaki köylerdeki aritmetik nüfus yoğunlukları ile 2010 yılını karşılaştırdığımızda, 10 köyde artmış, 9 köyde ise azalmıştır. Artış gösteren köylerden Yaylanlı ve Kutlugün köyleri hariç genel olarak doğal ve beşeri koşulların daha iyi olduğu yerlerdir. Azalan köylerde ise, Yalındamlar köyü hariç doğal ve beşeri koşulların insanları zorladığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 19).

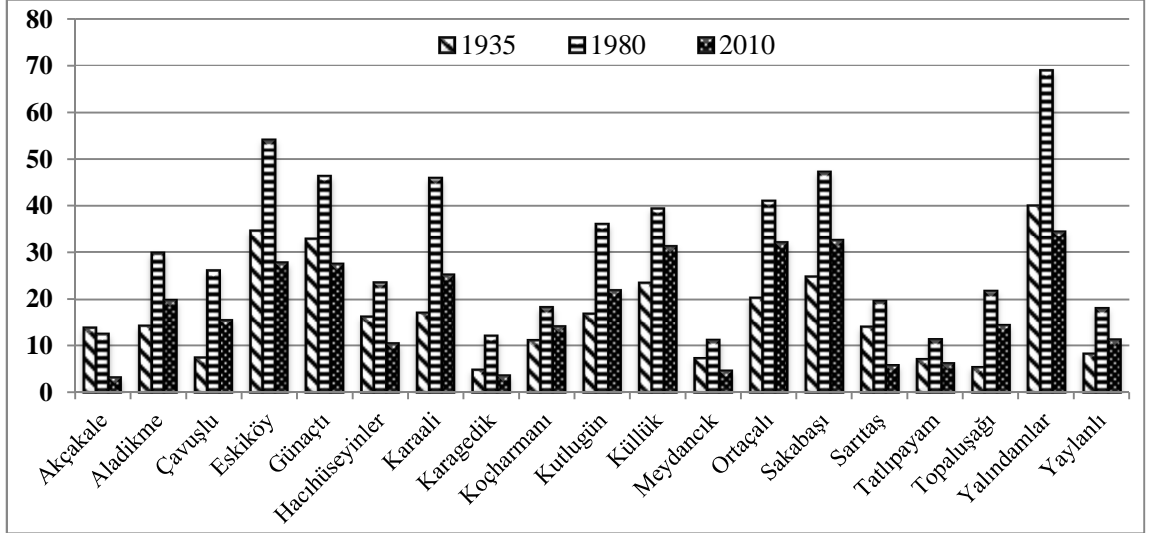
1935 yılında 1-14 arası yoğunluğa sahip 9 köy varken, 1980'de 4 köye düşmüş 2010'da ise tekrar 7 köy olmuştur. Ancak 1935 yılındaki bu yoğunluğa sahip köylerle, 2010 yılındaki bu yoğunluğa sahip köyler aynı değildir (Tablo 19, Harita 8, Şekil 9). 1980 yılında, diğer yıllarda olmayan 42-56 arası ve 56-70 arası yoğunluk, bu dönemde havzadaki nüfusun fazlalığına işaret etmektedir. Bu dönemde, 42-56 arası yoğunluğa sahip 4 köy, 56-70 arası yoğunluğa sahip 1 köy bulunmaktadır (Harita 9).

Tablo 19. Büyükçay Havzası Köylerinin 1935, 1980 ve 2010 Yılları Aritmetik Nüfus Yoğunlukları

Köyler	Arazi(km ²)	1935		1980		2010	
		Nüfus	A.N.Y.	Nüfus	A.N.Y.	Nüfus	ANY
Akçakale	19,4	268	13,81	242	12,47	62	3,20
Aladikme	21,2	302	14,25	631	29,76	420	19,81
Çavuşlu	15	111	7,40	391	26,07	234	15,60
Eskiköy	7,1	246	34,65	385	54,23	197	27,75
Günaçtı	5,5	180	32,73	255	46,36	151	27,45
Hacıhüseyinler	16,3	266	16,32	384	23,56	170	10,43
Karaali	13,5	232	17,19	620	45,93	340	25,19
Karagedik	24,1	116	4,81	291	12,07	86	3,57
Koçharmanı	14,7	164	11,16	270	18,37	207	14,08
Kutlugün	8,3	141	16,99	300	36,14	182	21,93
Küllük	5,2	122	23,46	205	39,42	162	31,15
Meydancık	9,1	66	7,25	102	11,21	42	4,62
Ortaçalı	6,5	132	20,31	267	41,08	208	32,00
Sakabaşı	13,1	325	24,81	619	47,25	425	32,44
Sarıtaş	22,6	316	13,98	444	19,65	131	5,80
Tatlıpayam	21,4	151	7,06	243	11,36	133	6,21
Topaluşağı	21,9	118	5,39	476	21,74	315	14,38
Yalındamlar	8,7	348	40,00	599	68,85	300	34,48
Yaylanlı	20,437	169	8,27	371	18,15	230	11,25
Toplam	274,037	3773	16,83(Ort.)	7095	30,7(Ort.)	3995	17,9(Ort.)

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Anket Sonuçları, TÜİK; Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 9. Büyükçay Havzasında Yıllara Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Değişimi

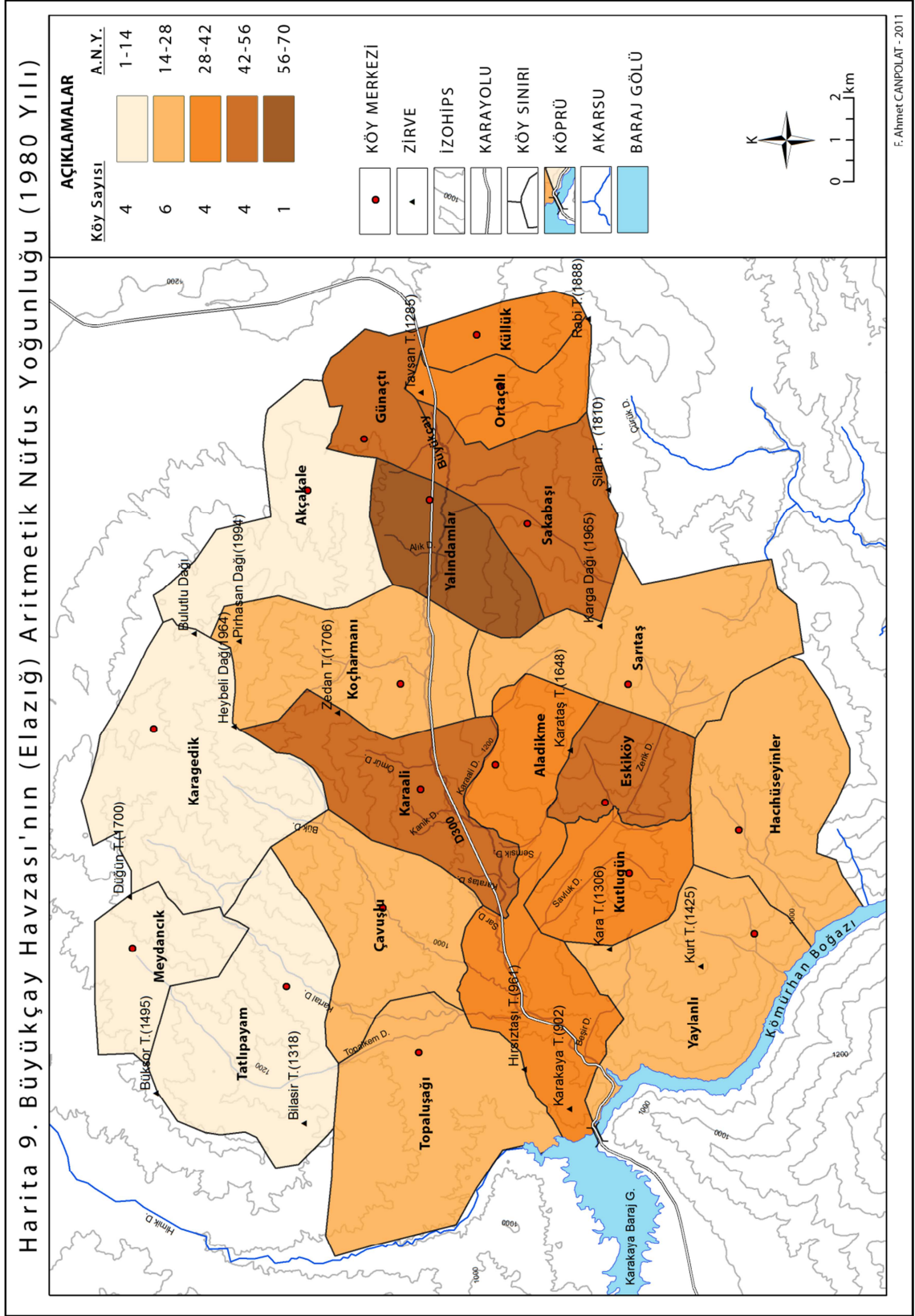

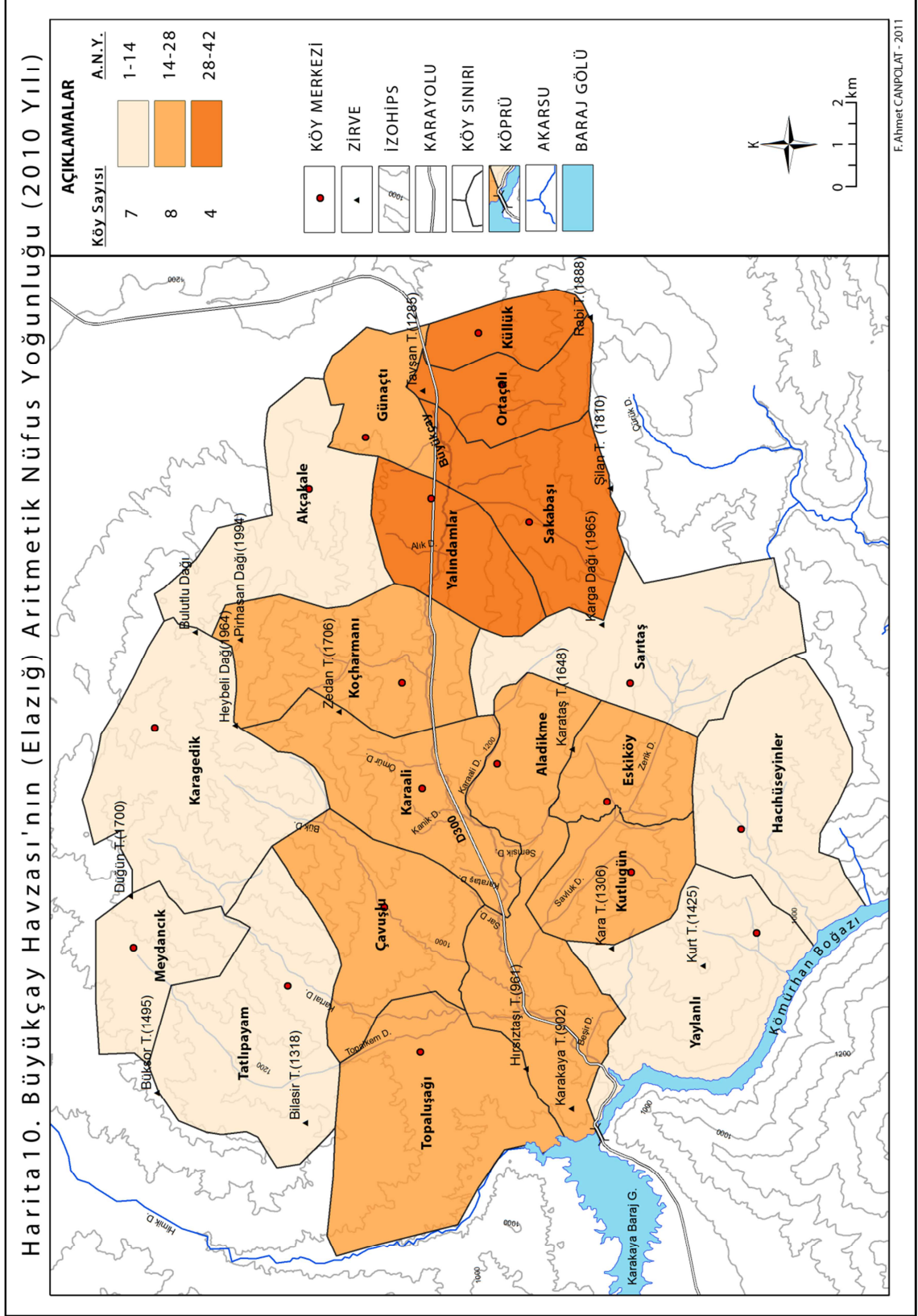
Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Anket Sonuçları, TÜİK; Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

2010 yılında yoğunluğu az köyler, havzanın dış çevresinde, karayoluna uzak kesimde kalmaktadır. Burada Sarıtaş ve Koçharmanı köylerinin bu genellemenin dışında kalması, her iki köyünde engebeli arazi yapısı yanında rantabl olarak kullanılabilir tarım arazi varlıklarının diğer köylere nisbeten daha az olması ile yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Yoğunluğun 10'un altında kalan köylerin havzanın kuzeyinde ve güneyine toplandığını görmekteyiz. Bu köylerin ortak özelliği ise genel olarak sapa bir yerde kurulmuş olmaları ve köy nüfusunun araziye oranla az olmasıyla ilgilidir (Tablo 19, Harita 10, Şekil 9).

Günümüzde yoğunluğun en fazla olduğu köyler ise şehre en yakın köyler başta olmak üzere D-300 karayolu yakınındaki köylerden oluşmaktadır.

Sahadaki ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu 1935'te 16,8 iken, 1980'de 30,7, 2010'da ise 17,9 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında ülkemizdeki aritmetik nüfus yoğunluk değeri 94, Elazığ ilinde ise 55,7 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 19).

2.5.2. Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu

“Bir bölgede yürütülen tüm ekonomik faaliyetlerin besleyebileceği insan sayısı, o bölgedeki taşıma kapasitesini ifade eder. Belirli bir yaşam alanında, nüfus taşıma kapasitesinin üst sınırına ulaştığında, büyüme hızı sabitleşecek ve nüfus durağanlaşacaktır. Olumlu Şartlara bağlı olarak nüfusta herhangi bir geçici artış olursa (bitkiler için iyi sezon vb.) bu durumdan normal şartlara dönüldüğünde, dışarıya göç ve doğal denetim yoluyla nüfus tekrar azalarak tekrar denge sağlanacaktır. Böyle bir çizgiye doğal denetim ve dışarıya göçler yardımıyla varıldığında, söz konusu alan için taşıma kapasitesine ulaşıldığı düşünülür. İnsan nüfusu için bunun anlamı, hayatta kalmak için yeterince yiyecek bulunabileceği, ancak tam bir gelişme sağlanamayacağı, öte yandan çevresel koşullarda istenmeyen küçük değişikliklerde bile yıkıcı etkilerle karşılaşacağıdır (Özgür,2011, s.89). Özellikle kırsal bölgelerde en önemli ekonomik faaliyet tarım olması dolayısıyla bölgedeki “taşıma kapasitesini” anlamada fizyolojik nüfus yoğunluğunun tarihsel değişim sürecini doğru analiz etmek yardımcı olacaktır.

Aritmetik nüfus yoğunluğunun eksiklerini gidermek amacıyla hesaplanan fizyolojik nüfus yoğunluğunda; toplam nüfus, toplam ekili-dikili araziye ve ekonomik olarak kullanılan diğer arazilere bölünmesiyle elde edilir. Araştırma sahasındaki hayvancılık ahır hayvancılığı şeklinde yapıldığından yani meralar kullanılmadığından ve var olan ormanlık arazi koruma altında olduğundan kullanılmaması sebebiyle dahil edilmemiştir. Sonuçta sahada ortalama fizyolojik nüfus yoğunluğu 1935’te, 148,8 iken 1980’de 278,5’e çıkmış ve 2009’da 121,8’e gerilemiştir (Tablo 20).

Fizyolojik nüfus yoğunlukları hesaplanırken, 1980’de hazırlanmış köy envanter etütlerindeki tarım arazileri miktarları dikkate alınmış, 1935 yılına ait böyle bir istatistik olmadığından bu değerler 1935 yılı için de kullanılmıştır. Tablo 18’de 1935 yılında verilen tarım arazileri miktarları, hem 1935 için, hem de 1980 için kullanıldığından 1980 yılında ayrıca verilmemiştir. 2010 yılı için arazi miktarları anket çalışmaları, arazi gözlemleri ve Google Earth görüntüleri yardımıyla güncellenmiş ve bu yeni değerler dikkate alınarak yoğunluk hesaplanmıştır.

1935’te 1-88 yoğunluk aralığında 3 köy varken 1980’de 1 tane, 2010’da ise 6 köy yer almaktadır. 2010’a kadar fizyolojik nüfus yoğunluğunda azalma olan 14 köy vardır. Bu köylerden Çavuşlu’daki azalma arazisinin genişlemiş olmasından

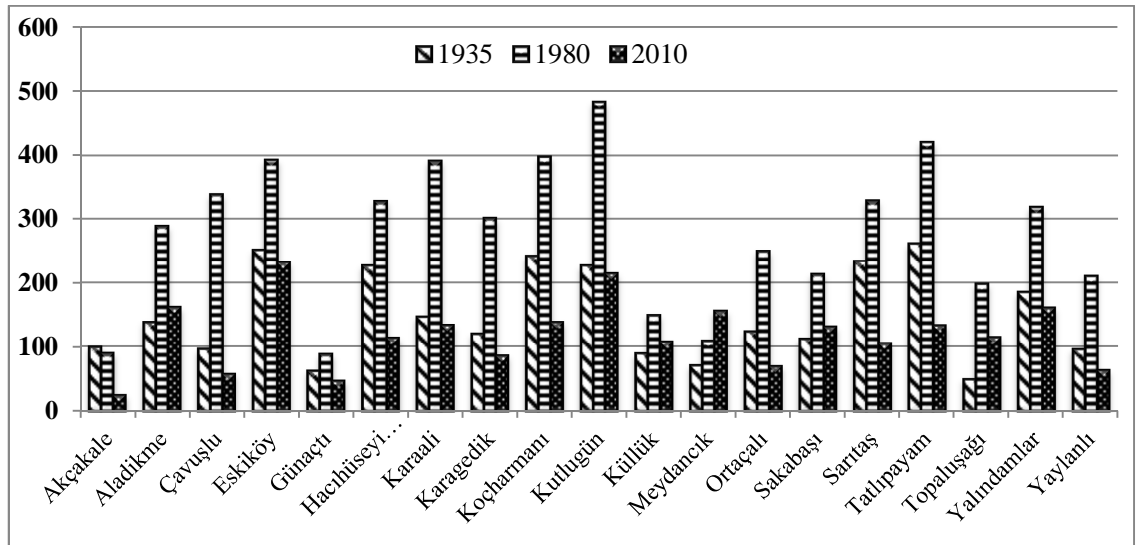
kaynaklanmaktadır. Diğer köylerde ise, Yalındamlar köyü hariç, topoğrafya şartlarının olumsuzluğunun etkili olduğu söylenebilir (Tablo 20, Harita 11, Şekil 10).

Tablo 20. Büyükçay Havzası Köylerinin 1935,1980 ve 2009 Yılları Fizyolojik Nüfus Yoğunlukları

Köyler	1935			1980		2010		
	Nüfus	T. arazisi (km ²)	F.N.Y.	Nüfus	F.N.Y.	Nüfus	T. arazisi (km ²)	F.N.Y.
Akçakale	268	2,704	99,11	242	89,50	62	2,53	24,48
Aladikme	302	2,187	138,09	631	288,52	420	2,60	161,60
Çavuşlu	111	1,158	95,85	391	337,65	234	4,11	56,93
Eskiköy	246	0,98	251,02	385	392,86	197	0,85	231,76
Günaçtı	180	2,902	62,03	255	87,87	151	3,25	46,46
Hacıhüseyinler	266	1,173	226,77	384	327,37	170	1,50	113,33
Karaali	232	1,584	146,46	620	391,41	340	2,55	133,33
Karagedik	116	0,967	119,96	291	300,93	86	1,01	85,57
Koçharmanı	164	0,679	241,53	270	397,64	207	1,50	138,00
Kutlugün	141	0,622	226,69	300	482,32	182	0,85	214,12
Küllük	122	1,374	88,79	205	149,20	162	1,51	107,28
Meydancık	66	0,935	70,59	102	109,09	42	0,27	155,56
Ortaçalı	132	1,07	123,36	267	249,53	208	3,02	68,97
Sakabaşı	325	2,903	111,95	619	213,23	425	3,25	130,77
Sarıtaş	316	1,353	233,56	444	328,16	131	1,25	104,80
Tatlıpayam	151	0,578	261,25	243	420,42	133	1,00	133,00
Topaluşağı	118	2,405	49,06	476	197,92	315	2,75	114,55
Yalındamlar	348	1,883	184,81	599	318,11	300	1,87	160,26
Yaylanlı	169	1,768	95,59	371	209,84	230	3,67	62,67
Toplam	3773	29,225	148,8 (ort.)	7095	278,50 (ort.)	3995	39,34	121,8 (Ort.)

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Anket Sonuçları, TÜİK; Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 10. Büyükçay Havzasında Yıllara Göre Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Değişimi

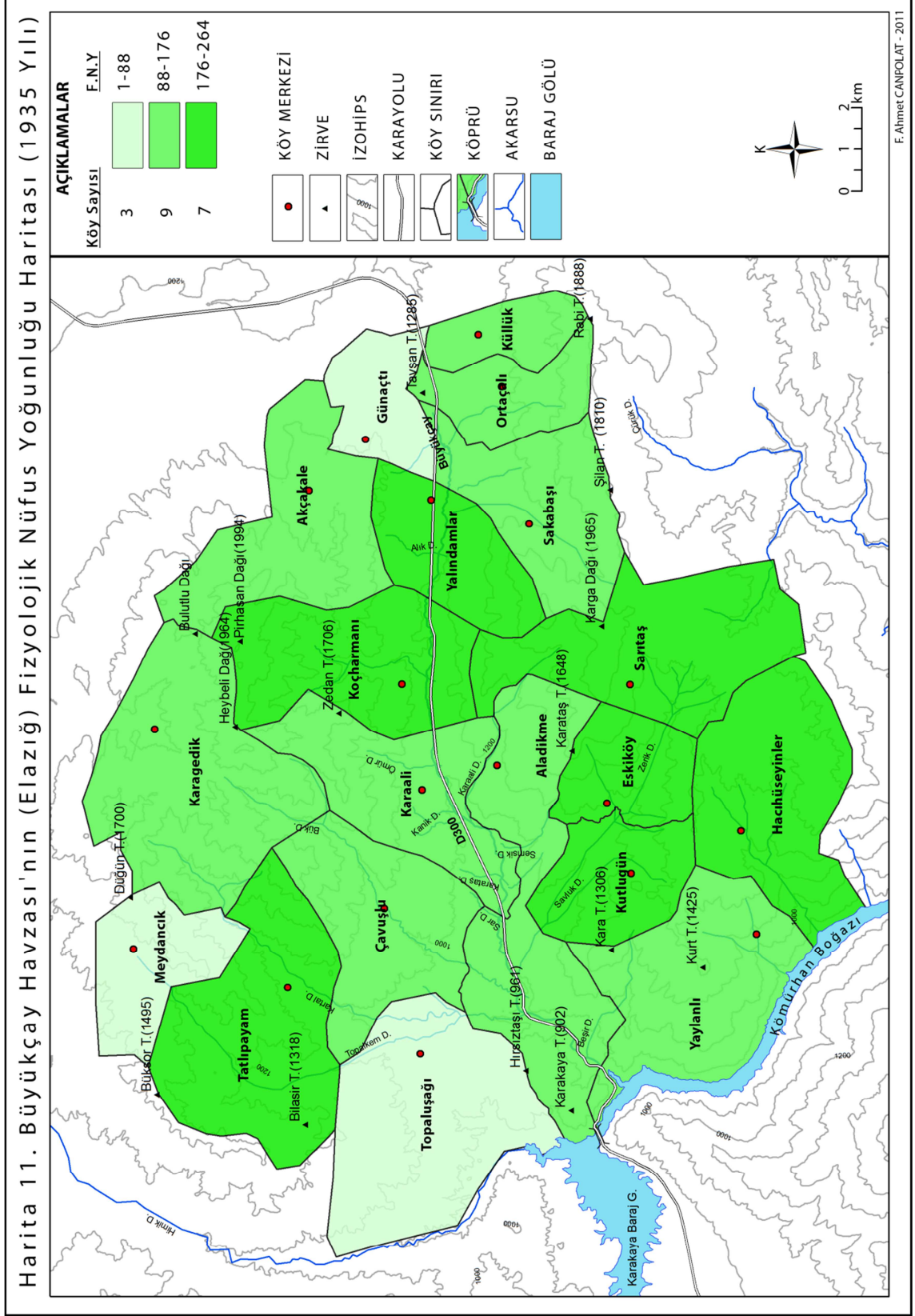

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Anket Sonuçları, TÜİK; Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

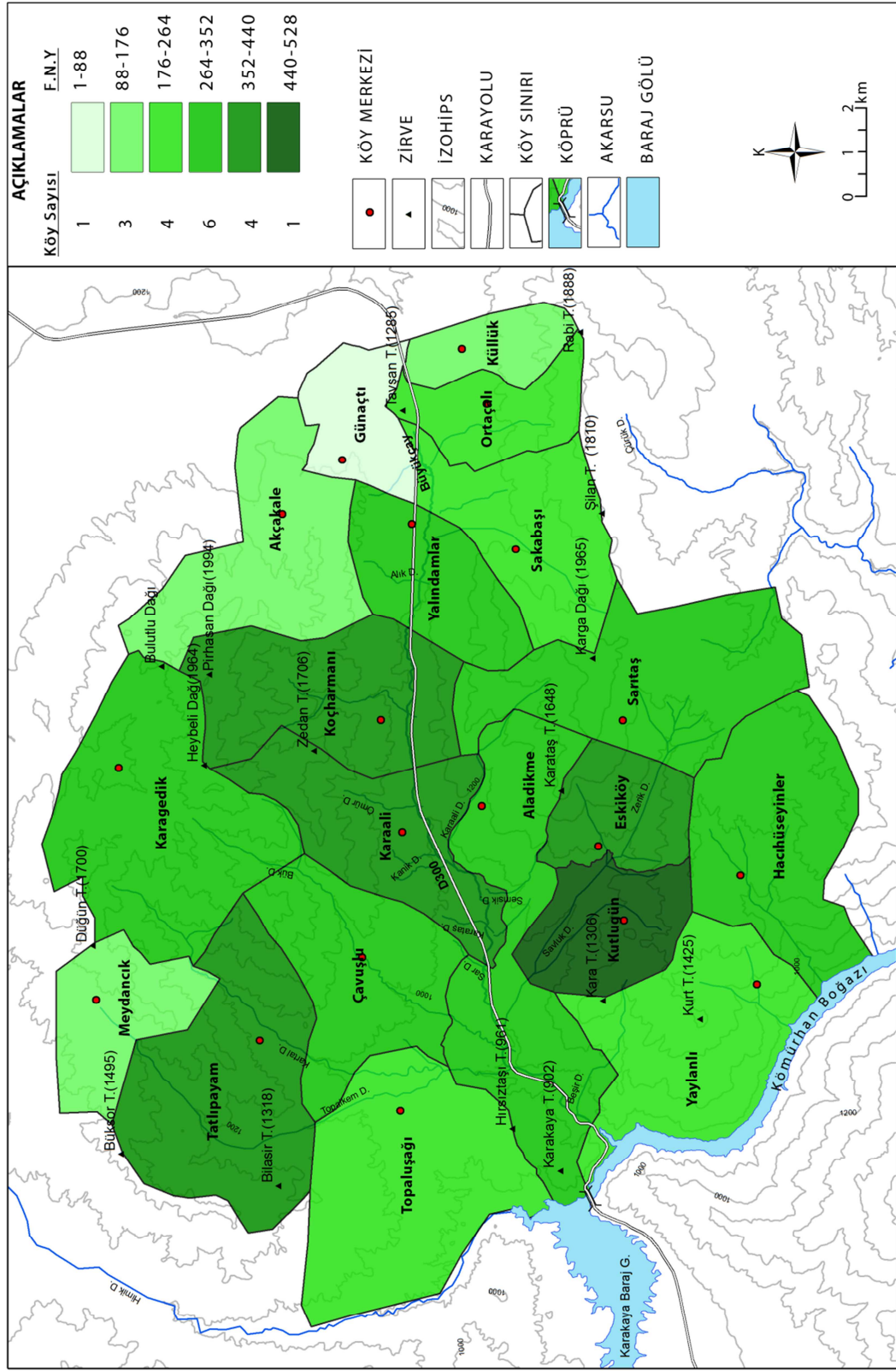
1980 yılında bütün köylerde nüfus en üst düzeye eriştiğinden yoğunlukta diğer yıllara göre en üst düzeydedir. 1980’de bir önceki döneme göre en fazla artış yaklaşık 4 kat ile Topaluşığı ve yaklaşık 3 kat ile Çavuşlu köylerindedir. Her iki köyde hem arazi bakımından, hem de su kaynakları bakımından imkanların fazla olduğu köylerdir (Tablo 20, Harita 12, Şekil 10).

2010’a kadar fizyolojik nüfus yoğunluğu artan 5 köy vardır. Bu köyler Aladikme, Küllük, Meydancık, Sakabaşı ve Topaluşığı köyleridir. Meydancık köyünde kullanılan arazinin azalması etkiliyken, diğer köylerde nüfusun 1935 yılına göre daha fazla olması etkili olmuştur. Ayrıca 2010 yılında, daha önceki dönemlere göre, sahadaki bir çok köyde kullanılan tarım arazisinde artış olması yoğunluğun daha düşük çıkmasında etkili bir diğer faktördür (Tablo 20, Harita 13, Şekil 10).

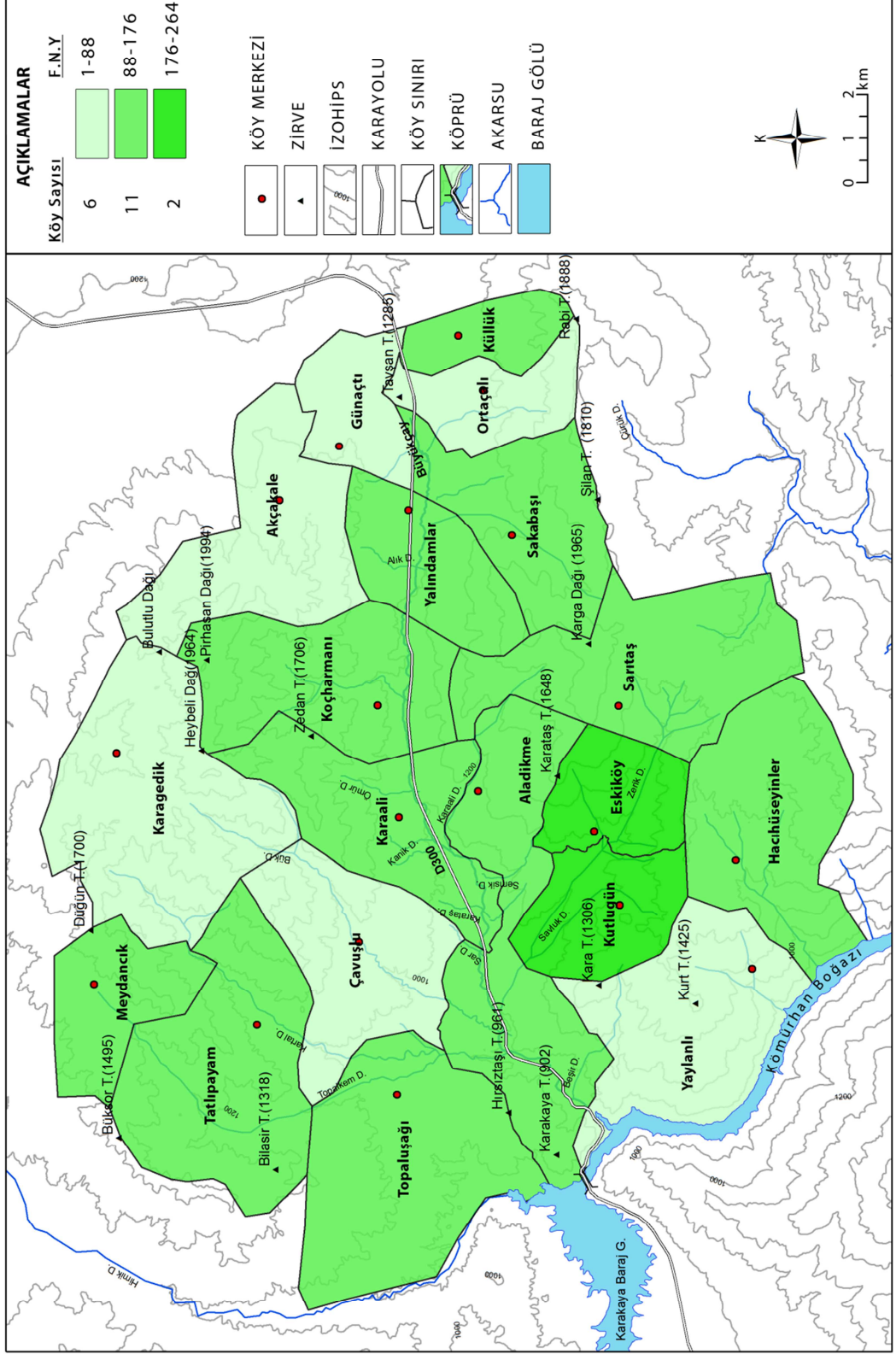
Günümüzde fizyolojik nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu köylerin Kutlugün ve Eskiköy olmasında engebeli arazi yapısının etkisiyle tarım arazilerinin daha az olması ile ilgilidir.

Harita 12. Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (1935 Yılı)

Harita 13. Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu Haritası (2010 Yılı)

2.6. NÜFUSUN EKONOMİK FAALİYET GRUPLARINA BÖLÜNÜŞÜ

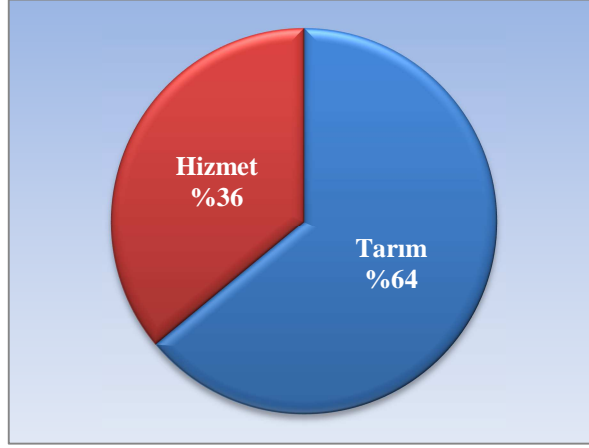
Kırsal yerleşmeleri şehirlerden ayıran temel özelliklerden biri kırsal sahada iş bölümü ayrımının belirgin olmayışı ve özellikle birincil ekonomik faaliyet olan tarım sektöründe çalışanların fazla oluşudur. Büyükçay havzasındaki köylerde de bu durum gözlenmektedir. Havzada yaşayan nüfus başta arazisini işleyerek gelir elde etmektedir. Ancak daha öncede belirtildiği üzere, sahada kış mevsiminde şehir merkezinde kalıp özellikle hizmet sektöründe çalışanlar olduğu gibi emekli nüfus da bulunmaktadır. Ayrıca günübirlik köyüne gidip gelen, Elazığ-Malatya karayolu üzerindeki işletmelerde çalışanlar ve şehirde çalışan memurlar da vardır. Bu insanlar işlerinin yanında arazilerini de işlemekte ve havzanın genel bir özelliği olarak, bir veya birkaç büyükbaş hayvanı ihtiyaçları için beslemektedirler. Yani aslında sahadaki insanları ekonomik faaliyet gruplarına net bir şekilde ayırmak oldukça zordur. Ancak anket çalışması sonucu elde edilen verilerden yola çıkarak yaklaşık bir dağılım yapıldığında, çalışan nüfusun %64'ünün (1368) birincil ekonomik faaliyet grubunda %36'sının da (770) üçüncül ekonomik faaliyet grubunda olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 21, Şekil 11).

Tablo 21. Büyükçay Havzasında Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Gruplarına Bölünüşü

Köyler	Tarım	%	Hizmet	%
Akçakale	35	2,56	31	4.03
Aladikme	125	9,14	35	4.55
Çavuşlu	85	6,21	55	7.14
Eskiköy	60	4,39	12	1.56
Günaçtı	58	4,24	37	4.81
Hachüseyinler	50	3,65	13	1.69
Karaali	110	8,04	50	6.49
Karagedik	50	3,65	46	5.97
Koçharmanı	60	4,39	64	8.31
Kutlugün	50	3,65	21	2.73
Küllük	60	4,39	30	3.90
Meydancık	20	1,46	35	4.55
Ortaçalı	60	4,39	40	5.19
Sakabaşı	135	9,87	140	18.18
Sarıtaş	60	4,39	16	2.08
Tatlıpayam	70	5,12	15	1.95
Topaluşağı	110	8,04	40	5.19
Yalındamlar	100	7,31	70	9.09
Yaylanlı	70	5,12	20	2.60
Toplam	1368	100	770	100.00

Kaynak: Anket Sonuçları (2010)

Şekil 11. Büyükçay Havzasında Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Gruplarına Göre Oranı

Hizmet sektörünün kırsal bir saha için bu kadar fazla olması, sahanın özel konumundan kaynaklanmaktadır. Yani şehre yakın olması, engebeli arazi yapısı, ana ulaşım güzergâhında bulunması ve genç nüfusun çalışmak için şehri tercih etmesi bu durumun ortaya çıkmasındaki temel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.7. NÜFUSUN EĞİTİM DURUMU

İnsan ve doğal çevre arasındaki etkileşim sahalarından biri de eğitimidir. Nüfusun eğitim durumu değimi ile çoğu kez okuryazar olan ve olmayan nüfus anlaşılmaktadır. Gerçekten de, bir nüfus kitlesinde, okuma çağı nüfusunun eğitim düzeyi, eğitim durumu konusunda temel göstergelerden ilkidir. Ama yeterli değildir. Çünkü bir ülke nüfusunun eğitim düzeyi, sadece okuryazarlık oranı ile ölçülemez. Bu temel sorun da, ülkedeki okullaşma oranı, okul çağı nüfusunun eğitim kademeleri arası öğrenci akışı, okul-öğretmen-öğrenci sayısı dengesi ve benzerleri ile ülke nüfusunun ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim mezunlarının, birbirine ve ülke nüfusuna oranları gibi kriterleri de dikkate alınmalıdır (Doğanay, 1994, s.163).

Araştırma sahasında birçok köyde ilköğretim düzeyinde okul binaları olmasına rağmen aktif değildir. Bu durum ülkemiz genelinde görülen bir olaydır. Köylerdeki nüfusun azalmasına bağlı olarak buradaki öğrenciler en yakındaki aktif ilköğretim okuluna götürülmesi ile eğitim verilmektedir.

Fotoğraf 3. Karaali Köyünde D-300 Karayolunun Yakınındaki Mustafa Bilbay İlköğretim Okulu (Taşımah Eğitim Kapsamında 214 öğrenci gelmektedir.)

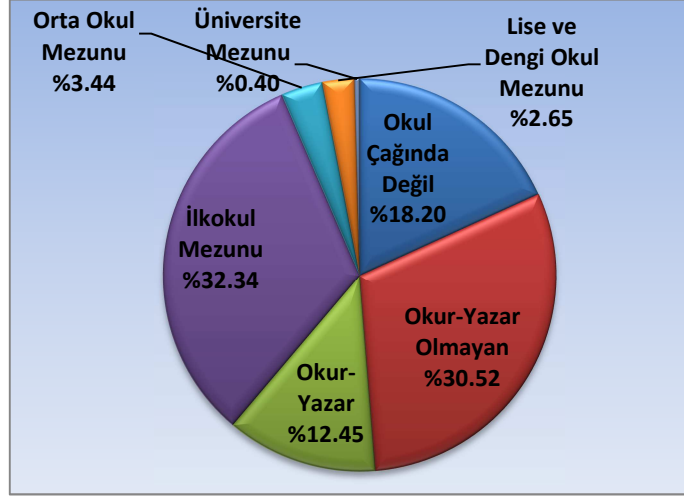
Araştırma sahasındaki eğitimi durumuna baktığımızda okul çağında olmayan nüfus miktarı, 1997’de 1038 iken, 2006’da 387 kişidir. Bu durum sahadaki daha önce ifade edilen doğum oranlarının azalmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Okur-yazar olmayan, okur-yazar ve ilköğretim mezunu erkek sayılarındaki azalmanın göç ile ilgili olduğu söylenebilir. ETF raporlarına göre 2006 yılındaki cins oranının 91,2 çıkması, ayrıca 1997’de erkek nüfus 817 kişi azalmışken, kadınlardaki 713 kişilik azalma görülmesi bu durumu doğrulamaktadır. İlk, orta ve yükseköğretimde erkeklerin eğitim düzeyi, kadınlara oranla daha fazla olması, kadınlarda ilköğretim sonrası okula devam noktasında problemler yaşanmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir (Tablo 22, Şekil 12 ve 13).

Tablo 22. Büyükçay Havzasında Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Durumu (1997 ve 2006 Yılları)

Yıllar	1997						2006					
	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Okul Çağında Değil	496	17,6	542	18,7	1038	18,2	191	9,6	196	8,9	387	9,2
Okur-Yazar Olmayan	701	24,9	1039	35,8	1740	30,5	306	15,3	799	36,6	1106	26,4
Okur-Yazar	357	12,7	353	12,1	710	12,4	252	12,6	241	11,0	493	11,8
İlköğretim Mezunu	952	33,9	892	30,8	1844	32,3	824	41,4	798	36,5	1624	38,8
Orta Okul Mezunu	143	5,0	53	1,8	196	3,4	220	11,0	97	4,4	319	7,6
Lise ve Dengi Okul Mezunu	137	4,8	14	0,4	151	2,6	174	8,7	45	2,0	220	5,2
Üniversite Mezunu	21	0,7	2	0,07	23	0,4	23	1,1	5	0,2	28	0,6
Toplam	2807	100	2895	100	5702	100	1990	100	2182	100	4177	100

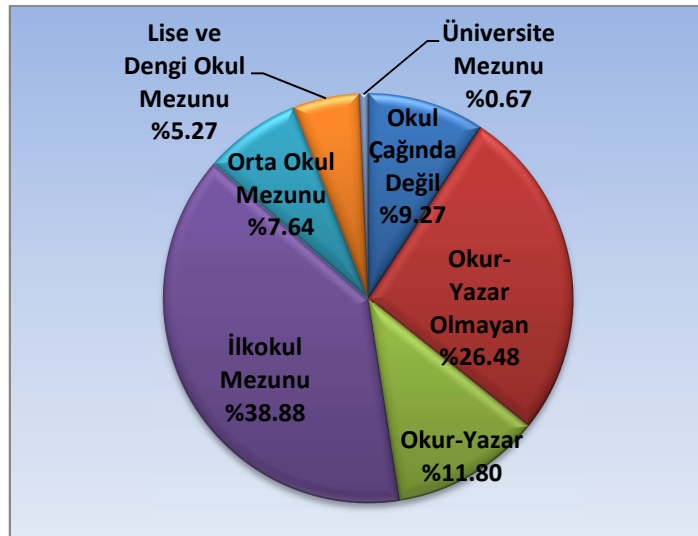
Kaynak: Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü ETF Raporları

Şekil 12. Büyükçay Havzasındaki Nüfusun Eğitim Durumu (1997)

Araştırma sahasında Sakabaşı, Yaylanlı ve Hacıhüseyinler'de aktif ilköğretim bulunmaktadır. Ortaçalı, Günaçtı ve Küllük köylerindeki öğrenciler taşımali eğitim kapsamında Hankendi ilköğretim okuluna, Meydancık ve Karagedik köylerindeki öğrencilerin bir kısmı Elazığ'da bir kısmı da Baskil ilçe merkezindeki okullara devam etmektedir. Geriye kalan köylerdeki öğrenciler taşımali eğitim kapsamında Mustafa Bilbay İlköğretim okuluna devam etmektedirler. Araştırma sahasındaki köylerde, ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin bir kısmı Elazığ, Baskil ve Malatya'daki okullara devam etmektedirler. Özellikle havzanın doğu kesimindeki köylerdeki ortaöğretim öğrencileri ise Hankendi'deki ortaöğretim kurumuna devam etmektedirler (Tablo 23).

Şekil 13. Büyükçay Havzasındaki Nüfusun Eğitim Durumu (2006)

1981 yılı ile 2009 yılı arasında öğrenci hareketliliği konusunda Elazığ'ın hakim etkisi, Karaali'de, Hankendi'de ve Baskil'de açılan okullar sayesinde azalmıştır. Bu durum Karaali'nin havzada etki sahasını genişletmesinde önemli bir faktördür. Havzanın günümüzde ortaöğretim konusunda belirgin bir ihtiyacı bulunmamakla beraber ihtiyaç doğması halinde bir ortaöğretim kurumunun Karaali köyünde yola yakın bir yerdeki devlete ait bir küçük tepe üzerinde yapılabilir. Burası Mustafa Bilbay ilköğretiminin yakınında yer almaktadır (Bkz.Harita 15).

Tablo 23. Büyükçay Havzasında Köyler Dışında İlköğretim ve Liseye giden Öğrenci Sayıları ve Gittikleri Yerler

Yıllar		1981				2010			
Köyler		Orta ve Dengi		Lise ve Dengi		İlköğretim		Lise	
		Kişi	Gidilen Yer	Kişi	Gidilen Yer	Kişi	Gidilen Yer	Kişi	Gidilen Yer
1	Akçakale	15	Elazığ	8	Elazığ	-	-	2	
2	Aladikme	-	-	-	-	50	Karaali	20	Elazığ
3	Çavuşlu	4	Elazığ	-	-	20	Karaali	1+9	Hankendi, Elazığ
4	Eskiköy	2	Elazığ	-	-	5	Karaali	-	-
5	Günaçtı	14	Elazığ	8	Elazığ	6	Hankendi	3	Hankendi
6	Hacıhüseyinler	-	-	1	Elazığ	-	-	-	-
7	Karaali	-	-	-	-	-	-	2	Hankendi
8	Karagedik	6	Elazığ	3	Elazığ	24	Elazığ	10	Elazığ
9	Koçharmanı	15	Elazığ	13	Elazığ	10	Karaali	10	Elazığ
10	Kutlugün	-	-	1	Elazığ	8	Karaali	6	Kadıköy
11	Küllük	6	Elazığ	3	Elazığ	15	Karaali	2	Hankendi
12	Meydancık	12(İlkokul)	Baskil	5	Elazığ	-	-	7	Baskil
13	Ortaçalı	-	-	-	-	25	Hankendi	1+7	Hankendi, Elazığ
14	Sakabaşı	-	-	-	-	-	-	17	Hankendi
15	Sarıtaş	17	Elazığ	3	Elazığ	6	Karaali	-	-
16	Tatlıpayam	7	Elazığ	1	Elazığ	20	Karaali	4	Hankendi
17	Topaluşağı	20	Elazığ	1	Malatya	33	Karaali	3	Hankendi
18	Yalındamlar	-	-	-	-	30	Karaali	5+3	Hankendi, Elazığ
19	Yaylanlı	-	-	-	-	7	Kadıköy	5	Kadıköy
Toplam		106		47		259		117	

Kaynak: Araştırma Sahası Anket Sonuçları, Hankendi Lisesi Kayıtları

2.8. NÜFUS VE SAĞLIK HİZMETLERİ

Büyükçay havzasında sağlık hizmetlerinin ilk aşamada karşılandığı Karaali Sağlık Ocağı'na (Fotoğraf 3) bağlı 13 köy bulunmaktadır ve bu 13 köy de araştırma sahasına dahil köylerdir. Geriye kalan 6 köyden 2 tanesi (Meydancık ve Karagedik) Baskil ilçesinde; 4 tanesi ise (Günaçtı, Ortaçalı, Küllük ve Sakabaşı) Hankendi beldesinde aile hekimliği uygulamasına bağlı olarak sağlık hizmetlerini almaktadırlar. Ancak bu köylerden bazı aileler aile hekimliği uygulamasını ve acil sağlık hizmetlerini Hankendi ile olan mesafeleri fazla olduğundan Karaali sağlık ocağından karşılamaktadır. Zaten Hankendi'de ambulans hizmeti bulunmadığından acil sağlık hizmetleri Karaali sağlık ocağından karşılanmaktadır. Sakabaşı'nda bulunan sağlık evinde 2011 yılında göreve başlayacak olan bir ebe bulunmaktadır.

Karaali sağlık ocağına bağlı köylerde bulunan yaklaşık 3500 civarındaki nüfustan sadece 1950'si sağlık ocağına kayıtlıdır. Ve bu kayıtlı kişilerden yaklaşık 200'ü Elazığ ve Malatya'da ağırlıklı olmak üzere havza dışında ikamet etmektedir. Dolayısıyla bunlarla ilgili sağlıklı bilgi mevcut değildir. Ayrıca geri kalan 1750 kişiye ait nüfus verileri Sağlık ocağındaki görevli doktor tarafından hasta gizliliğini ihlal edeceği gerekçesiyle verileri verilmemiştir. Zaten nüfusun yarısını bile temsil etmeyecek bu sayılar nüfusun piramidini oluşturduğumuzda da sahanın genel karakterini yansıtmaktan uzak kalacaktır. Sağlık ocağına bağlı nüfus içerisinde 2010 yılında doğan bebek sayısının 20 olduğunu, ölü sayısının ise 10 kişi olduğunu belirtmiştir. Araştırma sahasında sağlık hizmetlerinin ulaştırılmasında büyük problemler yaşanmaktadır. Bu durum üzerinde araştırma sahasının belirgin bir özelliği, gevşek dokuya sahip yerleşme yapısına bağlı köye bağlı yerleşme sayısının fazla olması etkili olmaktadır. 13 köye bağlı kendisinin tespit edebildiği 58 köy altı iskan biriminin olduğunu ve halen tespit edemediklerinin de söz konusu olabileceğini belirtmiştir. Bu durumun sebebini ise bazı mezralardan şimdiye kadar hiç hastanın kendisine gelmemesini veya kayıtlı kimsenin olmamasını göstermektedir.

Fotoğraf 4. Büyükçay Havzasında Acil ve Rutin Sağlık Hizmetlerinin Görüldüğü Karaali Sağlık Ocağı

Sağlık hizmetlerinin götürülmesi hususunda diğer bir problem ise, ulaşımın çok zor olduğu yerleşmelerin bulunmasıdır. Özellikle Hacıhüseyinler ve Yaylanlı'daki bazı mezralarda ve Yaylanlı köyünde hastalar, önce kayıkla Kömürhan köprüsüne getirilmekte buradan ambulansla sağlık ocağına veya Elazığ'daki hastanelere taşınmaktadır.

Sağlık Ocağında 1 doktor, 1 ebe, 1 hizmetli ve 1 adet şoför çalışmaktadır. Muayene, bebek gebe izlemleri ve basit laboratuvar tetkikleri, sterilizasyon ve acil ambulans hizmeti verilmektedir. Aylık ortalama hasta sayısı 120 civarındadır. Bölgede zirai ilaç zehirlenmeleri, yılan ve akrep vb. zehirlenmeleri sık görülmektedir. Araştırma sahasında çok sayıda köy altı iskan birimi olduğundan dolayı sağlık hizmetlerini yerine ulaştırmada zorluk yaşanmaktadır. En yakın eczanenin Hankendi beldesinde olması acil sağlık hizmetlerinde problemlere neden olmaktadır. Acil durumlarda ambulansla hasta sevki, rutinde aile hekimi hizmeti, gezici sağlık hizmetleri ile sağlanmaktadır.

III. BÖLÜM

BÜYÜKÇAY HAVZASI'NIN YERLEŞME COĞRAFYASI

3.1. YERLEŞMELERİN TARİHÇESİ

Yerleşmenin yer seçiminde ve yerleşmeyi oluşturan konutların şekillenmesinde birçok doğal çevre koşulları ile ekonomik faaliyetler ve kültürel olayların etkileri söz konusudur. Doğal faaliyetlerle, beşeri ve ekonomik faaliyetlerin karışımından meydana gelen şekiller, sadece bölgeler arasında birtakım farklılıkların meydana gelmesini değil, aynı bölge içinde yaşayan insanların ekonomik faaliyetlerine göre de, yerleşmeler ve meskenleri şekil ve fonksiyon bakımından bir takım farklılıklar gösterir (Tunçdilek, 1967, s.29).

Harput ve çevresinin en eski çağlardan beri meskûn durumda olduğu, son yıllarda Yukarı ve Aşağı Fırat havzalarında yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmıştır. Ayrıca, henüz hiçbir çalışma yapılmamış birçok höyük, düz iskân yerleri ve mağaralar da bulunmaktadır (Ünal, 1989, s.25). Bu höyükler arasında havzanın doğusunda yer alan Sakabaşı köyündeki Pincirik 1 höyüğü olarak adlandırılan höyük ile havzanın batı kesiminde araştırma sahasına komşu olan erken demir çağı olarak tarihlendirilen Habibuşağı Kalesi, araştırma sahasındaki iki önemli kalıntıdır (Tay Project). “Höyüklerin büyük yerleşmeler etrafında dağılmış daha küçük yerleşme üniteleri şeklinde olması, yalnız her birindeki eserler, kültür katları ve muhtevası bakımından değil, bu kuruluşlar arasındaki ilişkiler ve bütün bir bölgenin zaman içerisinde değişen sosyo-ekonomik siyasal ve kültürel düzeni hakkında da fikir verebilir (Sergün, 1975, s.45).”

Doğu Anadolu bölgesinin Paleolitik dönemi ve bu dönem bölge insanların ekonomileri hakkındaki bilgilerimiz, daha çok Keban Baraj Gölü havzasında yapılan yüzey araştırmaları ile mümkün olmuştur. Araştırmalar burada Paleolitik Çağ'a ait aletlerin bulunmasıyla, bu bölgenin bu çağdan itibaren insanların dikkatini çektiğini göstermektedir. Doğal sığınakların çok olması, orman, zengin bitki örtüsü, av hayvanlarının bolluğu, kısaca iklim ve coğrafi şartlar insanların burada yaşamasına uygun bir ortam oluşturmuştur. Doğu Anadolu bölgesindeki bu elverişli özellikler, kültürel gelişimin ilk devrelerindeki, avcılık ve toplayıcılıkla geçimlerini sürdüren insanlara çok olumlu bir hayat ortamı sunmuştur. Bunun sonucunda bölgede ilk gelişkin kültürler, karasal iklimin hakim olduğu Doğu Anadolu yüksek yaylasında kışa dayanıklı ormanlar çevresinde veya bu bölgelerle bozkır alanları arasındaki geçiş bölgelerinde

gelişmiştir (Arslantaş, 2008, s.369). Araştırma sahasında da Karga dağı ve Bulutlu dağı ve çevresindeki ormanlık sahalar, Paleolitik'te bu sahanın yerleşim alanı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Paleolitik dönemin insanları, yiyecek ve ihtiyaç duydukları maddeleri avcılık ve toplayıcılıkla sağlamışlardır. İklim koşullarına ve avlanma imkânlarına göre sürekli yer değiştirmişlerdir. Alt Paleolitik Çağ'da vadi boylarında ve ovalarda, Üst Paleolitik'te ise günümüz göl ve nehir kıyılarına inmişlerdir. İşte bu yörede yapılan araştırmalar sonucunda ele geçen ve tesbit edilen buluntular, Elazığ yöresinin ilk insan topluluklarına kucak açtığını göstermekte, onları bağrında beslediğine tanıklık etmektedir (Arslantaş, 2008, s.371). Araştırma sahasında da Karga dağı ve Bulutlu dağı ve çevresindeki ormanlık sahalar, Büyükçay vadisinin varlığı, savunmaya elverişli engebeli bir topografya'ya sahip oluşu nedeniyle Paleolitik'te bu sahanın yerleşim alanı olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

“İlkçağdan bu yana ulaşım güzergâhlarında genel olarak vadiler, havzalar, oluklar, dağ geçitleri, bel noktaları ve boğazlar gibi ulaştırmayı kolaylaştırıcı yeryüzü şekilleri tercih edilmiştir. Dolayısıyla vadi boyları geçitler ve boğazlar çevrelerindeki stratejik önemi yüksek konumlarda kurulan yerleşmeler daha çabuk gelişmişler ve hatta belli bir zaman önce yerleşme olmayan konumlarda ulaşımın gelişmesi ve onun teşvik ettiği ticari aktivite sonucu yerleşmeye açılmışlardır (Doğanay ve Koca, 1998, s.3). Bu tür “tabii yollardan” biri olan Büyükçay vadisi Elazığ ve Malatya arasındaki doğal geçiş güzergâhlarından biridir (**Diğer Yol**; Geli çayı vadisi ile Çiğdemlik köyü - Baskil arasındaki yol).

Araştırma sahasındaki ilk yerleşik kavimin Van'dan Humus'a kadar Tel-Halaf kültürünün temsilciliğini yapan ve M.Ö. 1800-1500 tarihleri arasında Habur vadisi olmak üzere siyasi hâkimiyet kuran Hurri Boylarının bölgemizin ilk yerleşik kavimleri oldukları kuvvetle tahmin edilmektedir (Sergün, 1975 s.45). Anadolu'nun asıl yerlileri olan Hurriler daha sonra Mitannilerin egemenliğine girmişlerdir. Hurri-Mittani medeniyetinin yıkılmasından sonra Harput ve çevresi Hititlerle Asurlular arasındaki mücadelelere sahne olmuştur (Ardıçoğlu, 1964, s.6'dan naklen Çağlıyan, 2003, s.10). Mezopotamya çevresinde hüküm süren Asurlular ile Orta Anadolu'da büyük beylik kuran Hititliler ticaretin gelişmesine bağlı olarak önemli ticaret yollarını ellerinde bulundurmak istemişlerdir. Özellikle doğal bir yol olan ve Akdeniz ticareti ile Anadolu ticaretini Basra körfezine bağlayan Fırat kervan yolunu ellerinde tutma çabaları (Bilgiç,1955'ten naklen Çağlıyan, 2003 s.10) devamlı karşılıklı savaşmalarına yol

açmıştır. Uzun yıllar devam eden bu mücadeleden sonra Van bölgesinde ortaya çıkan Urartular M.Ö. 804 yıllarında bölgeyi işgal etmişlerdir ve batıya doğru ilerleyerek Malatya'ya kadar gelmişlerdir. M.Ö. 12. yüzyılda Asur krallığına bağlı bir bölge durumunda iken, M.Ö. 800 yıllarında Urartuların ellerine geçmiştir. M.Ö. 735 yılında Asurlular, Elazığ çevresindeki Urartu egemenliğine son vermişler ve Van'a kadar ilerlemişlerdir. Bu esnada Fırat kırsalında inşa edilmiş olan kaleler tahrip edilmiş ve Asur egemenliğine girmiştir. Ancak Asur egemenliği uzun sürmemiş ve VIII. yy. sonunda Urartu Krallığı Alzi (Elazığ çevresi)'yi yeniden ele geçirmiştir (Köroğlu, 1996, s.84-86'dan naklen Çağlıyan, 2003 s.10). İskit ve Med saldırıları sonucu Urartu devletinin yıkılmasıyla yöredeki Urartu egemenliği M.Ö. VI. yy'da sona ermiştir. Medler, 612 yılında İskitler ile beraber Asur imparatorluğunu çökerttikten sonra, batıya yönelmişler ve M.Ö. 590 yıllarında Kızılırmak'a kadar olan yöreyi ellerine geçirmişlerdir. "M.Ö. III. Yüzyıldan sonra ise Harput ve dolaylarının tamamen Romalılar tarafından istila edildiğini ve zaman zaman Romalılarla Persler, Ermeniler ve Sasaniler arasındaki mücadelelere sahne olduğunu ve yine kısa süreler için bu devletlerden birinin hâkimiyetine geçmiştir. Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesinden sonra 395-518 yılları arasında Harput ve dolayları Bizanslılarla İranlıların mücadelelerine sahne olmuştur. O zamanlar için dünyanın en büyük iki devleti olan İran ve Bizanslıların Fırat boylarında birbirlerine hudut olmaları, adı geçen bölgenin, yapılan mücadelelerin sonuçlarına göre bazen İranlıların bazen de Bizanslıların hâkimiyetine geçmesine sebep olmuştur. 640 senelerine kadar devam eden bu durum Arapların Bizans ve İran arazilerini almalarına kadar devam etmiştir. Kudüs'ün fethinden sonra Suriye ile beraber yukarı Mezopotamya ve bu arada Harput, Arapların eline geçmiş ve bu durum Bizanslıların tekrar kuvvetlendikleri X. Asra kadar devam etmiştir. XI. Asırdan sonra ise bölgemizdeki mücadelelerin en önemlileri Türklerle Bizanslılar arasında olmuştur (Sergün, 1975, s.48).

1085 yılında Çubuk Bey Harput, Palu ve Bingöl çevresindeki kaleleri ele geçirmiştir. Çubuk Bey Türklüğe kazandırdığı Harput müstahkem şehrini merkez seçmiştir. Uzun süren savaşlar sonunda harabeye dönen ve ıssızlaşan Anadolu'nun çeşitli yerlerine gelen Türkler, ya eski harabelerin yanında ya da üzerinde yerleşmişlerdir. Köy, kasaba ve şehirlerle birlikte önemli yol güzergâhlarını da imar etmişlerdir. Malazgirt zaferinden sonra Türklerin kontrolüne geçen bölge Çubukoğulları hâkimiyeti 1113 yılına kadar devam etmiş bu dönemde Artuklu Belek Gazi tarafından

Çubukoğulları hâkimiyetine son verilmiş ve Anadolu Selçuklu Devletinin kontrolüne geçmiştir (Sergün, 1975, s.48).

Bizans kaynakları Anadolu'nun ele geçirilmesi için 100.000 askerden meydana gelen bir ordunun İç Anadolu'ya kadar girdiğini ve hemen hepsinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yerleştiklerini belirtmektedir. İslam kaynakları ise asker miktarını 80.000-200.000 kişi olarak vermektedir. Ancak bu ordunun arkasında aileler sürüleri ile beraber geldiğinden kuşkusuz bu sayı çok daha büyük olacaktır. Her askerin dört kişiden oluşan bir aileye sahip olduğu düşünülürse ilk gelen insan göçünün nüfus sayısının 550.000-600.000¹ civarında olacağı varsayılabilir. Gelenlerin büyük çoğunluğu o dönemde tenhalaşmış ola Anadolu topraklarını üzerinde birden gelişen köyler şeklinde yeni bir gelişmeye sahne oldu. Anadolu'ya gelen ve yerleşik düzene giren bu yarım milyondan fazla insanı gene yarım milyonu bulan konar-göçer aşiretlerin göçü izledi. Daha sonraki yıllarda doğudan başlayan Büyük Moğol İstilasını büyük bir göç dalgasının daha Anadolu'ya yönelmesine neden olmuştur (Tunçdilek, 1986, s.46, 47, 53). Araştırma sahasındaki köylerin kurulması ve büyümesinin de bu döneme denk geldiği düşünülmektedir.

1243 yılına kadar Anadolu Selçuklu hâkimiyetinde kalan bölge Köseadağ savaşından sonra Moğol hâkimiyetine geçmiştir. Selçuklu Devletinin çökmesiyle bölge XIV. Yüzyılın ortalarına kadar İlhanlı Devletinin kontrolünde kalmıştır. XIV. yüzyılın ortalarına doğru Harput ve çevresi Dulkadiroğulları beyliğinin kontrolüne girmiş XV. Yüzyılın ortalarında bu kez kontrolü Akkoyunlu devleti ele almıştır. 40 yıldan fazla Akkoyunluların idaresi altında kalan bölge 1507 yılında Şah İsmail tarafından Safevi Devletine bağlanmıştır. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in İran seferiyle Osmanlı Devletinin kontrolüne girmiştir (Ünal, 1989, s.28).

IV. Murat devri İran-Osmanlı mücadelelerinin bütün şiddeti ile devam ettiği bir zamana rastlar. Harput ve çevresi bu tarihlerde askeri hareket noktaları üzerinde bulunduğu için, eski önemini yeniden kazanmış ve devlet idaresinin kendinin kuvvetle hissettirdiği bu devrede oldukça istikrarlı bir hayata kavuşmuştur (Sergün,1975 s.49-50).

¹ Bu sayı Babuş'a göre; Süleyman Şah döneminde 150.000 kadar atlı asker ve onların aileleri ile birlikte 2 milyon nüfusa karşılık gelmekte ve 11. Yy sonlarında dünyadaki Türk nüfusunun 1/3'ü Anadolu'ya göçmüştür. İkinci Türkmen göçü ise 13.yy'da Moğol istilasını sonrası gerçekleşmiştir (Babuş; 2006, Sf. 26).

17. yy sonlarından itibaren Osmanlı sosyal ve askeri yapısının bozulması sonucunda çeşitli bölgelerde Celali isyanları çıkmış ve yerleşik halkın sıkıntısı artmıştır. Bu dönemde Osmanlı yöneticileri asayişî sağlamak ve toprak gelirlerinin tekrar artmasını sağlamak amacıyla iskan siyaseti izlemiştir. Devletin sağladığı olanaklarla konar-göçer aşiretlerden bazıları kendiliklerinden yerleşik hayata geçmek istemişler ve çadır kurarak ya da konakladıkları geçici mekanlarda ev yaparak yerleşmişlerdir. Yerleşen nüfus arttıkça bu göçebe yerleri yeni köy ve kasabalara dönüşmüştür (Babuş; 2006, Sf. 32, 33).

XIX. Yüzyılda Ruslarla yapılan savaşlar, Yeniçeri isyanları ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşanın isyanı ile Anadolu içlerine kadar yayılmaları bölge hayatında olumsuz izler bırakan olaylar arasında yer alır. 19. Asrın ikinci yarısında ıslahat hareketlerini kabul etmek istemeyen emaret, yurtluk ve ocaklık sahibi reislerin bu hareketlere karşı çıkmaları ve yer yer isyan etmeleri bu olayların daha sonraları da devam ettiğine işarettir (Sergün,1975, s.49-50).

Araştırma sahasındaki yerleşmelerin tarihsel gelişimini incelediğimizde 13.yy'da Moğol istilasî sonrası Fars bölgesindeki Türkmen aşiretlerinin Anadolu'ya doğru göç etmesi sonrası buradaki yerleşmelerin kurulduğu düşünülmektedir. Sahadaki köy yerleşmelerinin kurulmasında Parçikan aşireti, Aluçlu aşireti ve Herdi aşireti etkili olmuştur. Bu aşiretlerde Cihanbeyli aşiretine mensup kollardır. Cihanbeyli aşiretinin Oğuz boylarına bağlı bir aşiret mi yoksa ayrı bir boy olup olmadığı kesin değildir. Havzadaki köylerin günümüzdeki konumları ile bu dönemdeki konumlarının aynı olup olmadığı kesin olmamakla birlikte geçmişte burada yaşayan insanların göçebe bir hayat tarzı benimsemelerine bağlı olarak sahanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda çadırlarını kurup ikamet ettiklerini söylemek mümkündür. Buradaki aşiretlerin yaşam sahasını bir köyün sınırları gibi düşünürsek, kuzeyden Bulutlu dağının zirvelerini takiben Fırat nehrinin kıyısına kadar güneyden Karga Dağının güney yamaçlarından Eftelya tepesine ve oradan Fırat nehrine kadar olan sahada Parçikan aşiretine bağlı yerleşmeler bulunmaktaydı. Bu sahanın güneyinde Aluçlu aşiretine bağlı yerleşmeler, kuzeyinde İzolu aşiretine bağlı yerleşmeler, doğusunda ise Herdi aşiretine bağlı yerleşmeler bulunmaktaydı (Tablo 24). 16.yy'ın başlarında bazı köylerde nüfusun az olması veya hiç olmaması, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi esnasında bu sahadan

geçmesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir (Prof. Dr. Enver ÇAKAR², 2011, Kişisel Görüşmeden).

Tablo 24. Büyükçay Havzasında Köylerin Ortaya Çıkmasında Etkili Aşiretler

AŞİRETLER		KÖYLER
1	PARÇIKAN AŞİRETİ	Akçakale, Aladikme, Çavuşlu, Eskiköy, Günaçtı, Karaali, Karagedik, Koçharmanı, Kutlugün, Meydancık, Sakabaşı, Sarıtaş, Tatlıpayam, Topaluşağı, Yalındamlar, Ortaçalı
2	ALUÇLU AŞİRET	Hacıhüseyinler, Yaylanlı
3	HERDİ AŞİRETİ	Küllük, Ortaçalı ³

Kaynak: Prof. Dr. Enver ÇAKAR, 2011, Kişisel Görüşmeden

Araştırma sahasındaki köyler, Osmanlı devleti döneminde Malatya ve Harput Sancağına bağlı yerleşmeler durumundadır. Akçakale, Sefernik (Ortaçalı), Pincirik (Sakabaşı) ve Güdeyik (Yalındamlar) Harput Sancağına bağlı köyler iken Sersük (Tatlıpayam) Malatya Sancağına bağlı bir köy konumundadır. Yani Karaali boğazı dönemin iki Sancağı arasında sınır durumundadır.

Anadolu tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması burada da etkisini göstermektedir. Tarih boyunca farklı isimlerle aynı sahada farklı yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Bu durum üzerinde belirleyici faktör göç olmuştur.

Tarih devreleri içinde zaman zaman meydana gelen göç hareketlerini kuşkusuz iklimde meydana gelen değişimler organize etmiştir. Nitekim kuraklığın yaygınlaştığı devrelerde göçler hızlanmış, nemli devrelerde ise (daha doğudaki ülkelerde koşullar iyileştiği için) göçlerin durmuş olması, göç olayının beşerî faktörlerden değil, iklimin insan ve uğraşısı üzerinde yaptığı baskı ile gerçekleşmiştir (Tunçdilek, 1978; sf. 112).

Özellikle kuraklığın etkisinin şiddetlendiği devrelerde her bir göç dalgasının getirdiği yüz binlerce insan ve beraberlerinde getirdikleri sürüler, kuşkusuz yerleşik tarımın karşısında yer almıştır. Özellikle ekili ve dikili sahalar, gelenlerin sürüleri tarafından yok edilmiştir. Bölgelerin yerli halkı, bu koşullar altında tarlaları ile uğraşma olanağını kaybetmişlerdir. Onlar da bu koşullar altında, aynı uğraşmayı benimsemek zorunda kalmışlar, zorunlu olarak köylerini terk ederek ve hayvancı olarak yaylalara

² Prof. Dr. Enver ÇAKAR, Fırat Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğr. Gör.

³ Ortaçalı köyü adından da anlaşılacağı üzere iki aşiretin arasında yer alan köydür. Bu nedenle köyün kurulmasında hangi aşiretin daha fazla etkili olduğu kesin değildir. Bugün bile Küllük ile Ortaçalı köyleri arasında doğal bir sınır olmadığından iç içe geçmiş, tek bir köy gibi görünmektedir.

çıkışlardır. Böylece iklim koşullarının yarattığı bu baskının sonucu, tüm bölgeler üzerinde hayvancılığa dayanan bir ekonominin ön plana geçmesi zorunlu olmuştur. Zamanla onlarda bu yeni koşulları benimsemesi ile tarla kültürleri tekrar ön plana geçmiştir. Konar-göçer yaşam tarzı, yeniden yerleşik düzeye dönüşmüş; o güne kadar çadıra dayanan yaşam, yerini toplu köy ünitelerine bırakmıştır (Tunçdilek, 1978; sf. 112).

3.2. YERLEŞMELER ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Jeoloji veya yapısal özellikler jeomorfolojik özelliklerin kazanılmasında etkili olan en önemli faktörlerden biridir. Yapının rölyef şekilleri üzerindeki etkisi, hem mevcut kayaçların farklı fiziksel ve kimyasal özellikleriyle, hem de onları meydana getiren tabakaların kıvrımlı, kırıklı, monoklinal vb. özellikte oluşlarıyla gerçekleşmektedir (Hoşgören, 1983'ten naklen Karadoğan v.d. 2008 s.6).

Büyükçay havzasının (yerel ismiyle Velipalas⁴) güneyindeki yerleşmeler buradaki sahanın büyük bir kısmını oluşturan Kömürhan ofiyolitleri üzerinde serpantinleşmiş peridotit sahalarındaki yamaçlarda veya sırtlarda yer almaktadırlar. Kuzeyindeki yerleşmelerin bulunduğu saha ise Elazığ mağmatitleri formasyonunun hakim olmasına bağlı olarak üst kretase yaşlı bazalt ve andezitlerin yaygın olduğu yamaç ve eteklerde yer almaktadırlar. Batıda Topaluşağı köyü pliyo-kuvaterner yaşlı gösel depolar üzerindeki havza düzlüğü üzerinde yer almaktadır. Araştırma sahasının güneybatısında ise Yaylanlı ve Hacıhüseyinler köyü maden karmaşığı içerisindeki yamaçlarda yer almaktadırlar. Sahanın doğusunda yer alan kuvaterner yaşlı eski alüvyon sahası düzlüğünde ise Yalındamlar, Sakabaşı, Ortaçalı ve Küllük köyleri arazilerinin bir kısmı yer almaktadır (Harita 14).

⁴**Velipalas isminin kaynağı;** Günümüzde Karaali boğazından sonraki yerleşmeler genel olarak Velipalas mevkii olarak bilinmektedir. Buraya Velipalas denmesinin sebebi ise burada yer alan bir lokantadır. "Elazığ-Malatya karayolunun 40.km'sindeki Velipalas yerini 1936 yılında Veli Korkmaz adında aslen Bingöllü olan ve buraya yerleşen bir köylü kurmuş. Veli Palas'ın ilk yeri, şimdiki yerinin 50 metre aşağısında ve derenin içinde, eski Elazığ-Malatya karayolunun üzerinde yer alırken 1967 yılında eski Elazığ-Malatya karayolu iptal olunca yol yaklaşık olarak 50 metre yukarıya çıkartılmış. Sonuçta lokanta da bu yeni yolun üstüne taşınmıştır. Başlangıçta ağaçlardan "hayma" yani bağevi olarak yapılmış, ardından derme çatma kerpiç bina ile ticarete devam edilmiş. Kurulduğu dönem itibarıyla benzin istasyonlarının bulunmayışı tenekelerle bu tür benzin ikmal yapan yerlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Başlangıçta benzin ikmal yeri olan Velipalas zamanla geliştirilerek fırın yapılması ve yemek verilmeye başlanmasıyla, dönemin "dinlenme tesisi" haline gelmiştir.1991'de sahipleri tarafından 55 yıllık lokanta hizmetine son verilmiş ve markete dönüştürülmüştür."<http://www.baskandergisi.com.tr/?islem=hbr&ID=715&b=55-yillik-bir-veli-hikayesi:-veli-palas.html> SonErişim Tarihi; 08.07.2011)

Araştırma sahasının doğusunda gelişen mahalle sisteminin, ortaya çıkmasında etkili faktörler şunlardır;

- **Birikinti konilerinin verimli arazi özelliği ve bunun sonucunda belirginleşen tarla tarımı,**
- **Eğim değerlerinin az olması,**
- **Şehre ve ana karayoluna yakın olması.**

Bu sebeplere bağlı olarak burada yerleşme dokusu itibariyle gevşek dokulu hale gelmiştir. İnsanlar kendi arazisi üzerinde meskenlerini inşa etmişlerdir. Zamanla bu meskenlerin yanına yenileri eklenmiş ve sahada öbekler halinde yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Her bir iskan grubu mahalle olarak belirgin hale gelmiştir.

Araştırma sahasının bu kesimindeki yerleşmelerin tarihsel değişim süreci ile ilgili olarak şu aşamalar belirtilebilir;

- I. Devre;** Pirhasan-Bulutlu ve Karga Dağları çevresindeki su kaynaklarında köyler kurulmuştur. Bu aşamada köylerde ağırlıklı olarak hayvancılık yapılmaktadır. Bu aşama köylerin kuruluşu ile ilgili verilen daha önceki verilerden hareketle 16-17. yy. içerisinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu aşamadan önce buralar geçici olarak kullanılan sahalardandır. Tıpkı Anadolu'nun geri kalanında olduğu gibi nomadik kültür yaşayan insanların geçici olarak konakladıkları yerler arasındaydı.
- II. Devre;** Bu aşamada bitkisel üretim ve hayvancılığı birlikte yapabilmek için yerleşmeler vadiler ve çevresindeki uygun yerlere taşınmıştır. Bu taşınma ve sedanter kültüre geçişin Osmanlı Devletinin son dönemlerine doğru vergiyi daha rahat toplamak adına 18. yy.'ın sonlarına doğru gerçekleştiğini söyleyebiliriz (Babuş, 2006, s. 32,33).
- III. Devre;** Son aşamada ise bitkisel üretimin ağırlıkta olmasına bağlı olarak birikinti konileri üzerindeki verimli arazilerin hemen yanı başında kurulan köyler, ulaşım özellikleri ve şehre yakınlığa da bağlı olarak yeni meskenlerin tarlaların yakınında kurulması ve bunlara yenilerinin eklenmesiyle oluşan yeni mahalleler gevşek dokuya sahip yerleşme özelliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mahalle sisteminin ortaya çıkması ve gelişmesi belirgin olarak 1980'den sonra gerçekleşmiştir. Bu değişim üzerinde ormanların koruma altına alınmasıyla, keçilerin buralara

sokulmasının engellenmesi, küçükbaş hayvancılıktan büyükbaş hayvancılığa geçişe neden olmuş, ayrıca tarla tarımının da daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur.

Havzada Karaali boğazından sonraki batı kesiminde ise yerleşmelerde mezra sistemi görülmektedir. Batıdaki bu mezra sisteminin ortaya çıkmasında etkili faktörler şunlardır;

- **Drenaj ağı ve su kaynakları,**
- **Eğim değerlerinin fazla olması,**
- **Arızalı topografya,**
- **Yükselti.**

Karga dağının batısından Kömürhan Boğazına kadarki köylerde (Karaali köyü ve Topaluşağı köyü hariç) yerleşmeler drenaj ağının kontrolündedir. Buradaki yerleşmelerin neredeyse tümü mezradır. Ancak bazıları idari açıdan köydür.

Bu kesimde yukarıda sayılan faktörler yerleşmeleri ortaya çıkaran veya sınırlandıran faktörlerdir. Drenaj sisteminin ve eğimin izin verdiği küçük parçalarda yerleşmeler vardır. Bu yüzden yerleşmelerde saçılma vardır. Ancak bu saçılma mesken bazında değil, yerleşmeler bazındadır. Yani meskenler toplu halde olmasına rağmen buradaki çok sayıda yerleşme, farklı konumlarda yer almaktadırlar. Drenaj ağı sadece yerleşmenin kurulacağı yeri değil, aynı zamanda bitkisel üretimin ve hayvancılık yapılacak alanları belirlediğinden, uygun sahalarda yerleşmeler ortaya çıkmıştır (Harita 16).

Vadiler ve yamaçlardaki su kaynaklarının varlığı yerleşmelerin burada kurulmasında bir diğer önemli faktördür. Hem içme ve kullanma suyu, hem de arazilerin sulanması için su kaynaklarının fazlalığı yerleşme yerinin seçiminde etkili olmaktadır. Nüfusun burada artması veya azalmasında dolayısıyla yerleşmelerin büyümesinde veya küçülmesinde de bu durum etkilidir. Örneğin günümüzde Sakabaşı, Çavuşlu ve Karaali köylerinde nüfusun fazla olmasının sebepleri arasında, su kaynaklarının varlığına bağlı üretim çeşitliliği ve fazlalığı belirleyici olmaktadır.

Araştırma sahasının bu bölümündeki mezra sisteminin ilk istisnası olan Karaali köyünde, sadece mezra sistemi değil, doğudakine benzer mahalleler de ortaya çıkmıştır. Bu durum üzerinde tıpkı Yalındamlar düzünde olduğu gibi birikinti konilerinin varlığı

ve D-300 karayoluna çok yakın olunmasına bağlı olarak bu köyde yola yakın yeni meskenlerin yapılması ve bunlara başkalarının eklenmesi etkili olmuştur.

Topalkem havzasında ise durum biraz daha farklıdır. Aşınım düzlükleri çevresinde geçmişte var olan mezra sistemi, kayısı yetiştiriciliği nedeniyle adeta mahalle sistemine geçmiş ve mezraların yanında yeni mahalleler gelişmiştir. Bu duruma geniş aşınım düzlükleri zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle doğudaki bölüme benzemektedir. Buradaki mezra sisteminin yanında yeni mahalleler ortaya çıkmaktadır. Burası Topalkem havzası ve Yalındamlar düzünün ilk halleri gibi düşünülebilir. Zamanla yeni mahallelerin ortaya çıkmasıyla gevşek doku çok daha belirgin hale gelebileceği düşünülmektedir.

Havzanın engebeli yapısına bağlı olarak yerleşim yeri olarak kullanılamayacak alanlar arasında Karga dağı, Heybeli dağ ve Pirhasan dağlarının aşırı eğimli ve aşınmış sahaları ile Büyükçay'a bağlı dere ve çayların oluşturduğu derin kurtik vadiler ve kanyon biçimli vadilerin bulunduğu sahalar ile devlet tarafından ağaçlandırılan arazilerin bulunduğu sahalardır. Araştırma sahasında bitki örtüsü, yerleşmelerin dağılışında doğrudan bir etkiye sahip değildir. Ancak bu arazilerin devlet tarafından koruma altında olması ve yerleşime kapalı olması, sahada yerleşmeyi sınırlandıran bir faktör olmaktadır.

Araştırma sahasındaki iki önemli düzlük saha vardır ve buralarda yerleşmeler daha fazladır (Harita 16). Bu duruma Yalındamlar düzü üzerindeki verimli alüvyal toprak örtüsünün varlığı ve Topalkem havzasındaki parçalı düzlükler üzerindeki kırmızı-kahverengi topraklarda katkı sağlamaktadır.

Yükselti; yerleşmelerin dağılışında etkili temel doğal faktörler arasında yer almaktadır. Büyükçay havzası küçük bir alan olmasına rağmen yer şekilleri itibariyle çeşitlilik gösteren bir alandır. Havza içerisinde yükselti farkı 1300 metreyi bulmaktadır. Dört önemli dağın ve bunları yaran vadilerin ve platoların varlığı kırsal yerleşmelerin dağılışında belirgin bir kademelenmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Araştırma sahasında yerleşme üst sınırı 1700 metredir. Bu sınır, Elazığ il genelinde 1880 m. Türkiye'de ise 2500 metredir. Araştırma sahasında doğal olarak yükselti arttıkça yerleşmelerin sayısında ve nüfusun yoğunluğunda azalma söz konusu

olmaktadır. Araştırma sahasında en yüksekte yer alan yerleşme Sarıtaş köyüne bağlı Sekman mezrasıdır (1700 metre).

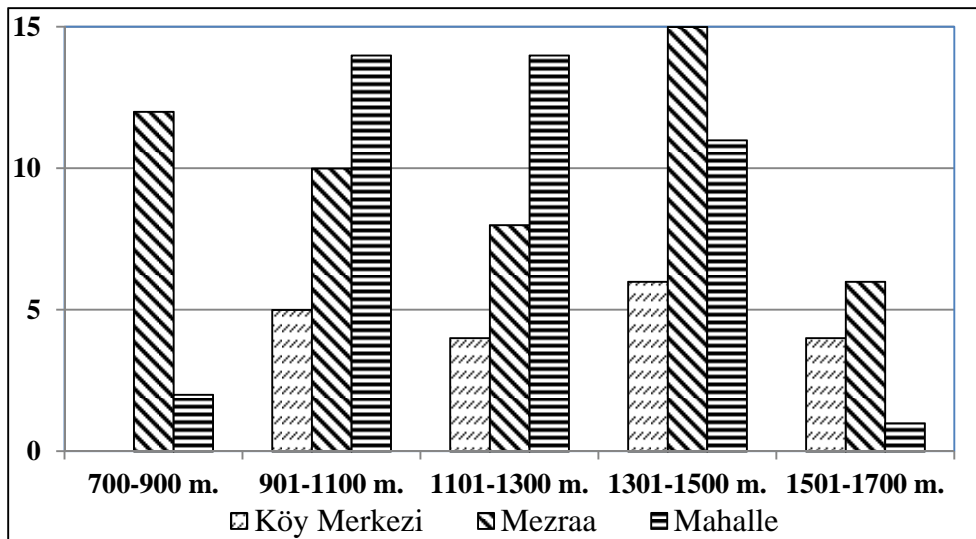
Havzada yer alan yerleşim birimlerinin yarıya yakını (% 49,1'i) 901-1300 metre aralığında yer almaktadır. 1301-1500 metre aralığındaki yerleşme sayısının 700-900 metre aralığına göre daha fazla olmasında bu yükselti değerlerinin havzada alan bakımından fazla yer kaplamamasından ve Fırat nehri kıyısındaki fazla eğimli sahalara karşılık gelmesinden kaynaklanmaktadır. Havzada önemli morfolojik üniteler olan Bulutlu dağı, Pirhasan dağı, Heybeli Dağı ve Karga dağı, yerleşmelerin yükselti değerlerinin fazla olmasının, temel sebebidir. 1501-1700 metre aralığında yerleşmelerin yalnızca %9,8'nin yer alması ulaşım güçlüğü, eğim değerlerinin oldukça artması, ve havzanın verimsiz arazilerinin bulunduğu alanlara karşılık gelmesinden kaynaklandığı söylenebilir (Tablo 25, Şekil 14).

Tablo 25. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Dağılımı

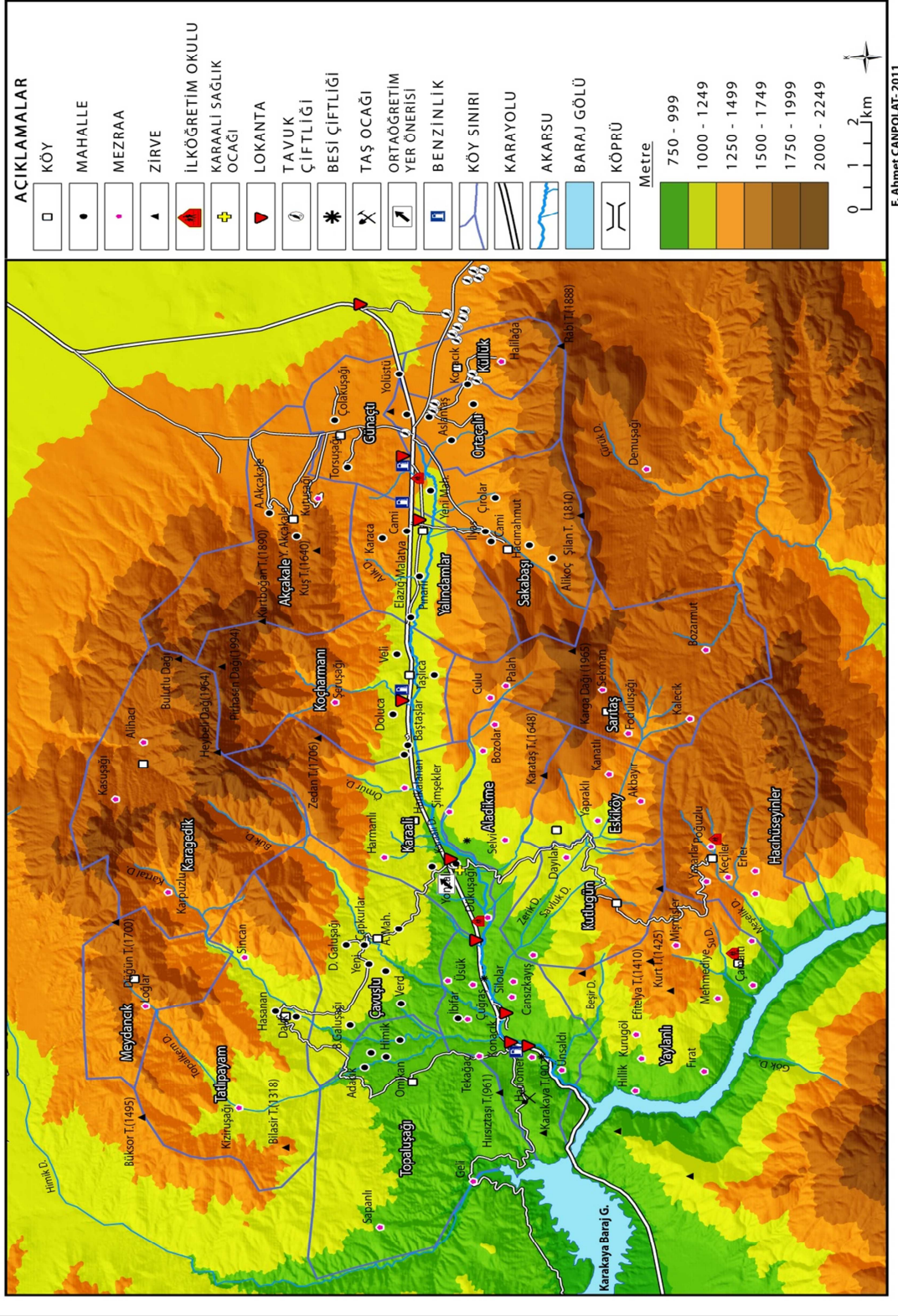
Yükselti Basamakları	Köy Merkezi Sayısı	%	Mezraa Sayısı	%	Mahalle Sayısı	%	Toplam	%
700-900	-		12	23,5	2	4,8	14	12,5
901-1100	5	26,3	10	19,6	14	33,3	29	25,9
1101-1300	4	21,1	8	15,7	14	33,3	26	23,2
1301-1500	6	31,6	15	29,4	11	26,2	32	28,6
1501-1700	4	21,1	6	11,8	1	2,4	11	9,8
Toplam	19	100	51	100	42	100	112	100

Kaynak: Google Earth

Şekil 14. Büyükçay Havzasında Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Dağılımı

Harita 15. Büyükçay Havzasında (Elazığ) Yerleşmelerin Dağılışı Haritası

Büyükçay havzasında yerleşim yerlerinin farklılaşması üzerinde en etkili beşeri faktör, ulaşım"dır. Bu durum 1980 yılı ve 2010 yılında meskenlerin dağılışına baktığımızda Elazığ-Malatya karayolunun geçtiğı güzergâhta meskenlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Yeni yapılan meskenlerin yapımında insanlar genellikle evlerini tarlaları üzerinde yapmaktadır. Ancak farklı konumlarda bulunan tarlalarından, yola yakını üzerindeki tercih etmektedirler. Bu duruma en belirgin örnek olarak, Koçharmanı köyünü gösterebiliriz. Bu köy daha önce karayolunun kuzeyinde iç kesimde yer alan bir köy iken, zamanla insanların yola yakın olma isteğine bağılı olarak, meskenler yer değıştirmiş yenileri yapılmış ve köy yol kenarına taşınmıştır. Yine bu durum sahanın doğusunda belirgin olarak göze çarpmaktadır. Ortaçalı ve Küllük köylerinde 2005 yılındaki depremden sonra yıkılan evlerin yerine devlet desteğı ile kurulan yeni evler Gözeli yolu yakınına ya da D-300 karayolu yakınına yapılmıştır (Bkz.Fotoğraf 8). Ayrıca Sakabaşı ve Günaçtı ve özellikle Yalındamlar köyündeki yeni meskenler, D-300'e yakın yerlerde yapılmıştır. Ulaşımın yerleşmeler üzerindeki bu etkisinin ortaya çıkmasında; temel ihtiyaç malzemelerinin temini, çocukların okula gitmesi, sağıık ihtiyaçları, ürünlerin kolay pazarlanması, günübirlik gidiş-geliş yapmada kolaylık gibi benzer birçok neden sayılabilir.

Araştırma sahasının şehre yakın olması nüfus yerleşme ve ekonomik özellikler üzerinde etkili faktörlerden biridir. Zaten "ülkemizdeki büyük şehir merkezleri, yakın çevrelerinden başlayıp, şehir yerleşmesinin büyüklüğü ile orantılı olarak, memleketin uzak köşelerine kadar kır yerleşmelerini etkilemektedirler" (Tümertekin, 1973, s.4).

Sosyal sebepler içerisinde sayılan güvenlik faktörü yerleşmelerin yerinin seçiminde bir diğere faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaylanlı, Meydancık, Eskiköy, Sarıtaş, Kutlugün, Hacıhüseyinler ve Karagedik köyleri sapa, erişimi zor ve yükseltinin fazla olduğı alanlarda kurulmuş köylerdir. Örneğın Sarıtaş köyü Karga dağının güney yamacında yüksek bir mevkide ve çok eğimli bir alanda; Yaylanlı ve Hacıhüseyinler ise erişimi zor, sapa ve yüksek eğimli bir yerde kurulmuştur (Harita 15).

3.3. YERLEŞMELERİN TİP YÖNÜNDEN AYRIMI

İnsanların meskenlerini kullanma süreleri yerleşme tarzı olarak belirtilmektedir. Araştırma sahasından geçici olarak ayrılan nüfus şehirde ikamet etmektedirler. Dolayısıyla kırsal kesimdeki bu meskenler yılın bir döneminde kullanılıp bir döneminde boş kalmaktadır. Bu durum köyün tamamı için geçerli olmadığından tam olarak buradaki yerleşmeler için tam olarak mevsimlik karakterdedir yorumunu yapmayı engelliyor. Ancak bazı köylerin nerdeyse tamamı bazılarının ise yarısı veya yarısından fazlasının köylerini kış mevsiminde terk edip Elazığ-Malatya-Adana ağırlıkta olmak üzere şehirlere gitmektedirler. Ve sonuç olarak **araştırma sahasındaki yerleşmelerin yerleşme süresi veya yerleşme ömrü uzarken; yerleşme tarzı değişmektedir. Ve sonuçta sahadaki yerleşme tarzı kısalarak mevsimlik hale gelmektedir.**

3.3.1. Geçici Yerleşme Şekilleri

3.3.1.1. Bağ-Bahçe Evleri

Bu yerleşmeler tarımla ilgili olarak genellikle ilkbahar sonu ile sonbahar başları arasında oturlan dönemlik yerleşmelerdir. Bağların, meyveliklerin, zeytinliklerin içinde yapılmış tek ev ya da basit kulübelere oluşan ve tarımı yapılan ürüne daha yakın olma, onun bakımını ve korunmasını sağlama ve kışın geçirildiği yerden biraz kurtularak sayfiye ihtiyacını gidermek üzere ortaya çıkmışlardır (Özgür, 2010, s.52). Tunçdilek'e göre bu evler kışın tamamen boş olup, içlerinde hemen kimse bulunmaz. Ancak ilkbaharda bağlardaki ağaçların ve asmaların yeşillenmeğe başlanması ve havaların ısınması ile kasaba ve şehirlere oturan bağ-bahçe sahipleri bağ evlerine taşınırlar (Tunçdilek, 1967, s.154).

Havzadaki bağ-bahçe evleri basit kulübe niteliğinden daha çok tek ev şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Zaten sahadaki yaz-kış nüfus hareketliliği (Bkz. Harita 3 ve 4) ve sahadaki birçok ailenin bahçe tarımı yaparak geçimini sağlaması sebebiyle burada daha çok bu tür evler tek ev şeklinde ve bir nevi yazlık ev şeklinde kullanılmaktadır. Araştırma alanında köy, mezra veya mahallelerden uzakta, tarım arazisinin hemen yanı başında yapılmış yaklaşık 154 mesken vardır. Bu meskenler bağ-bahçe evi tanımındaki gibi hasat döneminde geçici olarak oturlan meskenlerdir. Eğreti bir konut özelliğinden ziyade eklentileriyle birlikte ayrı bütün bir ev niteliği göstermektedir. Eğer bu evleri yerleşmelerden ayırık evler olarak düşünmezsek ve yerleşim birimlerinde tanımlardaki özellikleri bünyesinde barındıran evleri de bağ-bahçe evi olarak kabul edersek araştırma sahasındaki evlerin yarısından fazlasının bu nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

Fotoğraf 5. Bağ Evi (Günaçtı Köyü)

Araştırma sahasındaki bağ-bahçe evlerine daha çok havzanın iç ve batısında, kayısı yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı kesimlerde rastlanmaktadır. Özellikle Koçharmanı, Karaali, Aladikme, ve Çavuşlu çevresinde yoğunlaşan bu evler havzanın kuzeyine ve doğusuna doğru azalmaktadır.

3.3.2. Daimi Yerleşmeler

3.3.2.1. Benzinlik

Araştırma sahasındaki mevcut D-300 karayolu Elazığ'ı Malatya'ya bağlayan ana güzergâhtır. Aynı zamanda bu yol Bingöl, Tunceli, Diyarbakır ve daha doğudaki illerin batıdaki illerle ulaşımının sağlandığı ana güzergâhtır. Dolayısıyla trafik yoğunluğu oldukça fazladır. Bu durum beraberinde benzin istasyonlarının sayısının artmasında teşvik edici bir unsurdur. Araştırma sahasında D-300 karayolunun yaklaşık 22 km'lik bölümü yer almaktadır. Bu karayolu üzerinde 4 benzinlik 8 lokanta bulunmaktadır (Harita 19). Buradaki benzinliklerin hemen yanı başında lokanta hizmeti veren binalarda bulunmaktadır. Ayrıca sadece lokanta hizmeti veren yerler de mevcuttur. Bu tesislerde çalışan insanlar genelde benzinlik sahibinin yakınları veya kendi köylüleridir. Dolayısıyla sahadaki ekonomiye hizmet veren ve sürekli olarak burada kalınan bu birimler yanlarında henüz mesken yapılmamış olmasına rağmen kır altı iskân çekirdeği olarak değerlendirilebilir.

Araştırma sahasında yer alan 4 benzinliğin yakınında yer alan meskenlerde toplamda 40 civarında nüfus barınmaktadır.

3.3.2.2. Mezra

Mezra, köylerin müşterek geçim sahasının dışında kalan ve o sahadan mutlaka bir relief ile ayrılmış daha başka bir geçim sahası olmak gibi bir özellik gösterir.

Doğu Anadolu'daki iskan şekilleri ile onların büyüklük ve küçüklüğünü tayin eden faktör her şeyden evvel geçim sahasının hudutlarıdır (Tunçdilek, 1967, s.125). Mezraların da büyüklüğü geçim sahasıyla ilgilidir. Araştırma sahasındaki mezraları yerleşme büyüklüğü bakımından incelendiğinde birkaç evden, 20-30 haneye kadar değişmektedir.

Tablo 26. Büyükçay Havzasında Bağlı Oldukları Yerleşmelere Göre Mezralar

	Köyler	Bağlı Bulunduğu İdari Yer	Mezralar
1	Akçakale	Elazığ	1-Kutuşağı
2	Aladikme	Baskil	1-Selvi, 2-İbifar, 3-Konacık, 4-Çoğraş, 5-Tekağaç, 6-Cansızkayış, 7-Hacıömer, 8-Ünsaldı, 9-Aydoğan, 10-Caddealtı, 11-Döşeli, 12-Üsük, 13-Silolar, 14-Bozolar
4	Eskiköy	Baskil	1-Akbayır, 2-Kanatlı, 3-Yapraklı
6	Hacıhüseyinler	Baskil	1-Hocalar, 2-Erler, 3-Hacımustafa, 4-Yazarlar, 5-Yapraklı, 6-Yanıkbağ
7	Karaali	Baskil	1-Harmanlı, 2-Çakıllı, 3-Çayırıcık, 4-Şimşekler
8	Karagedik	Baskil	1-Karpuzlu, 2-Kasuşağı, 3-Alihacı
9	Koçharmanı	Elazığ	1-Şeruşağı
10	Kutlugün	Baskil	1-Küllükuşağı, 2-Torsolar, 3-Dayılar
11	Küllük	Elazığ	1-Halılağa
12	Meydancık	Baskil	1-Loğlar
15	Sarıtaş	Baskil	1-Sekman, 2-Bozarmut, 3-Kalecik, 4-Fodul, 5-Ballıca
16	Tatlıpayam	Baskil	1-Kiziruşağı, 2-Sincan
17	Topaluşağı	Baskil	1-Sapanlı, 2-Geli
19	Yaylanlı	Baskil	1-Kuran, 2-Fırat, 3-Mişmişler, 4-Çamaltı, 5-Kerim, 6-Kurugül, 7-Aşağı Mah.
Toplam			53 Mezra

Dokuları bakımından ele alındığında mezraların genel olarak toplu karakterde olduğu gözlenmektedir. Formları itibariyle küme şeklindedirler. Bu kümeler bazı mezralarda tek parça halindeyken bazılarında birkaç parça halinde olabilmektedir. Mezraların birkaç parçada oluşmasında temel etken bazı ailelerin arazilerine yakın yerde evlerini yapması ve daha sonra bunlara yenilerinin eklenmesi etkili olmaktadır.

Araştırma sahasında mezzalar Karga dağı ile Bulutlu, Pirhasan ve Heybeli dağlarında, drenaj ağının izin verdiği, kısmen daha az eğimli yamaçlarda kurulmuşlardır (Fotoğraf 5). Havzanın kuzeybatı ve doğu kesimlerinde (Yalındamlar düzü çevresi ile Topalkem havzası ve çevresinde) azalma gösterirken güney ve güneybatı ile kuzeyde artış göstermektedir. Havza genelinde toplam 53 mezra yer almaktadır (Tablo 26).

Büyükçay havzasındaki mezzalar, buldukları konumları itibariyle daha çok yamaçlarda yer almaktadır. Buna bağlı olarak ulaşımın zor, gelişme ve büyümenin yavaş olduğu yerleşmelerdir. Araştırma sahasındaki bazı mezzalar bağlı buldukları köy kadar büyük olabilmektedir (Yaylanlı-Mehmediye mezzası, Aladikme-Selvi mezzası).

Fotoğraf 6. Paleo-Heyelan Alanında Yer Alan Selvi Mezzası-Aladikme Köyü (Kuzeydoğudan güneybatıya bakış)

Mezzalarda daha çok kayısı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ancak Sarıtaş, Karagedik, Meydancık köylerinde olduğu gibi iklimik veya topografik koşulların kayısı yetiştiriciliği için uygun olmadığı yerlerde tahıl tarımı yapılmaktadır. Mezzalar bağlı oldukları köyler gibi kış mevsiminde büyük ölçüde boşalmaktadır. Hayvancılık açısından mezzalarda genel itibariyle ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar hayvan beslenmekte yani her meskende bir veya iki büyükbaş hayvan beslenmektedir. Ancak besicilik yaparak geçimini sağlayan ailelerde mevcuttur (Aladikme-Silolar Mezzası).

3.3.2.3. Mahalle

Kır iskanının adeta kaidesini teşkil eden mahalle sistemi, sahip olduğu hususiyetleri ile Türkiye'nin hemen her tarafına sokulmuş, bulunduğu yerde gelişmiş ve kelimenin tam manasıyla iskanı organize etmiş bir sistem olarak müşahade edilir. Hatta diğer iskan şekillerinden bazıları hayret edilecek kadar mahalleye benzedikleri görülür. Böylece daha başka isimlerle anılan o şekillerin fonksiyon bakımından mahalleden başka bir şey olmadıkları ortaya çıkar (Tunçdilek, 1967, s.107).

Araştırma sahasındaki mahalleler Yalındamlar düzünde ve Topalkem havzasında yoğunlaşmaktadır ve toplamda 48 mahalle bulunmaktadır (Tablo 27). Bu iki kesimin mahallelerini karşılaştırdığımızda; Yalındamlar düzündeki mahalleler dokuları itibariyle toplu olsalar da mesken öbekleri arasındaki mesafenin daha fazla olduğu ve bunun sonucunda formları itibariyle şekilsiz olduğu gözlenmektedir. Topalkem havzasındaki mahalleler ise toplu dokuda meskenler ve mesken öbekleri arasındaki mesafenin daha az olduğu, form itibariyle küme şeklinde oldukları gözlenmektedir.

Tablo 27. Büyükçay Havzasında Bağlı Oldukları Yerleşmelere Göre Mahalleler

Köyler	Bağlı Bulunduğu İdari Yer	Mahalleler
1 Akçakale	Elazığ	1-Aşağı Akçakale, 2-Orta Akçakale
2 Çavuşlu	Baskil	1-Doğu Galuşağı 2-Aşağı Mah. 3- İlanlar 4-Verd 5-Yeni Mah. 6-Batı Galuşağı 7-Çapkurlar
3 Günaçtı	Elazığ	1-Çolakuşağı, 2-Yolüstü 3-Torsuşağı
4 Karaali	Baskil	1-Yoncalı, 2-Çayırıcık, 3-Dükuşağı
5 Koçharmanı	Elazığ	1-Baştaşlar, 3-Harikalanın, 4-Veli, 5-Doluca, 6-Taşlıca, 7-Yukarı Koçharmanı
6 Küllük	Elazığ	1-Küllük, 2-Konacık, 3-Kuyulu
7 Ortaçalı	Elazığ	1-Davutlar, 2-Oğuzlar, 3-Aslantaş, 4-Kuyulu, 5-Subaşı
8 Sakabaşı	Elazığ	1-Alikoç, 2-Buğdaylı, 3-Cami, 4-Hacımahmut, 5-İlyas, 6-Kayacık, 7-Şeyhoğulları, 8-Yeni Mah.
9 Tatlıpayam	Baskil	1-Hasanan, 2-Dalık
10 Topaluşağı	Baskil	1-Kemuşağı, 2-Omikan, 3-Adacık 4-Himik
11 Yalındamlar	Elazığ	1-Yirikler, 2-Pınarlı, 3-Karaca, 4-Cami
Toplam		48 Mahalle

Fotoğraf 7. Günaçtı Köyü Torsuşağı Mahallesi (Doğuya Bakış)

Mahallelerin konumları büyüme hızları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Yalındamlar düzündeki mahalleler D-300 karayoluna ve Elazığ'a yakın olmasının sonucu olarak hane sayısı Topalkem havzasındaki mahallelere göre daha hızlı artan bir yapıdadır. Bu nedenle bu kesimde yeni mahalleler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca burada ekonomik faaliyet çeşitliliği Topalkem havzasına göre daha fazladır. Kayısı yetiştiriciliğinden ziyade burada sulu tarım ve kuru tarım yapılmakta bunun yanında kümes hayvancılığı, büyükbaş hayvancılık ve arıcılık yapılmaktadır. Ayrıca şehre yakınlığının etkisiyle gününbirlik şehirde çalışan insan sayısı da Topalkem havzasındaki mahallelere nazaran daha fazladır.

3.3.2.4. Köyler

3.3.2.4.1. Köylerin Şekil Bakımından Sınıflandırılması

Yerleşmelerin dış görünüşleri şekil olarak belirtilmektedir. Sözlüklerde “şekil” sözcüğü bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan görünüşü, biçimi olarak tanımlamaktadır. Bu durum da bir yerleşmenin yukarıdan kuş bakışı görünüşü, konutların arazi üzerindeki dağılım düzeni yerleşmenin şeklini ortaya çıkarmaktadır. Relief, su, iklim ve doğal bitki örtüsü koşulları; araziden faydalanmak ve ulaşım durumu, yerleşmede yaşayan insanların birbirleriyle olan münasebetler ile uygulanan yerleşim planları, yerleşmelerin şekil özellikleri üzerinde etkili olmaktadır (Özçağlar, 2009, s.79- 80).

Kır yerleşmeleri şekil yönünden öncelikle, çizgisel (rows) ve küme (agglomerations) oluşturan plânlar şeklinde ikiye ayrılabilir. Her iki tipin de düzenli (regular) ve düzensiz (irregular) şekilleri olabilir. Küme oluşturan planlar, düzenli ve düzensiz alt tiplerde olmak üzere ızgara şekilli (grid) ve ışınsal (radyal) planlar diye ayrılabilir (Özçağlar, 2009,s.79- 80).

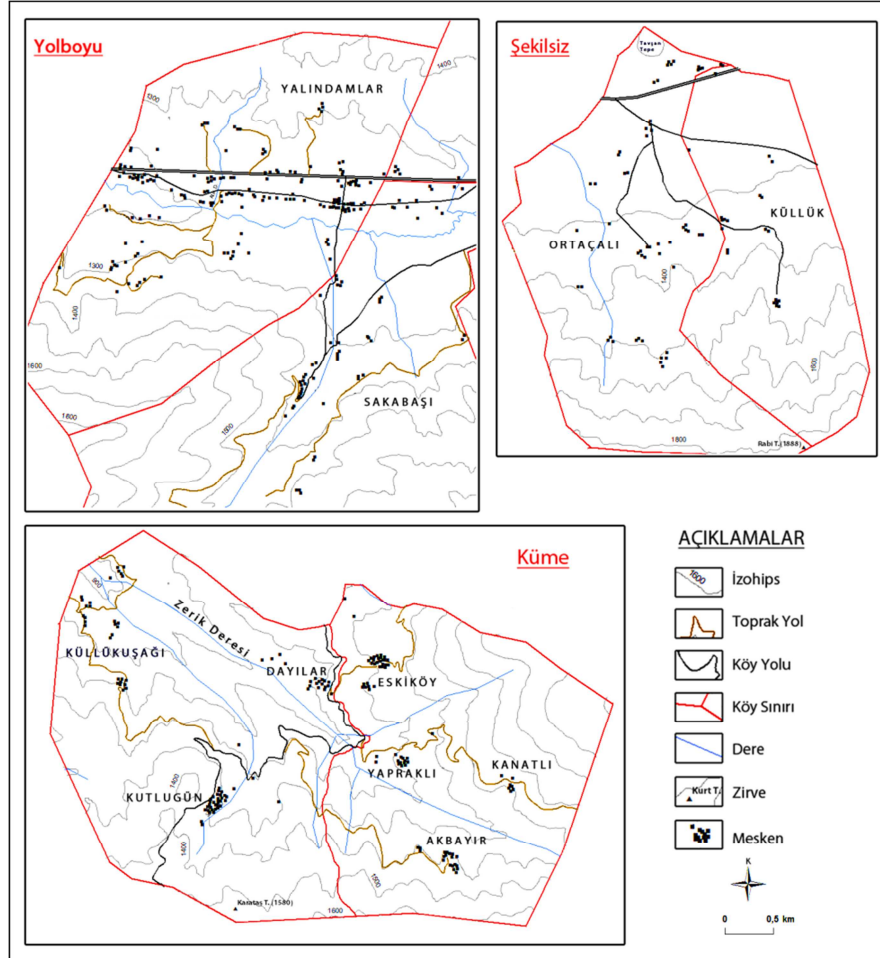
Araştırma sahasındaki köylerin şekli bakımından sınıflandırdığımızda ağırlıklı olarak küme köylerin varlığı dikkati çekmektedir. Yerleşmenin şeklinin ortaya çıkmasında en önemli etkenin jeomorfolojik birimler olmasından hareketle sahadaki fiziki koşullar yerleşmelerin kümeler halinde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak kümeler halinde olan bu köylerdeki meskenler, çoğu yerde düzensiz bir karakter arz etmektedir (Tablo 28).

Tablo 28. Büyükçay Havzası Köylerinin Şekil Yönünden Ayrımı

Köyler	Yolboyu	Küme	Şekilsiz
Akçakale		√	
Aladikme		√	
Çavuşlu		√	
Eskiköy		√	
Günaçtı	√		
Hacıhüseyinler		√	
Karaali	√		
Karagedik		√	
Koçharmanı	√		
Kutlugün		√	
Küllük			√
Meydancık		√	
Ortaçal			√
Sakabaşı	√		
Sarıtaş		√	
Tatlıpayam		√	
Topaluşağı	√		
Yalındamlar	√		
Yaylanlı		√	

Kaynak: Arazi Gözlemleri

Şekil 15. Büyükçay Havzasında Farklı Şekillere Sahip Köyler

Sahada geri kalan köyler D-300 karayolunun ve araştırma sahasındaki vadilerin etkisiyle lineer (çizgisel) karakter sergiledikleri görülmektedir. Ortaçalı ve Küllük köyleri meskenlerin düzensiz dağılmasına bağlı olarak herhangi bir şekle dahil edilmemiştir. Ancak her iki köyünde ilk kuruldukları yer için, küme şekli olarak belirtilebilir (Şekil 15).

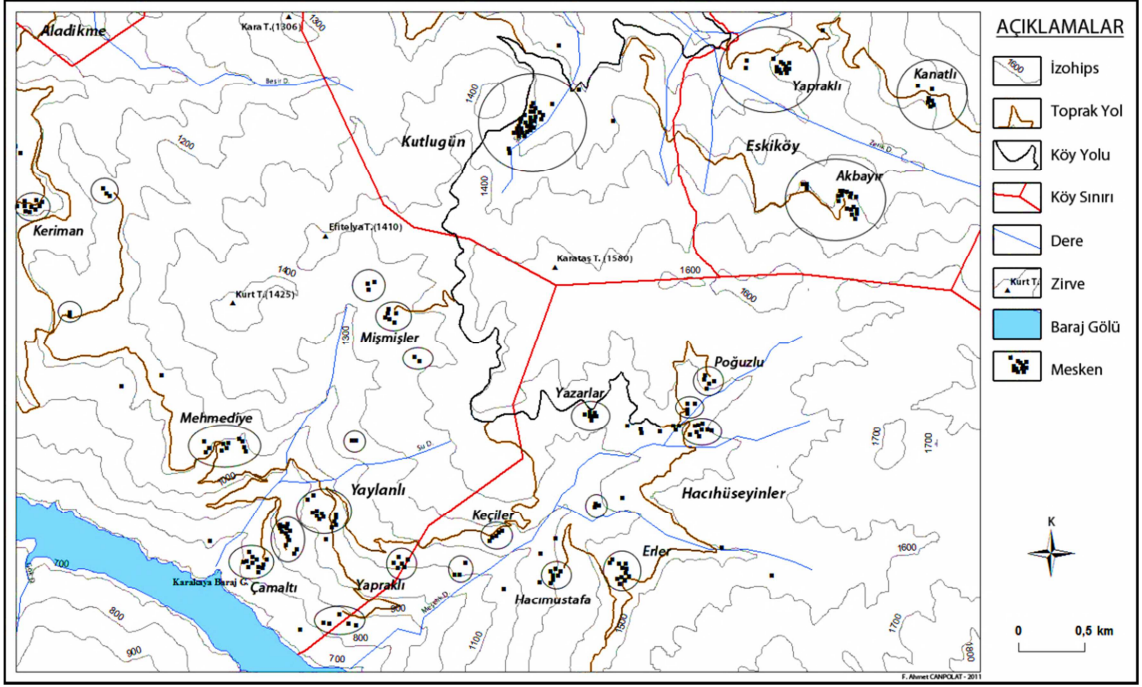
3.3.2.4.2. Köylerin Yerleşme Dokusu Özellikleri

Yerleşme paterni (veya örüntü) ister köyde olduğu gibi toplu, isterse tek meskende ya da çiftlikteki gibi dağınık olsun, yerleşmelerin dokusal karakterini ortaya koyar. Patern genellikle ekonomik, tarihi ve kültürel etmenlerle ilişkili olarak belirlemektedir. Yerleşme paterni veya dokusu toplu, dağınık ve gevşek tarzda ortaya çıkmaktadır ve zaman içinde değişime de açıktır. Tarımsal teknolojilerdeki ilerlemeler, nüfusun nicelik ve niteliğindeki değişiklikler, dokuda farklılaşmaya yol açmaktadır. Böylece, bazen bir toplanma, bazen bir dağılma ya da her ikisinin de olduğu örüntü tipleri meydana gelebilmektedir. Toplu veya çekirdek patern; genellikle ekstansif tarım ve açık tarla sistemlerinde, dağınık patern ise, bireysel tarım sistemi ve parçalı tarım arazileri olan yerlerde ortaya çıkmaktadır (Özgür, 2011, s.61-63).

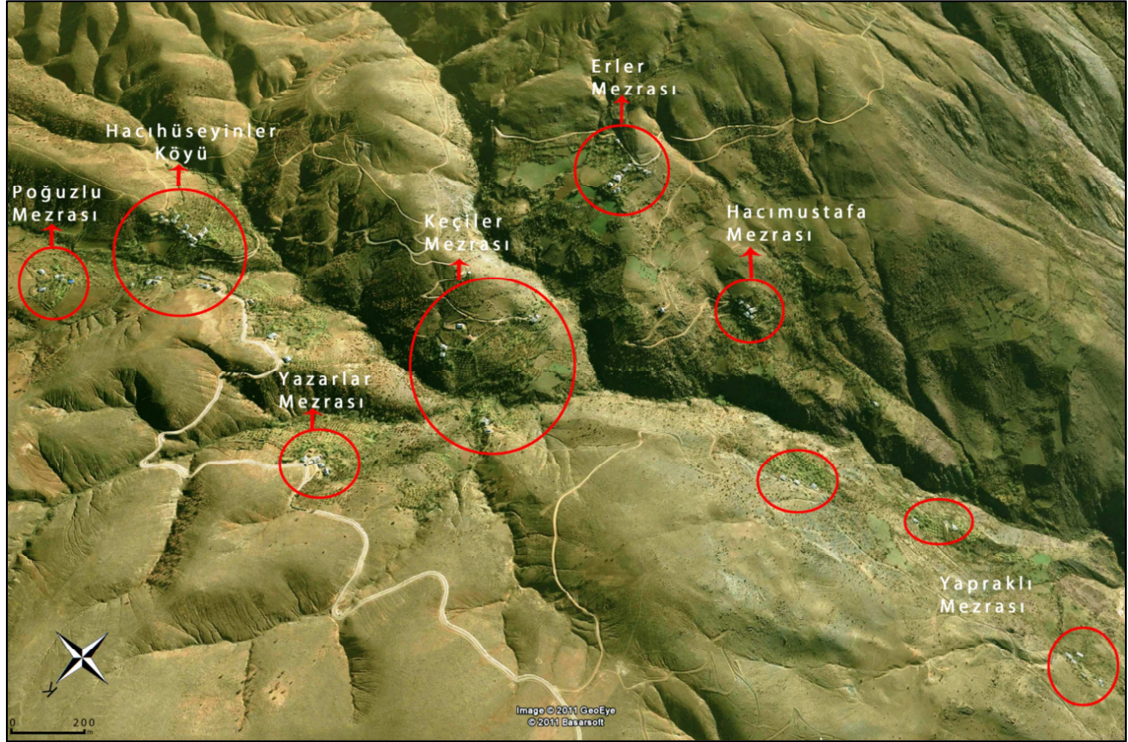
Araştırma sahasının en belirgin ve önemli özelliklerinden biri de yerleşmelerdeki saçılma-dağılma-kümelenme süreci verilen tabloda kendini göstermektedir. Genel olarak arazideki köyler ve onlara bağlı birimlerin arazideki dokusu gevşek dokulu formdadır. Ancak burada hemen belirtilmesi gereken bir diğer husus yerleşmelerin gevşek dokulu olması meskenlerin birbirinden uzakta olduğu anlamına gelmemektedir. Burada öbekler halinde beliren yerleşmelerde meskenler birbirine yakın ve toplu haldedir (Şekil 16, 17). Bu durum yalnızca Yalındamlar düzünde, biraz azalmakta ve meskenler arasındaki mesafe artmaktadır (Tablo 29).

Bir yerde yerleşmelerin toplu veya dağınık olması içinde bulunduğu yakın çevre ile ilgilidir. Yani Büyükçay havzasının doğusunda dağınık dokuya yakın bir yerleşme dokusu mevcuttur derken bunu Doğu Karadeniz bölümünün kırsal yerleşme dokusu ile karşılaştırarak değil (çünkü böyle bir durumda buraya toplu doku dememiz gerekecektir) Elazığ il geneli, kırsal yapısı ile karşılaştırarak bu sonuca ulaşmaktayız. Araştırma sahasında eğimin fazla olduğu sahalarda yerleşmeler genelde toplu dokuya sahiptir. Bu durum su kaynakları ile ilgili olduğu kadar akrabalık bağlarıyla da ilgilidir.

Şekil 16. Büyükçay Havzasında Farklı Doku'ya Sahip Köyler

Şekil 17. Parçalı Dokuya Örnek -Hacihüseyinler Köyü ve Bağlı Mezraları

Kaynak: Google Earth Uydu Görüntüleri

Havzadaki saçılma sürecine bağlı olarak yeni mezra ve mahalleler ortaya çıkmaktadır. İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verdiği bilgilerdeki kır altı iskan birimi sayısı ile sahadaki kır altı iskan birimi sayısı birbirini tutmamakta, daha fazla

çıkılmaktadır. Bu durumu örnekleme gerekirse; yeni oluşturulan mahallelere henüz isim verilmeyenler bile vardır. Bu durum sahadaki saçılmanın hızlı gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 29. Büyükçay Havzası Köylerinin Dokusu Bakımından Sınıflandırılması

Köyler	Toplu	Parçalı
Akçakale	√	
Aladikme		√
Çavuşlu		√
Eskiköy	√	
Günaçtı	√	
Hachüseyinler		√
Karaali		√
Karagedik	√	
Koçharmanı		√
Kutlugün	√	
Küllük		√
Meydancık	√	
Ortaçalı		√
Sakabaşı		√
Sarıtaş	√	
Tatlıpayam	√	
Topaluşağı	√	
Yalındamlar	√	
Yaylanlı		√

Kaynak: Arazi Gözlemleri

Fotoğraf 8. Hachüseyinler Köyü Kömürhan Boğazının Eğimli Yamaçları Üzerindeki İskan Grupları

Sahada genel olarak görülen saçılma eğiliminin sebepleri şunlardır;

- *Kayıp yetiştiriciliğine bağlı olarak gelir düzeyi arttıkça yerleşme dokusunda dağılma meydana gelmektedir. Ayrıca*
- Özel otomotiv sayısının artması,
- İnsanların tarım arazileriyle evleri arasındaki mesafeyi kaldırma isteği böylece arazisini daha iyi kontrol edebilme imkanı,
- Arazinin engebeli olmasının getirdiği parçalı arazi yapısı sonucu insanların buralarda evlerini yapmaları,
- Ulaşım imkanlarına bağlı olarak doğrudan ve hızlıca şehre ulaşma gerekliliği nedeniyle Elazığ-Malatya karayoluna yakın güzergahta oturma isteği,
- Teknik imkanları ekonomik gelişmeye bağlı olarak insanların kullanma imkanı arttıkça her türlü ihtiyacın karşılanması köye uzak yerlerde de mesken yapımını ve ihtiyaçların karşılanmasını kolay hale getirmesi.

3.3.2.4.3. Köylerin İdari Yapısı ve Adlarına Göre Sınıflandırılması

Türkiye'deki köy idari alanlarını bünyelerinde yer alan kırsal yerleşim ünitelerinin nicelik ve niteliklerine göre tek yerleşmeli, mahalleli ve çok yerleşmeli olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür (Özçağlar, 2005, s.6,9). Eğer köy bir devamlı yerleşmeden müteşekkil ise tek yerleşmeli, birden fazla mahallesi bulunuyorsa mahalleli, mahalle dışında köyaltı iskan birimleri mevcutsa çok yerleşmeli olarak sınıflandırılmaktadır.

Araştırma sahasında tek yerleşmeli köy tipi bulunmamaktadır. Sahanın engebeli yapısı tarım arazilerinin farklı yerlerde olmasına, dolayısıyla köyaltı yerleşim yeri sayısının artmasına neden olmuştur. Araştırma sahasında 4 köy hariç bütün köylerde mahalle dışında mezra'da bulunmaktadır. Doğu Anadolu bölgesinde yoğun olarak görülen bu iskan birimi, havzada da topoğrafik koşullara bağlı olarak fazladır.

Türkiye'de ismi değiştirilen köylerin sayısı 12 binden fazladır. Bir başka ifade ile ülkemizdeki köylerin kaba bir değerle %35 kadarının ismi değiştirilmiş durumdadır. İsim değiştirme işlemleri yapılırken en çok dikkat edilen özellik Türkçe olmayan yahut olmadığı düşünülenler ile karışıklığa sebep olan isimlerin öncelikle ele alınması ve değiştirilmesidir (Tunçel, 2000, s. 27). Araştırma sahasında da Akçakale, Eskiköy ve Hacıhüseyinler köyleri hariç, bütün köylerin isimleri değiştirilmiştir. Önceki köy isimlerinin çoğu, köyü kuran aşiretin veya o köyde yaşayan nüfuzlu ailenin isimlerinden oluşmaktadır.

Tablo 30. Büyükçay Havzasındaki Köylerin Eski İsimleri

KÖYLER	ESKİ İSMİ	Kutlugün	Şeyhali
Akçakale	-	Küllük	Küllükuşağı(Gülik)
Aladikme	Bozolar (Selvibozolar)	Meydancık	Bezkan
Çavuşlu	Verdiham	Ortaçalı	Sefernik
Eskiköy	-	Sakabaşı	Pincirik
Günaçtı	Torsçolak(Torsuşağı)	Sarıtaş	Şavaluşağı
Hacıhüseyinler	-	Tatlıpayam	Sersük(Serük)
Karaali	Çaykaraali	Topaluşağı	Topalkem
Karagedik	Yukarıham(uşağı)	Yahındamlar	Güdeyik
Koçharmanı	Hasabur	Yaylanlı	Koçıkuşağı

Kaynak; D.İ.E. 1960 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Arazi özellikleriyle mevki adlarının toponomik ilişki yönünden karşılaştırılması sonucu bazı coğrafi bilgiler ortaya konabilir (Yiğit, 1994, s. 106). Yeni isimlerden doğal çevre özelliklerine bağlı olarak isimlendirilenler Karagedik, Sakabaşı, Ortaçalı, Tatlıpayam, Sarıtaş, Günaçtı ve Yaylanlı köyleridir (Gedik; Geçit, Payam; Badem). Hacıhüseyinler, Karaali, Küllük, Topaluşağı köyleri soy-sop isimlerinden oluşmaktadır. Baskil ilçesine bağlı birçok köyün ismindeki “uşağı” eki yerleşim birimlerini kuran insanların akraba olmaları nedeniyle, köyde oturanların kimler olduğunu belirtilmektedir (Tablo 31). Topaluşağı köyü bu özelliğine bağlı olarak isimlendirilmiş bir köydür. Bazı köylerin eski isimlerinde de bu takıdan mevcuttur. Araştırma sahasındaki mezra isimlerinde de, bu özellikte birkaç mezra (Örneğin; Küllük köyüne bağlı Küllükuşağı mezarısı, Sarıtaş köyüne bağlı Foduluşağı mezarısı) mevcuttur (Tablo 30, Harita 12).

3.3.2.4.4. Kuruluş Yeri Bakımından Yerleşmeler

Köyleri sınıflandırmada kullanılan unsurlardan biri olan morfolojik ünitelere göre sınıflandırmada kullanılan ova, etek, vadi, sırt, yamaç vb. morfolojik şekiller geniş çapta tartışmaya açıktır (Tümertekin, 1973, s.77). Bu durumu azaltmaya yönelik olarak 2009 yılında Siler tarafından hazırlanmış jeomorfoloji haritası ile arazi gözlemleri ve uydu görüntüleri üzerinden yapılan çalışmalar sonucu aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Köyleri kuruluş yeri özellikleri bakımından incelediğinde; neredeyse bütün köylerin ilk kuruldukları yer değişmiştir. Bu durumla beraber bütün köylerde aynı zamanda, yayılma gerçekleşmiştir. Bu yayılmayı sahadaki mezra ve mahalle sayısının çokluğu göstermektedir. Akçakale köyünde ve Koçharmanı köyünde birer mezra daha önce hayvancılık ile uğraşırken hayvancılığı bırakarak köye yakın bir yere taşınmıştır.

Araştırma sahasında yer değiştirilen yerleşmelere en belirgin örnek olarak Koçharmanı köyü (Şeruşağı) gösterilebilir. Bu köy, daha önce vadi içerisinde yer alan bir yerleşme iken ulaşım güzergahına yakın olma ve arazileri üzerine insanların evlerini yapma istekleri nedeniyle yer değiştirmiştir ve günümüzde eski köy merkezinde kimse yaşamamaktadır. Ortaçalı ve Küllük köyleri ise, daha önce vadi içlerindeki uygun düzlüklerde yer alırken sel ve taşkın olayları, ekonomik faaliyet türündeki değişiklikler ve ulaşım sebeplerinden dolayı, vadinin aşağı kesimindeki birikinti konileri üzerine taşınmıştır. Akçakale köyü de, buna benzer bir şekilde doğuya doğru daha alçak bir yere taşınmıştır.

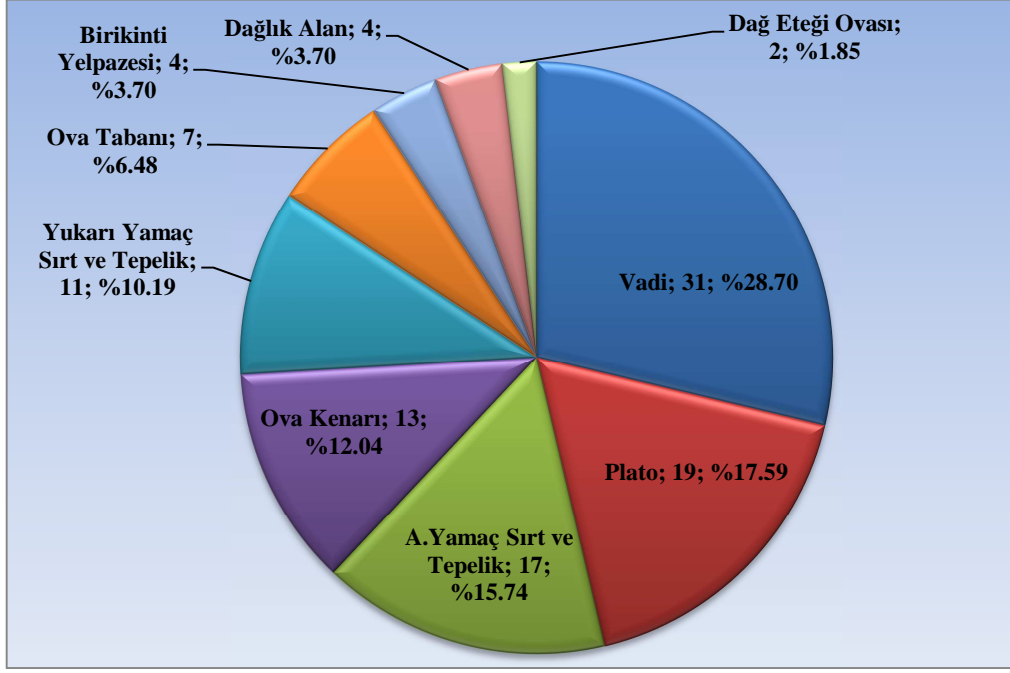
Tablo 31. Büyükçay Havzasındaki Yerleşmelerin Jeomorfolojik Birimlere Göre Dağılışı

Jeomorfolojik Birimler	Yerleşme Sayısı	Oran (%)
Vadi	31	28,70
Plato	19	17,59
Alçak Yamaç Sirt ve Tepelik	17	15,74
Ova Kenarı	11	11,11
Yüksek Yamaç, Sirt ve Tepelik	11	10,19
Ova Tabanı	7	6,48
Birikinti Yelpazesi	4	4,63
Dağlık Alan	4	3,70
Dağ Eteği Ovası	2	1,85
Toplam	108	100

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981), Siler (2009) Jeomorfoloji Haritası, Google Earth, Topografya Haritası

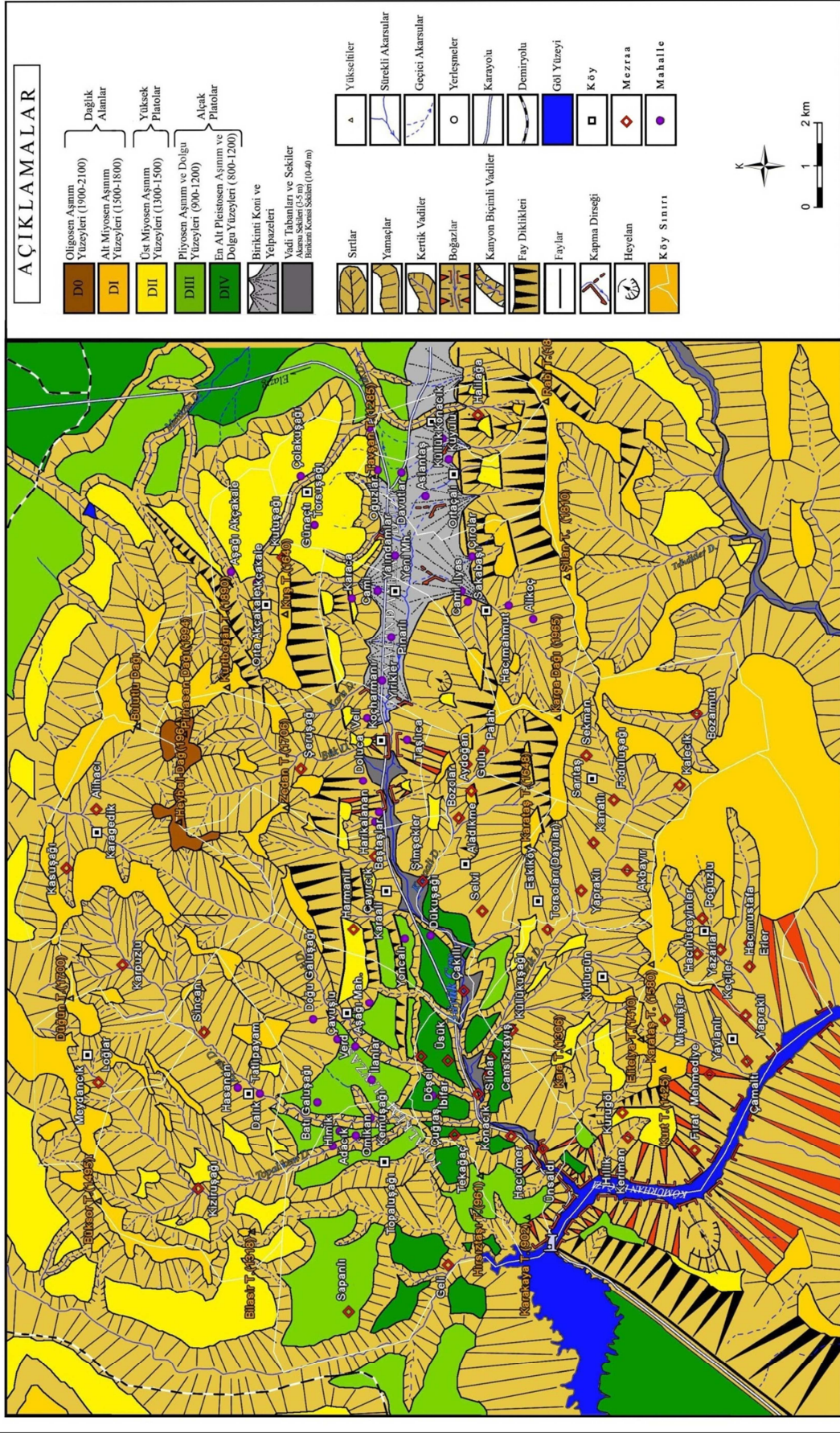
Büyükçay havzasındaki yerleşmelerin kuruldukları jeomorfolojik birimleri bakımından ele alındığında; yarıya yakınının (%45) vadiler ve akarsular tarafından parçalanmış düzlüklerde toplanmış oldukları görülür (Tablo 31, Şekil 18, Fotoğraf 9). Havzanın en belirgin özelliği Büyükçay ve kolları ile Fırat nehrinin oluşturduğu vadilerin fazlalığıdır. Bu özelliğinin bir sonucu olarak yerleşmelerin buralarda toplanmasına neden olmuştur. Topalkem havzasındaki düzlük saha, plato sahası olarak ele alınmış ve buradaki üç köy ve bağlı birimleri bu morfolojik ünite içerisinde değerlendirilmiştir. Ova kenarı ve ova tabanı düzlüklerinde yer alan yerleşmeler, Yalındamlar düzü ve çevresinde toplanmıştır.

Şekil 18. Büyükçay Havzasındaki Yerleşmelerin Jeomorfolojik Birimlere Göre Dağılışı

Fotoğraf 9. Sırt Üzerinde Yer Alan Akbayır Mezrası – Eskiköy (Güneybatıya bakış)

Harita 16. Büyükçay Havzası'nın (Elazığ) Jeomorfoloji Haritası

3.3.2.4.5. Geçim Kaynaklarına Göre Köylerin Özellikleri

Büyükçay havzasında köylerin temel ekonomik fonksiyonu bakımından büyük farklılıklar yoktur. Havzadaki köylerin büyük bölümü bahçe tarımı ile geçimini sağlamaktadır. Havzada bir ayırım yapılacak olursa, Karaali boğazına kadarki kesimde tarla tarımı, bağ ve bahçe tarımı ile sulu tarım alanları karma halde yapılıyorken boğazın batısına doğru daha tek tip halde bahçe tarımı yapılmaktadır. Karagedik köyü hariç köylerin tamamında hayvancılık yalnızca kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ya da çok az miktarda, ticari amaçla yapılmaktadır. Dolayısıyla hayvancılık geçim kaynakları sıralamasında Karagedik köyü hariç, bütün köylerde son sırada yer almaktadır (Tablo 32).

Karagedik köyünde ilk sırada hayvancılığın olması sahanın tarımsal aktiviteler için uygun arazinin yeterince olmaması ve çevresine göre daha serin hava koşulları göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumu göstermesi bakımından burada serin hava koşullarını seven ceviz meyvesinin fazla olması belirtilebilir.

Tablo 32. Büyükçay Havzasında Köylerin Geçim Kaynaklarına Göre Durumu

KÖYLER	1	2	3
Akçakale	Tarla Tarımı	Bahçe Tarımı	Hayvancılık
Aladikme	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Çavuşlu	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Eskiköy	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Günaçtı	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Hacıhüseyinler	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Karaali	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Karagedik	Hayvancılık	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı
Koçharmamı	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Kutlugün	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Küllük	Tarla Tarımı	Bahçe Tarımı	Hayvancılık
Meydancık	Tarla Tarımı	Bahçe Tarımı	Hayvancılık
Ortaçalı	Tarla Tarımı	Bahçe Tarımı	Hayvancılık
Sakabaşı	Tarla Tarımı	Bahçe Tarımı	Hayvancılık
Sarıtaş	Tarla Tarımı	Bahçe Tarımı	Hayvancılık
Tatlıpayam	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Topaluşağı	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Yahındamlar	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık
Yaylanlı	Bahçe Tarımı	Tarla Tarımı	Hayvancılık

Kaynak; Anket sonuçları

Araştırma sahasında bahçe tarımındaki en önemli ürün kayısıdır. Kayısı yetiştiriciliğinin geçim kaynakları içerisinde genelde ilk sırada olması, kayısı'nın

havzada rantabl olarak üretilebilecek ve getirisi yüksek bir bitkisel ürün olması dolayısıyladır. Ayrıca buradaki engebeli arazi koşulları, bahçeciliğin geçim kaynağı olarak tarla tarımına göre daha ön plana çıkmasını sağlamıştır.

3.3.2.4.6. Köylerde Nüfus Miktarı-Yüzölçüm İlişkisi

Arazi miktarları ile nüfus arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Arazi bakımından küçük bir köy olan Yalındamlar nüfusu itibariyle büyük; arazi bakımından oldukça büyük olan Akçakale köyü ise nüfusu itibariyle oldukça küçük bir köydür (Tablo 33).

Köylerle ilgili burada belirtilmesi gereken bir başka husus köy sınırlarıdır. Bu çalışma başlangıcında elde edilen 1981 köy karnelerindeki köy sınırları ile tapu-kadastrodaki köy sınırları birbirleriyle uyuşmamaktadır. Bu durum sahamızda en belirgin olarak Aladikme-Çavuşlu köyü arasında görülmektedir. Köy karnelerindeki haritalarda Büyükçay sınır olarak gösterilmesine rağmen, çayın karşısında Aladikme'ye ait birkaç mezra bulunmakta ve Çavuşlu'nun sınırları güneyden daralmaktadır. Bu durum Çavuşlu ve Aladikme'ye ait haritalarda verilen sayılarında yanlış olmasını netice vermektedir.

Tablo 33. Büyükçay Havzasında Köylerin Toplam Arazi Miktarları

Köyler	Km ²	Toplam Nüfus	Köyler	Km ²	Toplam Nüfus
Akçakale	19,412	62	Küllük	5,250	162
Aladikme	15,869	420	Meydancık	9,181	42
Çavuşlu	18,281	234	Ortaçalı	6,501	208
Eskiköy	7,125	197	Sakabaşı	13,175	425
Günaçtı	5,581	151	Sarıtaş	22,687	131
Hacıhüseyinler	16,349	170	Tatlıpayam	21,406	133
Karaali	14,725	340	Topaluşağı	21,925	315
Karagedik	24,125	86	Yalındamlar	8,776	300
Koçharmanı	14,725	207	Yaylanlı	20,437	230
Kutlugün	8,380	182	Toplam	272,705	3995

Kaynak; Köy Envanter Etütleri (1981), Google Earth, TÜİK; ADNKS Sonuçları 2010

3.4. MESKENLER

Kırsal yerleşmeler; buldukları bölgenin fiziki şartlarını, kültürel yapısını, ait oldukları dönemin yaşam biçimini mekanlarına yansıtan, halk mimarisinin yaygın görüldüğü çevrelerdir. Yerleşmeler buldukları topoğrafik yapı, sosyo-ekonomik koşullar ve fiziksel çevre koşulları ile biçimlenmektedir (Eminağaoğlu ve Çevik; 2007, s.157-158). Dolayısıyla coğrafi manzarayı ortaya çıkaracak önemli bir başlıktır.

3.4.1. Meskenleri Etkileyen Doğal ve Beşeri Faktörler

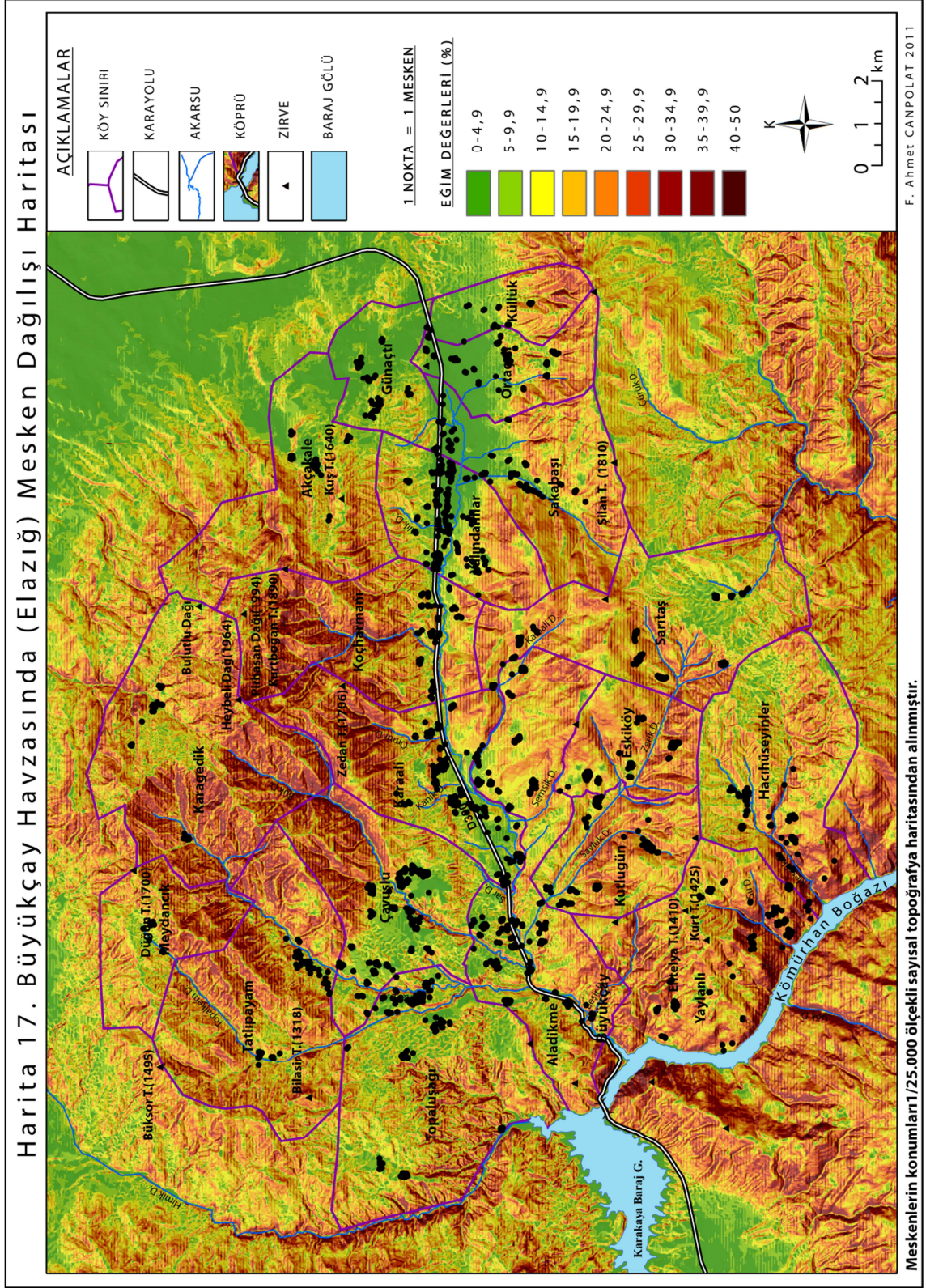
Jeolojik ve litolojik özelliklere bağlı olarak meskenlerin yapı malzemeleri saha içerisinde değişiklik göstermektedir. Havzanın kuzey kesiminde üst kretase yaşlı Elazığ mağmatitleri formasyonuna ait andezit, bazalt, gabro ve diyoritler güney kesiminde ise Karga dağına meydana getiren üst kretase yaşlı kömürhan formasyonuna ait gabro ve amfibolitler kullanılmıştır.

Araştırma sahasında iklim özelliklerinin de etkisiyle duvarlar ve tavan kerpiç meskenlerde kalın yapılmaktadır. Bu durum yaz sıcaklarından ve kış soğuklarından korunmanın tabii bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Meskenlerin kuruluş yeri bakımından bakı şartlarının çok etkili olmadığı görülmektedir. Gerek kır altı iskan birimlerinde, gerekse köylerde araştırma sahasındaki engebeli arazi yapısına bağlı olarak uygun tarım arazisinin bulunduğu yamaçlarda ikamet edilmekte dolayısıyla yamacın bulunduğu eğim istikameti, meskenlerin de konumunu belirlemektedir. Yamaçların tercih edilmesinde daha öncede belirtilen su kaynaklarının varlığı da çok önemlidir (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Karakaya Baraj Gölünün Kıyısında Yer Alan Kerpiç Meskenlere Bir Örnek Topaluşağı Köyü-Geli Mezrası (Doğudan batıya bakış)

Araştırma sahasındaki yeni yapılan meskenlerde, şehrsel mimari yapı özellikleri dikkati çekmektedir. Artık alışlagelmiş kırsal bölgelerdeki kerpiç veya taş meskenler yerine, sosyo-ekonomik yapıdaki değişikliklerin etkisiyle betonarme meskenler inşa edilmektedir. Bu durum şehirlerin kırsal alanlar üzerindeki, önemli etkilerinden biridir.

Havzadaki sınırlı imkânlar, erken ve çok sayıda dışarıya göç vermesine neden olmuştur. 1960'lı yıllardan başlamak üzere verilen göçler sonucu buradaki kırsal nüfus daha erken kentleşmişlerdir. Bu durum sahada yapılan meskenlerde kendini göstermektedir. Nüfus konusunda da belirtildiği üzere, emekliye ayrılan nüfus köylerine geri dönmekte, yeni mesken inşa etmekte ve arazilerini bilhassa kayısı üretimi yaparak değerlendirmektedirler.

Araştırma sahasında 1980 yılından 2010 yılına nüfus artış oranı %-43,6 iken hane sayısındaki artış oranı %36,5'tir (Bkz. Tablo 3 ve 6). Nüfus coğrafyasının Büyükçay havzasına dışarıdan gelen göçler başlığı altında da belirtildiği üzere havzanın nüfusu yaz mevsiminde 10 binin üzerine çıkmaktadır. Buradan hareketle mesken sayısı ile nüfus artışı doğru orantılı artmamış gibi gözükse de bilinen tarihi içerisinde en fazla nüfus günümüzde bulunmaktadır. Dolayısıyla mesken sayısındaki artış ile nüfus miktarındaki artış, aslında doğal olarak, birbirine paralel olarak artış göstermektedir.

İnceleme alanındaki meskenlerin kuzeye bakan taraflarında pencere hiç konulmamakta veya küçük tutulmaktadır. Ancak güney yamaçlar üzerinde kurulmuş meskenlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Yamaçlarda kurulmuş meskenlerde taş ve kerpiç malzemeli ve arkası yamaca doğru yaslandırılmış vaziyettedir. Böylece sıcaklık ve rüzgar şartlarına yönelik önlem alınmıştır.

Meskenlerin dağılışına bakıldığında Büyükçay ve kolları tarafından aşındırılmış vadilerdeki çevresine nisbeten daha az eğimli sahalarda ve uygun tarım arazilerinin bulunduğu yerlerin hemen yakınında yer almaktadır. Meskenlerin dağılışı haritasında da belirgin olarak görüldüğü gibi, meskenlerin vadiler boyunca devam etmesi lineer karakterde yerleşme şekillerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Harita 17).

Araştırma sahasında yerleşmeler üzerinde etkili faktörler başlığı altında ifade edilen, yerleşmelerin birçoğu bitkisel üretim ve hayvancılığın birlikte yapılması için vadiler ve çevresindeki uygun alanlara taşındığı 2.devresinde köylerin ve bağlı yerleşmelerin neredeyse tamamı yamaçlar üzerinde kurulu olması nedeniyle meskenler oldukça eğimli yüzeylerde yer almaktaydılar. Ancak bitkisel üretimin ağırlıkta olduğu ve düzlük sahaların daha fazla tercih edildiği 3. devrede bu durum değişmiş artık yeni meskenler yola ve kendi tarım arazisine yakın yerlerde daha az eğimli yüzeylerde yapılmaktadır. Dolayısıyla mesken yoğunluğu Büyükçay vadisinin yukarı çığırında hem kuzey hem de güney kesiminde; vadinin orta ve aşağı çığırında ise kuzey

kesiminde yoğunluk göstermektedir. Havzanın güneyindeki Karga dağının kuzeyindeki Bulutlu dağına göre daha az aşınmış olması nedeniyle bu kesimdeki yerleşmeler ve dolayısıyla meskenler çok daha eğimli yüzeyler üzerinde yer almaktadır (Harita 17).

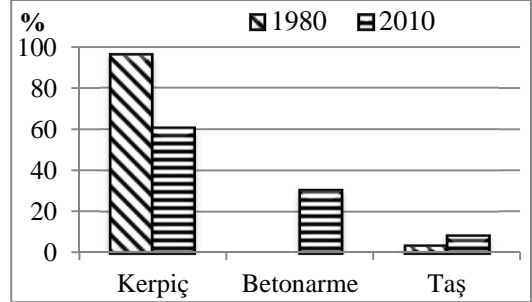
3.4.2. Meskenlerin Özellikleri

Coğrafyayı ilgilendiren evler yapı malzemesi, şekli ve muhtelif kısımlarının tertip tarzı ile içinde bulunduğu coğrafi şartların etkisini taşıyan ve bu etkiyi aksettiren evlerdir. Bir ev çevre şartlarını aksettirdiği nispette coğrafi bir anlam ve önem taşır. Bu nedenle bu evler arasından her şeyden önce bir bölgede en çok görülen, bölge evlerini temsil ve bölgeyi karakterize eden ev tipleriyle meşgul olur ki, bu evler daima basit ve bölge şartlarına en iyi uymuş evlerdir (Tanoğlu, 1969, s.214).

Kırsal veya kentsel yerleşmelerde meskenlerin özelliklerini belirleyen en önemli faktör maddi imkanlardır. Araştırma sahasında da maddi imkanların artmasını sağlayan kayısı yetiştiriciliği de dolayısıyla meskenlerin özelliklerinin değişmesinde en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Havzadaki meskenlerin yapı malzemesi, oda sayısı, çatı tipi ve örtüsü gibi özellikleri, imkanlar ölçüsünde olumlu yönde değişime uğramaktadır. Araştırma sahasında meskenleri yapı malzemesine göre incelediğimizde %60,6 gibi bir oran ile en fazla kullanılan malzemenin “kerpiç” olduğunu görürüz (Tablo 34, Şekil 19). Ancak havzadaki evler gözlemlendiğinde bu oranın çok fazla olduğu söylenebilir. Çünkü kerpiç evlerin çoğunluğu çimento ile sıvanmış bakımları yapılmış betonarme mesken görünümündedir. Araştırma sahasında yeni yapılan meskenlerin tamamı betonarme yapısındadır. Bu yeni yapılan meskenlerin yapıldığı yerlerin ortak özelliği olarak daha öncede belirtildiği üzere tarım arazisinin yanı başında ve genellikle D300 karayoluna yakın bir konumda yer almaktadır. Yeni yapılan evler genelde şehirsal mimari tarzındadır (Fotoğraf 9).

Tablo 34. ve Şekil 19. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Yapı Malzemesine Göre Durumu

Yapı Malzemesi	1980	%	2010	%
Kerpiç	818	96,24	976	60,66
Betonarme	-	-	493	30,64
Taş	32	3,76	140	8,70
Toplam	850	100,00	1609	100,00

Kaynak; Köy Envanter Etütleri (1981) ve Anket sonuçları

Fotoğraf 8. Araştırma Sahasındaki Eski ve Yeni Mesken Tipine Bir Örnek-Sakabaşı Köyü (Güneye bakış)

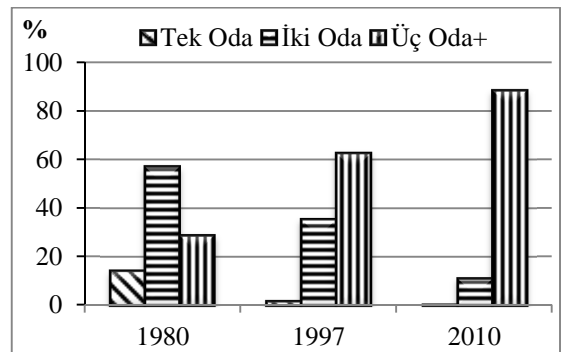
Arazideki yeni meskenlerin yapımında daha sağlam olan tuğla kullanılmakta biriket daha çok eklentilerin yapımında, daha uygun fiyata sahip olması nedeniyle tercih edilmektedir.

Havzadaki kerpiç meskenlerin büyük çoğunluğu iki katlıdır ve bunların temelinde ve zemin katında yapı malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Meskenin ömrünün uzaması ve daha sağlam olması için zemindeki suyun ve nemin etkisini azaltmak için taş kullanılmaktadır.

Meskenlerin mimari tarzı aynı zamanda meskenlerin kalitesini de ortaya çıkarmaktadır. Artık evler en az üç odalı yapılmaktadır. %88,4'lük bir oranla en fazla paya sahip üç odalı evler 1980'den bu yana yaklaşık üç katlık bir artış göstermiştir (Tablo 35, Şekil 20).

Tablo 35. ve Şekil 20. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Oda Sayısına Göre Durumu

Oda Sayısı	1980	%	1997	%	2010	%
Tek Oda	120	14,12	20	1,8	6	0,37
İki Oda	485	57,06	394	35,5	180	11,19
Üç Oda+	245	28,82	696	62,7	1423	88,44
Toplam	850	100	1110	100	1609	100

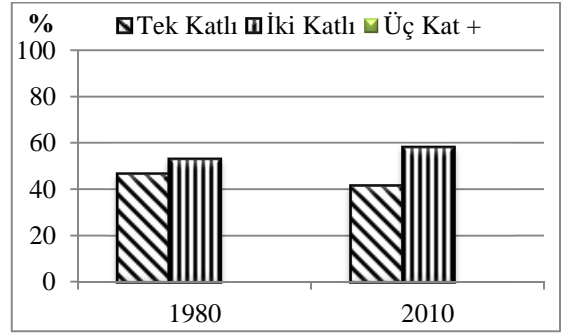

Kaynak; Köy Envanter Etütleri (1981), 2000'li Yıllara Hazırlık Projesi (1997) ve Anket sonuçları(2010)

Meskenlerin kat sayısı da, oda sayısı gibi artış göstermiş ve evlerin çoğunluğunu iki katlı meskenlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında şehirsiz mimari yanında, ekonomik faaliyet türü (kayısıcılık için depo, hayvancılık için ahır ihtiyacı) nedeniyle evler iki katlı yapılmaktadır. Bu durumun diğeri bir sebebi de eğer evler yamaçta kurulmuşsa zaten ilk kat yamaca yaslanmış vaziyette olacağından ikinci katın yapılması zaruri hale gelmektedir (Tablo 36, Şekil 21).

Tablo 36. ve Şekil 21. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Kat Sayısına Göre Durumu

Kat Sayısı	1980	%	2010	%
Tek Katlı	398	46,8	670	41,6
İki Katlı	452	53,1	937	58,2
Üç Kat +	-	-	2	0,12
Toplam	850	100	1609	100

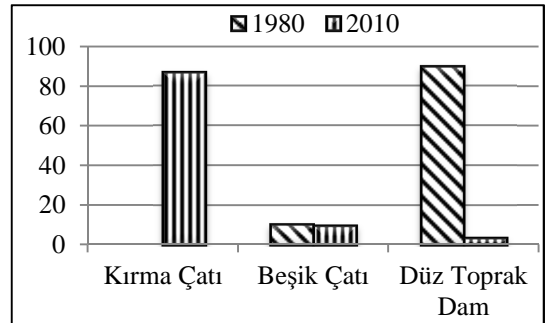

Kaynak; Köy Envanter Etütleri (1981), Anket sonuçları (2010)

Meskenlerin çatı şeklinin değişmesinde çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Bunlar; maddi imkanlar, teknik imkanların kullanılma durumu, evin şekli ve iklim özellikleridir. Havzada yapılan evler genelde dikdörtgen biçimli olmalarının bir sonucu olarak en uygun çatı şekli olarak kırma çatı kullanılmaktadır. Eni daha dar olan konutlarda ise beşik çatı daha çok tercih edilmektedir. Kırma çatının tercih edilmesinde iklim koşulları da etkili olmaktadır. Beşik çatılarda çatının her iki tarafı açık kalması dolayısıyla (her ne kadar kısmen tahta veya sac ile örtülse bile) çatıya yağmur sularının girmesi söz konusu olabilmektedir. İşte bunu önlemek için kırma çatı tercih edildiği söylenebilir (Tablo 37, Şekil 22)

Tablo 37. ve Şekil 22. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Çatı Şekline Göre Durumu

Çatı Şekli	1980	%	2010	%
Kırma Çatı	-	-	1394	86,6
Beşik Çatı	88	10,3	158	9,8
Düz Dam	762	89,6	57	3,5
Toplam	850	100	1609	100

Kaynak; Köy Envanter Etütleri (1981) ve Anket sonuçları

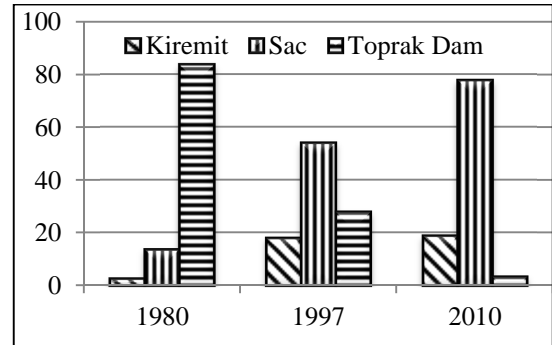
Fotoğraf 9. Kırmızı Çatı ve Kayısı Bahçesi İçin Sulama Havuzu (Topaluşağı köyü). Toprak havuz, toprağın kazılarak içerisine naylon branda serilmesi ile oluşturulmuştur. Bu havuzlar özellikle Topalkem havzasında daha fazla bulunmaktadır.

Toprak evlerde ilk eskiyen yer genellikle dam olmaktadır. Direklerin ve sazların çürümesinden kısa süre sonra üzerindeki toprağın ağırlığı sebebiyle dam çökmektedir. Bu da evin kısa bir zamanda terkini ve yenisinin yapılmasını icap ettirir (Tunçdilek, 1967, s.91). Bu nedenle kerpiç meskenlerde evin çatısının yapılması çok elzemdir.

Havzada çatı örtü malzemesinin seçiminde; maddi imkanlar, ağaçlandırma faaliyetleri ve yağış durumu etkili olmaktadır. Sac örtüsünün ucuz ve pratik oluşu, yapımında daha az kereste kullanımı ihtiyacı gerektiğinden buradaki ağaçları korumaya yönelik olarak sac örtünün teşvik edilmesi sonucu daha fazla tercih edildiği görülmektedir. 1997 yılına göre sac örtüde %100'e, yakın kiremit örtüde ise %50'ye yakın bir artış gerçekleşmiştir (Tablo 38, Şekil 23). Toprak dam sayısının halen varlığını devam ettiriyor olması -meskenler için çok önemli bir eksiklik olması nedeniyle- araştırma sahasında bir bakıma en alt gelir grubunda kaç hanenin var olduğunu da göstermektedir.

Tablo 38. ve Şekil 23. Büyükçay Havzasında Meskenlerde Çatı Örtü Malzemesi

Çatı Örtü Malz.	1980	%	1997	%	2010	%
Kiremit	22	2,5	200	18	303	18,8
Sac	116	13,7	600	54	1252	77,8
Toprak Dam	712	83,8	310	28	54	3,4
Toplam	850	100	1110	100	1609	100

Kaynak; Köy Envanter Etütleri (1981), 2000'li Yıllara Hazırlık Projesi (1997) ve Anket sonuçları (2010)

Araştırma sahasındaki çürük meskenler kerpiç malzemeli ve yaşı fazla konutlardır (Tablo 39, Şekil 24). Bu konutlardan bir kısmı Yalındamlar düzündeki 2005 depreminden zarar görenlerdir. Geri kalan kısmı ise diğer köylerdeki yaşları büyük meskenlerdir. Kerpiç meskenlerin ortalama ömürleri 100 yıl olması nedeniyle 1980'e göre daha fazla çürük mesken olması gayet tabiidir. İnsanların buldukları yerlerde ikamet etmelerini sağlayan iki temel faktör ekonomik faaliyet ve mesken özellikleridir. Meskenlerin belli bir konfor düzeyine sahip olması ve sağlam olması kalıcılığı arttıracak faktörlerdir. Bu nedenle "kırsal yerleşmelere dönük gerçekleştirilen yenileme-canlandırma ve yeni oluşumlara rehber olabilecek politikaların geliştirilmesi ve yasal çerçevelerin belirlenmesi gerekmektedir" (Eminağaoğlu ve Çevik; 2007, s.161). Örneğin devlet köyünde kalmak isteyen ailelere, şehirlerde yapılan Toki konutları gibi olmasa da buna benzer bir şekilde yardımcı olabilir. Ancak bu durumun gerçekleşmesini ülkemizdeki 35.000 kadar köyün mevcudiyetini de göz önüne alırsak çok zor görünmektedir. Zaten bu nedenle Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde arz-talep dengesini dikkate alarak uygun örnek modeller oluşturulup destekleneceği ve devamında önceliğin kırsal turizmin gelişmeye elverişli yerler olacağı belirtilmektedir. Yani devlet kırsal yerleşmelerde destek önceliğini gelir elde edebileceği kırsal yerleşmelere vermektedir.

Tablo 39. ve Şekil 24. Büyükçay Havzasında Meskenlerin Halihazır Durumu

Meskenlerin Halihazır Durumu	1980	%	1997	%	2010	%
Sağlam	654	76,9	726	65,4	1239	77
Çürük	184	21,6	172	15,5	275	17
Onarılabilir	12	1,4	212	19,1	95	6
Toplam	850	100	1110	100	1609	100

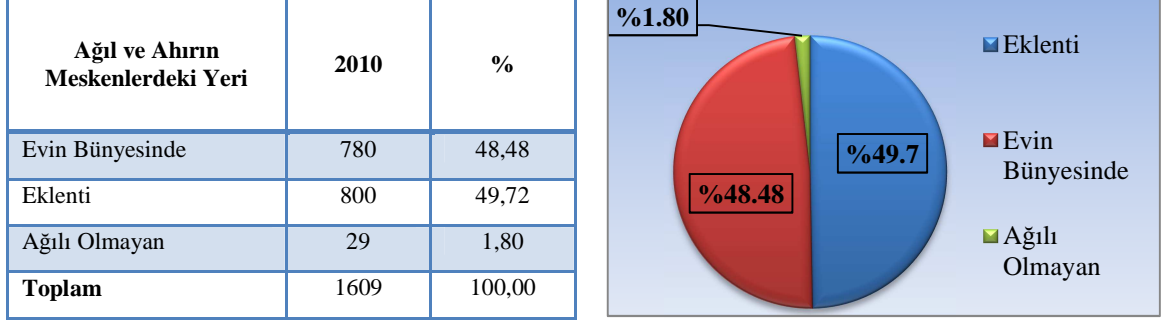
Yıl	Sağlam	Çürük	Onarılabilir
1980	654	184	12
1997	726	172	212
2010	1239	275	95

Kaynak; Köy Envanter Etütleri (1981), 2000'li Yıllara Hazırlık Projesi (1997) ve Anket sonuçları (2010)

Havzada hayvan barınaklarının yaklaşık yarısı eklenti halinde geriye kalan diğer yarısı da evin bünyesi içerisinde. Genelde iki katlı meskenlerde alt katın ağıl-ahır olarak kullanılmasına rağmen 937 tane iki katlı evin tamamında ağıl ve ahırın alt katta olmadığını görürüz. Bu durum alt katın bazı meskenlerde depo, bazılarında ise normal evin bir bölümü gibi kullanıldığını göstermektedir. Ağılı olmayan mesken nerdeyse yok gibi olmasına rağmen hayvancılık başlığında da belirtileceği üzere hayvan sayısı bu

kadar ağıla oranla çok azdır. Zaten bu nedenle hayvancılıkla kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar dahi olsa yapmayan aileler, bu katı kayıscılığa bağlı olarak depoya dönüştürmüşlerdir (Tablo 40, Şekil 25).

Tablo 40. ve Şekil 25. Büyükçay Havzasında Ağıl'ın Meskenlerdeki Yeri

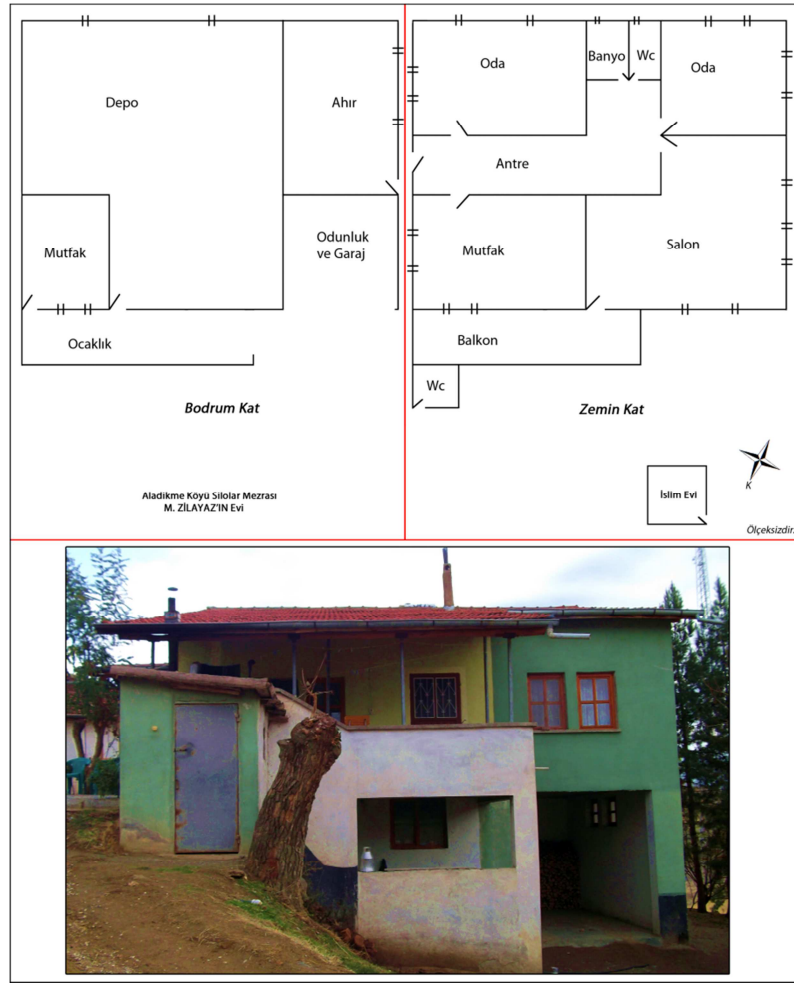
Kaynak; Anket sonuçları (2010)

Araştırma sahasında hem eski yapılı meskenlerde (Kerpiç ve taş meskenler) hem de yeni yapılı meskenlerde (betonarme), kayısı yetiştiriciliği meskenlerin eklentilerinde ve diğer bazı özelliklerinde etkili olmuştur. Şekil 26'te Aladikme köyünde yer alan bir mesken tipinde zemin kattaki mutfak ve evin dışındaki wc kayısı toplama döneminde gelecek işçiler için yapılmıştır. Yine evin 5 metre ilerisinde yapılan islîm evi kayısı'nın kükürtlenmesi için yapılmış bir eklentidir. İslîm evinin önünde yapılmış betonarme düzlük kayısının islîmleme sonrası güneşte kurutulması için yapılmıştır. Evin bodrum katında yer alan geniş depo yine kayısı için ayrılmış bir bölümdür.

Meskenin malzemeleri bakımından ele aldığımızda hazır yapı malzemeleri kullanılarak yapılmış betonarme bir meskendir. Meskenin çatısı kiremitle örtülü kırma çatı biçimli yapılmıştır. Ağıl meskenin bünyesi içerisinde yer almaktadır.

Meskenin en önemli özelliği bir evin kısmının yamacın kazılarak oraya yaslanmış vaziyette olmasıdır. Bu durum havzanın geri kalanında yer alan birçok meskenin ortak bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 26. Aladikme Köyü, Silolar Mezrasında Bulunan Yeni Bir Mesken Planı Örneği

IV. BÖLÜM

BÜYÜKÇAY HAVZASI'NIN EKONOMİK COĞRAFYASI

4.1. EKONOMİK FAALİYETLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

4.1.1. Doğal Faktörler

Araştırma sahasında eğimin arazi kullanımında çok büyük tesiri söz konusudur. Özellikle havzanın güney kısmında, eğim değerlerinin fazla olduğu yerlerde düzlük sahaların az ve parçalı olması nedeniyle araziden optimum faydalanmak oldukça zordur. Bu durum, havzanın özellikle güney kesiminde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu yerlerde tarım arazileri parçalı formdadır.

Araştırma sahasında ekonomik faaliyetlerin dağılışı ile nüfusun ve yerleşmelerin dağılışı, doğal olarak paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla ekonomik faaliyet sahasını ortaya çıkaran veya sınırlandıran en önemli faktör drenaj ağıdır. Genel arazi kullanım haritasında da görüldüğü üzere vadilerin orta ve aşağı çığırları öncelikli tarım arazilerinin bulunduğu yerlerdir. Vadilerin yukarı çığırları ve daha sonrasında eğimli ve engebeli yüzeyler, faaliyet sahasının son bulunduğu yerlerdir. Meralarda artık mera hayvancılığı yapılmaması, sebebiyle meşelik ve fundalık arazilerde ise ticari olarak ağaç kesimine izin verilmemesi bu alanları da yaşam sahasının biraz daha azaldığı veya sona erdiği yerler olarak belirtmek mümkündür.

Araştırma sahasında genel arazi kullanımını incelediğimizde ilk dikkati çeken husus kayısı bahçeleridir. Araştırma sahasındaki mevcut tarım arazilerinden sulanabilen kısmının neredeyse tamamı Kayısı için ayrılmıştır (Harita 18). Havzanın batı ve iç kesimlerinde yoğunlaşan kayısı yetiştiriciliğinde artış söz konusudur. Mevcut tarım arazilerinden su kaynağı bulunanlar tarlasını kayısı bahçesine çevirmektedir. Havzanın iç ve batı kesimlerinde tahıl tarımı terk edilmektedir. Kayısı'nın araştırma sahasında bu kadar rağbet görmesinde, iyi bir gelir kaynağı olması ve pazarlama imkânlarının geniş olması etkilidir.

Bahçelik alanlar; havzanın batısında ve kuzeyinde yer almaktadır. Batısındaki alanlarda kayısı ile birlikte, kiraz, elma ve ceviz ağaçları yoğunlukta iken, kuzeyindeki sahalarda ceviz ve elma ağaçları yoğunluktadır. Bu durum serin hava koşullarına sahip olmasıyla (yükselti) ilgilidir. Akçakale'deki Ceviz bahçeleri ise, iklimden ziyade köyde çok fazla kalmayan köylünün kayısı'ya nazaran az bakım isteyen cevizi tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.

Yerleşim alanları; yerleşme coğrafyası bölümünde ifade edildiği üzere tarıma elverişli arazilerin hemen yakınında, çevresine göre nisbeten daha az eğimli alanlarda vadilerin uygun kesiminde yer almaktadırlar.

Orman alanları; havzada önemli bir yere sahiptir. Havza, çevresine göre daha fazla ormanlık alana sahiptir. Bu durum ağaçlandırma faaliyetlerinin burada daha başarılı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri de havzada hava kütlelerinin akış istikametinde önemli bir geçiş noktası olmasından dolayıyla yağış etkinliği bakımından daha iyi bir konumda yer almasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Havzanın batısında pliyo-kuvaterner yaşlı kireçtaşı depolarının olduğu Hırsıztaşı Tepesi çevresinde yer alan taş ocağı, asfalt yapımında kullanılan mıcır malzemenin çıkarıldığı ve işlendiği yerlere karşılık gelmektedir.

Kuru tarım arazileri havzanın doğu kesimde toplandığı dikkati çekmektedir. Burada su kaynaklarının daha az olmasının bir sonucu olarak tahıl tarımı daha fazla yapılmaktadır. Ancak son yıllarda artezyen kaynaklarının sayısının artmasının bir sonucu olarak sebze üretiminde ve bahçe sayısında artış gözlenmektedir (Fotoğraf 10).

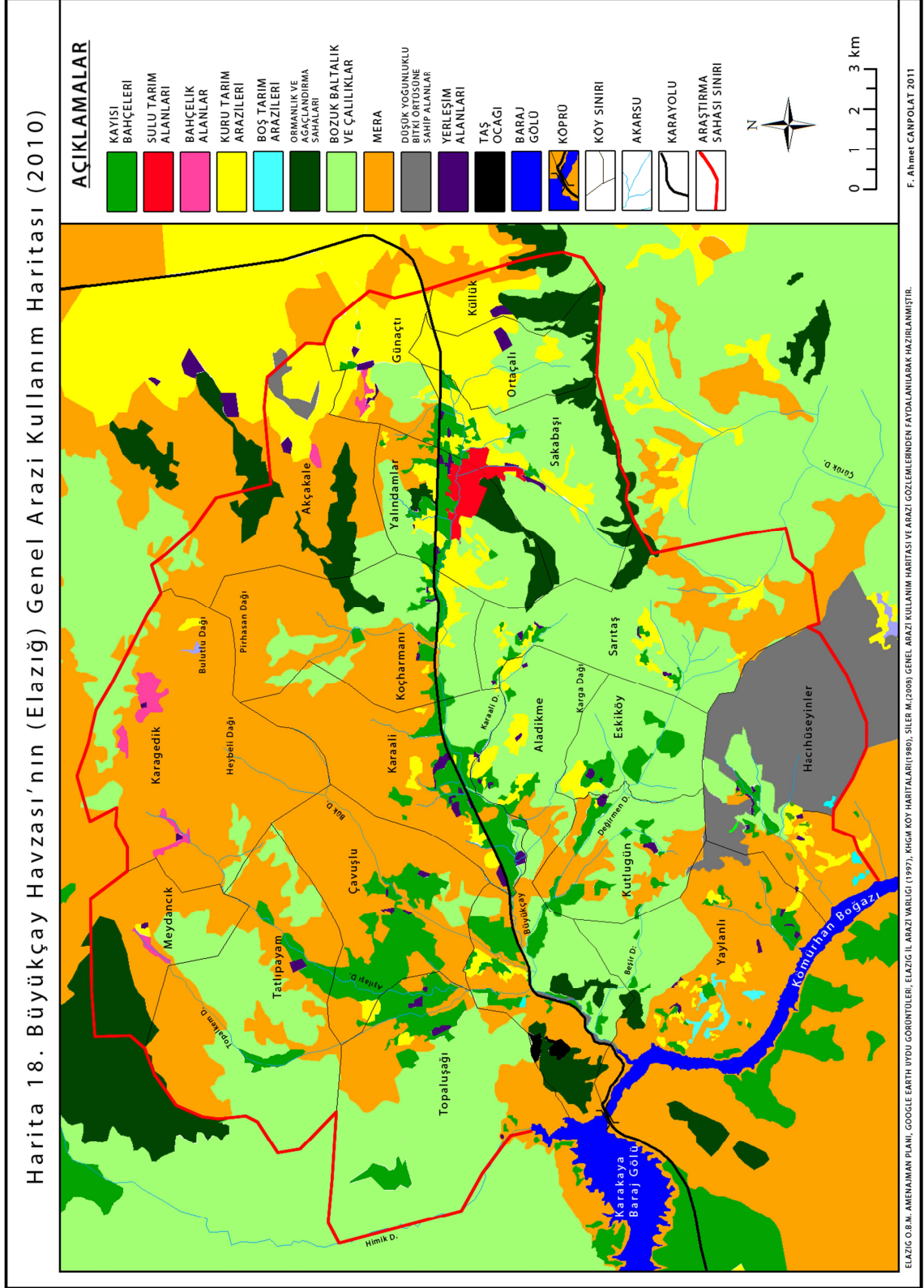
Havzanın özellikle batısında Yaylanlı ve Hacıhüseyinler köyleri civarında terk edilmiş kuru tarım arazileri dikkati çeker (Harita 18). Buradaki arazilerin (yüksek eğim değerleri ve yerleşmelere uzak olmaları sebebiyle) çok fazla emek istemesi, maliyetinin fazla olması ve insanların ancak kendilerine yetecek kadar tahıl üretebilmesi dolayısıyla boş kalmaktadır. Havzanın diğer kesimlerinde de bu tür araziler mevcuttur ve aynı sebeplere bağlı olarak giderek artmaktadır.

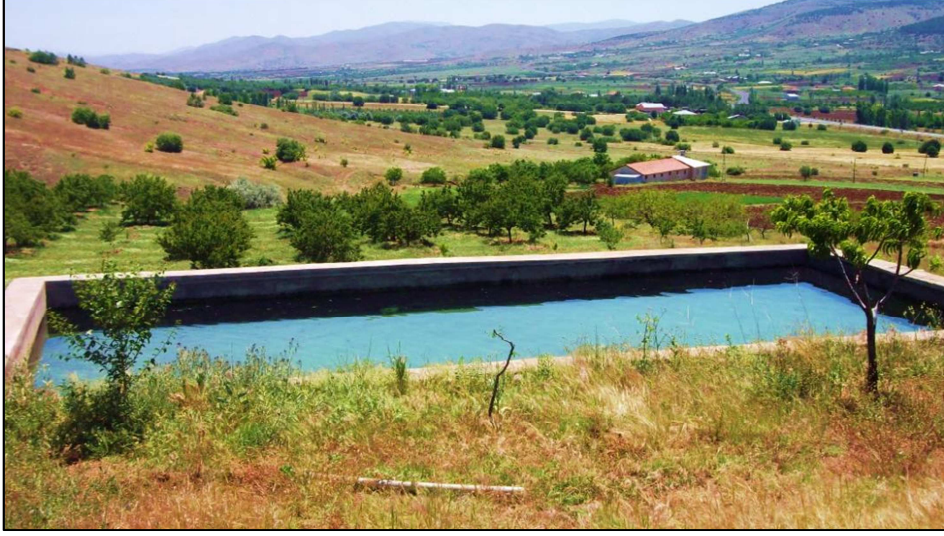
Havzanın güney kesiminde geniş yer kaplayan bozuk baltalık arazi, köylülerce her yıl belli bir miktar kışlık yakacak ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır. Bu arazilerin bir kısmı daha önce orman iken tarım arazilerine çevrilmiş ve geri kalan kısmı da büyük ölçüde tahrip edilerek bugünkü görünümüne ulaşmıştır.

Havzanın kuzey kesiminde görülen geniş mera alanlarının büyük bir kısmı, mera olarak dahi kullanılamayacak şekilde zayıf bir bitki örtüsüyle kaplıdır. Araştırma alanında mera hayvancılığı faaliyetlerinin ortadan kalkması sebebiyle, verimliliğini yitirmiş bu mera alanlarının hayvancılık faaliyetleri açısından bir önem arz etmediğini söyleyebiliriz.

Havzanın dağlık karakteri, iklim 6zellikleri ve tahrip edilmiş bitki 6rtüsü 6zelliklerine bağlı olarak toprak erozyonu fazladır. Bu durumun 6nüne ge7mek adına havzanın 7eşitli kesimlerinde ağa7landırma faaliyetleri yapılmıştır. Bu ağa7landırma faaliyetleri i7inde en başarılı olanı karga dağının doğusunda Sakabaşı ve Orta7alı k6ylerinin g6neyinde kalan kesimdir.

Sulu tarım'ın yoğun olarak yapıldığı kesim doğuda Sakabaşı ve Yalındamlar k6yleridir. Bu k6ylerdeki sulu tarım arazilerinde, ağırlıklı olarak domates yetiştirilmektedir. 2010 yılında ger7ekleşen domates krizi sonrası fiyatların 7ok y6kselmesi, 2011 yılında domates tarlalarının genişlemesine neden olmuştur.

Fotoğraf 10. Sulama Havuzu ve Hemen Altındaki Kayısı Bahçesi-Günaçtı Köyü (Doğuya bakış)

Araştırma sahasında tarım alanlarının dağılışını incelediğimizde drenaj ağının izin verdiği düzlüklerde toplandığını belirtebiliriz. Havzanın orta kesimindeki vadi tabanı ve çevresi, doğudaki birikinti konileri ve devamındaki Hankendi ovasının bir kısmı, batıda havzayı parçalayan Büyükçay'ın kollarının çevresindeki düzlükler, en önemli tarım alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 11. Eğimli Yamaçlarda Tahıl Tarımı (Sarıtaş Köyü)

Eğimin bir başka etkisi, bahçelerdeki toprakların erozyon sonucu kaybolmasını engellemek için taraçalama yapma zorunluluğunu ortaya çıkarmasıdır. Eğimin kırılarak hem meyve ağaçlarının dikilmesine, hem de toprağın kaybolmasını önlemeye yönelik taraçalama sistemi, eğimin fazla olduğu yamaçlarda uygulanan bir tedbir olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yüksek eğime rağmen, taraçalama olmaksızın tarımının yapıldığı

alanlar da mevcuttur. Bu durum su kaynaklarının eksikliğine bağlı olarak, bahçe tarımı yerine tahıl tarımının tercih edildiği yerlerde ortaya çıkmaktadır (Fotoğraf 11).

Birikinti konilerinin başlangıç sahasında bulunan malzeme ile ön kısımdaki malzeme arasında önemli farklar vardır. En geri kısmı oldukça dik olduğu gibi, buradaki malzeme kaya, taş, çakıl, kum gibi çoğunluğu iri elemanlardan meydana gelmiştir. Öne doğru gidildikçe eğim değerleri azaldığı gibi, malzeme de giderek incelemekte, bu kısımda taş ve çakılların yerini çok daha ince elemanlardan oluşan alüvyona bırakmaktadır. Bu nedenle arka bölümü değişik ve iri elemanlı malzemedan meydana geldiği için ağaç tarımı ve mera dışında tarım açısından fazla bir değeri yoktur. Aşağı kısımlar ise yalnızca toprak faktörü yönünden düşünüldüğünde tarım için en uygun sahalardır (Tunçdilek, 1985, s. 79). Bu durum araştırma sahasındaki birikinti konilerinin daha eski dolgu yüzeyleri olması nedeniyle koniler yerini daha kalın alüvyal depoların bulunduğu birikinti yelpazelerine dönmüş bu nedenle hem yelpazelerin üst kesimlerinde hem de alt kesimlerinde tarıma ayrılmış alanlar fazladır.

Havzanın doğu kısmında ve iç kesimlerinde karşımıza çıkan birikinti konileri-yelpazeleri araştırma sahasındaki 2. ve 3. Sınıf arazilere karşılık gelmektedir. Araştırma sahasının doğusunda Yalındamlar düzü ve çevresindeki birikinti yelpazeleri üzerinde önemli tahıl tarımı, sebzeçilik ve bahçeçilik yapılan alanlar mevcuttur. Sakabaşı, Yalındamlar ve Küllük köylerinin sebzeçilik bakımından biraz daha ön plana çıkmasında buradaki birikinti yelpazeleri ve üzerlerindeki alüvyal topraklar etkili olmuştur.

Fotoğraf 12. Sakabaşı Köyünün Kuzeyinde Birikinti Konisi Üzerindeki Tarım Alanları (Güneydoğuya bakış)

Karga Dağı'nın tamamına yakını ve Heybeli Dağı'nın güney yamaçları olduğu gibi kırmızımsı kahverengi topraklardan oluşmaktadır. Karaali köyü ve Topalkem Havzası çevresindeki topraklar da bu gruptan olup, %5 ile 10 derecelik eğimli yüzeyler üzerinde gelişmiştir. Bu toprakların derinliği 50-90 cm arasında değişmektedir. Karga Dağı'nın batı kesimlerindeki kırmızımsı kahverengi topraklar daha sığ topraklar olup %10-30 derecelik eğimli araziler üzerinde gelişmişlerdir. Karga Dağı'nın doğu kesimlerinde ise özellikle de bitki örtüsünün az veya cılız olduğu alanlarda daha sığ (20-50 cm) bir özelliğe sahiptir. Havzada bu toprağın görüldüğü diğer alanlar ise Yolçatı köyü güneyi, Günaçtı köyü çevresi ve Işıkyolu köyü batısındaki yamaçlardır. Günaçtı ve Işıkyolu köyü çevresindeki Üst Miyosen aşımın yüzeyleri üzerinde gelişen bu toprakların derinliği fazla değildir. Kahverengi topraklar, havzanın daha çok kuzeydoğu kesimlerinde, Akçakale köyünün doğusunda yayılış göstermektedir ve bu topraklar, az eğimli (% 2-6 arası) Pliyosen ve En Alt Pleyistosen aşımın ve dolgu yüzeyleri üzerinde gelişen, derinliği 90 cm ve üzerindeki verimli topraklardır (Siler, 2009, s.32).

Kırmızımsı kahverengi topraklar içerisinde erozyon şiddeti 2 olan alanlar daha çok tarım amacıyla kullanılmaktadır. Bu tür toprağa sahip alanların, araştırma sahası içinde en fazla yer kapladığı yer Topalkem havzasının iç ve güney kesimleri ile Karaali boğazına kadarki kesimdir. Konumu belirtilen bu sahanın neredeyse tamamında kayısı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Geriye kalan Günaçtı köyü ve çevresindeki yer ile Sarıtaş köyünün güneyinde kalan yerlerde ise ağırlıklı olarak tahıl tarımı yapılmaktadır. Yine kırmızımsı kahverengi topraklarda erozyon şiddeti 3 olan ancak taraçalama yapılarak erozyon şiddetinin azaltıldığı eğimli alanlarda (Kutlugün, Eskiköy, Yaylanlı...) kayısı yetiştiriciliği yapılmaktadır (Fotoğraf 13). Erozyon şiddetinin 4 olduğu kırmızımsı kahverengi toprakların görüldüğü alanlar, havzada engebeliliğin ve eğimin fazla olduğu yerleşmelerin azaldığı insan faaliyetlerinin neredeyse bittiği alanlara karşılık gelmektedir. Bu alanlarda yine de çevresine göre kısmen uygun olan yerlerde yerleşmelere ve tarımsal aktivitelere (Tatlıpayam, Topaluşağı) denk gelmektedir. Bu sahalarda bitki örtüsünün çok zayıf olduğu meralık alanlara karşılık gelmektedir.

Fotoğraf 13. Aladikme Köyü, Cansızkayış Mezrasında Taraçalama Yoluyla Oluşturulmuş Kayısı Bahçeleri ve Arka Yamaçta Bozuk Baltalık ve Meşelikler (Güneybatıya bakış)

Büyükçay'ın yalnızca kuzey kesiminde görülen kireçsiz kahverengi topraklar, Bulutlu ve Heybeli Dağı'nın kuzey yamaçlarında ve Karga Dağı'nın kuzeydoğusunda etek boyunca dar alanda, yayılış göstermektedir. Söz konusu etek boyundaki topraklar 50-90 cm derinliğinde ve taşlı özelliindedir. Bulutlu ve Heybeli Dağı'nın kuzey yamaçlarındaki kireçsiz kahverengi topraklar ise sığ veya çok sığ olup, taşlı yapıdadır (Siler, 2009, s.32).

Fotoğraf 14. Alüvyal Topraklar ve Nadas Arazisi-Günaçtı Köyü (Güneybatıya bakış)

Kireçsiz kahverengi topraklardan erozyon şiddeti 2 olan alanlar araştırma sahası içinde yalnızca Karga dağının kuzeydoğusunda Büyükçay havzasının bitip Sazlık dere havzasının başladığı yerde bulunmaktadır. Burada tarımsal aktivite görülmemektedir. Ve meralık alan olarak kullanılmaktadır. Erozyon şiddeti 3 olan kireçsiz kahverengi

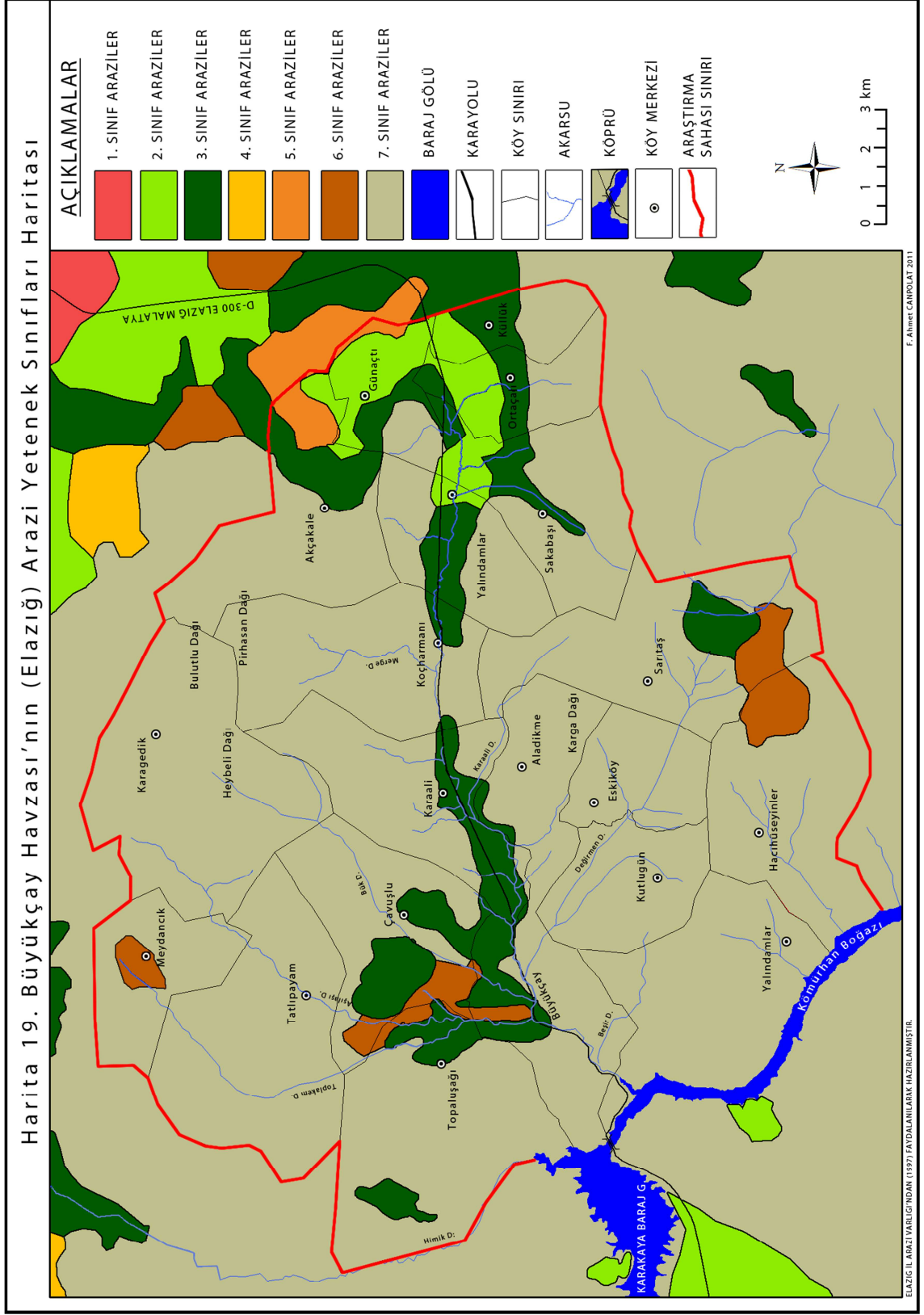
topraklar Bulutlu dağının kuzeyinde Karagedik köyü çevresine karşılık gelmektedir. Bu alanlarda eğimin kontrol altına alınabildiği yerlerde ceviz yetiştiriciliği yapılmaktadır. Onun dışında kalan alanlar bozuk baltalık ve meralık alan olarak kullanılmaktadır. Erozyon şiddetinin 4 olduğu kireçsiz kahverengi toprakların bulunduğu alanlar tıpkı erozyon şiddeti 4 olan kırmızımsı kahverengi topraklarda olduğu gibi eğimin ve engebeliğin oldukça arttığı alanlara karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bu alanların kullanımı tarımsal veya hayvancılık faaliyetleri içinde kullanımı çok azdır. Küçükbaş hayvancılık artık havzada neredeyse bitme noktasına geldiğinden, mera olarak kullanılmamakta, yalnızca arıcılık faaliyetleri uygun bazı alanlar kullanılmaktadır.

Azonal toprak gurubu içerisindeki toprakların yayılış alanları havzadaki jeomorfolojik koşulların elverdiği ölçüde bazı alanlarda gelişebilmiştir. Araştırma sahası içerisindeki Alüvyal topraklar genellikle eğimin azaldığı Yalındamlar köyü çevresinde, Büyükçay vadisinin nisbeten genişlediği vadi tabanlarında ve birikinti konileri üzerinde görülmektedir (Fotoğraf 14). Kolüvyal topraklar ise Yalındamlar Düzü ile Topalkem Havzasının kenar kısımlarında yer yer, özellikle de fay dikliklerinin alt kısımlarında, yamaçlar boyunca görülmektedir (Siler, 2009, s.33).

Litosoller daha çok Paleozoyik-Mesozoyik yaşlı mermerlerden oluşan Keban Metamorfik kayalar üzerinde gelişmiştir. Genellikle (A) C horizonlu bu topraklarda kalınlığı eğime göre değişmekle birlikte (2-8 cm), A horizonu görülebilmektedir ve ana kayanın açık rengine uymaktadır (Siler, 2009, s.35).

Tarımsal faaliyetleri etkileyen en önemli unsurlardan biri de su kaynakları ve dolayısıyla sulama imkânlarıdır. Ürün çeşitliliğinden, parsel büyüklüklerine ve verimliliğe kadar her aşamaya etki etmektedir.

Araştırma sahasında, dağlık yapısının bir sonucu olarak yamaç kaynakları vardır. Ayrıca Büyükçay ve kollarının oluşturduğu drenaj ağı sulama açısından önemlidir. Artezyen kaynakları da havzanın her kesiminde görülebilecek en önemli su kaynağıdır.

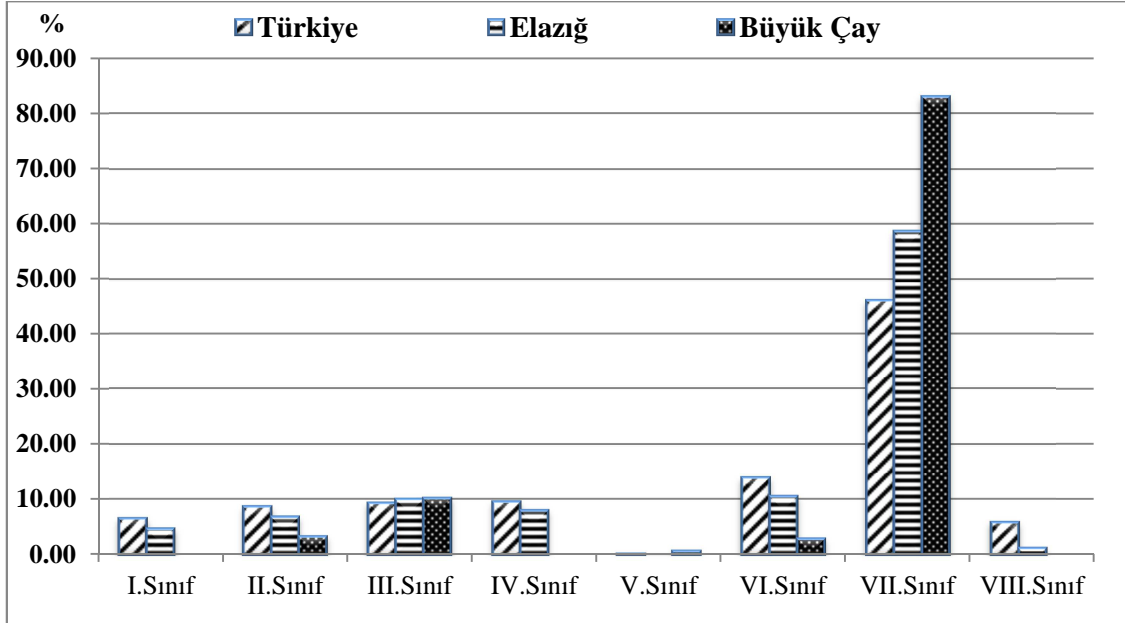
Araştırma sahasındaki arazi kabiliyet sınıflarını ülke ve il geneli oranları ile karşılaştırdığımızda havzanın VII. sınıf arazi oranı bakımından hem il geneline hem de ülke geneline göre daha fazla orana sahip olduğunu belirtebiliriz (Tablo 41, Şekil 27).

Tablo 41. Türkiye Geneli, Elazığ İl Geneli ve Büyükçay Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Alanları

Arazi Kabiliyet Sınıfları	Türkiye		Elazığ		Büyükçay	
	km ²	Oran (%)	km ²	Oran (%)	km ²	Oran (%)
I.Sınıf	50860,87	6,53	405,25	4,68	-	-
II.Sınıf	67728,73	8,69	589,21	6,81	8,9	3,26
III.Sınıf	72827,63	9,35	866,97	10,02	27,8	10,19
IV.Sınıf	74250,45	9,53	691,01	7,99	-	-
V.Sınıf	1279,34	0,16	6,55	0,08	1,87	0,69
VI.Sınıf	108257,6	13,90	910,22	10,52	7,83	2,87
VII.Sınıf	358363,4	46,00	5077,71	58,69	226,3	82,98
VIII.Sınıf	45428,96	5,83	104,78	1,21	-	-
Toplam	778997	100,00	8651,7	100,00	272,7	100,00

Kaynak: İl Arazi Varlığı(1997), KHGM (www.khgm.gov.tr/ubm)

Şekil 27. Türkiye Geneli, Elazığ İl Geneli ve Büyükçay Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Alanları

Arazi kullanımını etkileyen doğal faktörlerin analizi ile elde edilen kabiliyet sınıfları, bir bölgede arazinin kullanım potansiyelini tespit etmede önemli bir araçtır. Tunçdilek'e göre ülkemiz şartlarına uymayan birçok yönü bulunan Amerikan tasnif

sisteminde arazi 8 kabiliyet sınıfına ayrılmıştır. Havzada bu kabiliyet sınıfları ile genel arazi kullanımı karşılaştırıldığında şu sonuçlar karşımıza çıkmaktadır.

- 2. veya 3. sınıfta yapılması gereken kayısıcılık araştırma sahasında en fazla yer kaplayan 7.sınıfın bazı bölümlerinde yapılmaktadır. 7.sınıf araziler çok meyilli, erozyona fazla uğramış, taşlı ve arızalı olup, yüzlek, kuru, bataklık veya diğer bazı elverişsiz toprakları ihtiva eder. Çok fazla ihtimam gösterilmek şartıyla çayır veya orman olarak kullanılabilir (TÜGEM,2008). **Araştırma alanındaki bu sahaların sulama ve taraçalama yapılarak ve gerekli özen gösterilerek 3.sınıf arazi gibi kullanılması dikkati çeken bir husustur.**
- 2.sınıf arazilerin bulunduğu havzanın doğu kesimlerinde tahıl tarımı yapılmaktadır.
- 3.sınıf arazilerin neredeyse tamamı kayısı bahçelerinin bulunduğu yerlere karşılık gelmektedir. Yalnızca Sarıtaş köyünün güneyindeki kısımda kuru tarım yapılmaktadır.
- 8 köy merkezi III.sınıf arazide, 8 köy merkezi VII.sınıf arazide, 2 köy merkezi II.sınıf arazide ve 1 köy merkezide VI.sınıf arazide kurulmuştur.
- Araştırma sahasında I. sınıf, IV. sınıf ve VIII. sınıf arazi bulunmamaktadır (Harita 19, Tablo 41, Şekil 27 ve 28)

II. sınıf araziler havzanın doğu kesiminde Pirhasan dağının bittiği yerden başlayıp Günaçtı köyü ile Yalındamlar köyü arasında kavis çizerek uzanmaktadır. Bu araziler havzanın 8,9 km²'sini (%3,2) oluşturmaktadırlar. Kırmızı kahverengi ve alüvyal toprakların yer aldığı kesimdir. Bu arazilerde ağırlıklı olarak tahıl tarımı yapılmaktadır. Ancak su kaynağı mevcut tarım arazilerinde daha çok sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu sulanabilen arazinin bir bölümü de kayısı ve diğer meyve türlerinin olduğu bahçeler olarak değerlendirilmektedir.

III. sınıf araziler Büyükçay vadisi ve çevresi ile kollarından Sakabaşı çayının orta ve aşağı çıkışında, buk deresi ile Aşılaş deresinin arasında ve Topalkem deresinin aşağı çıkışında toplanmaktadır. Ayrıca Sarıtaş köyünün güneyi ile Topaluşağı köyünün batısında yer almaktadır. Havzanın 27,8 km²'sini (%10,1) oluşturmaktadır. Bu arazilerin

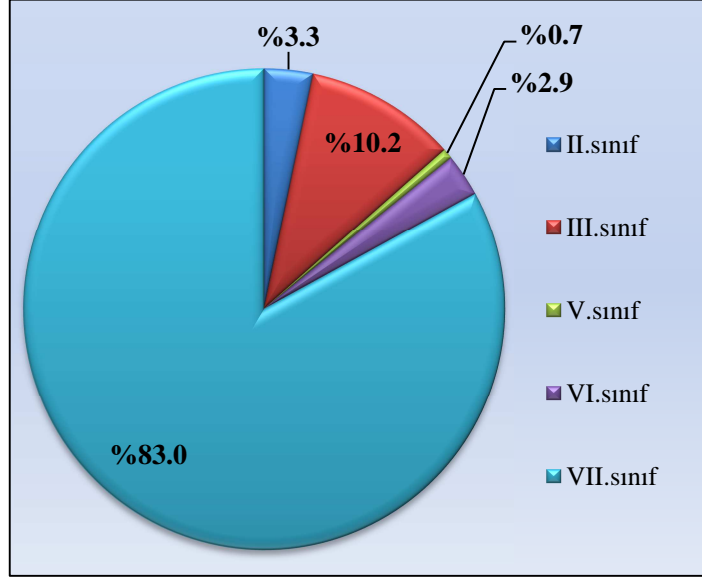
büyük bir kısmı kayısı yetiştiriciliği amacıyla kullanılmaktadır. Sakabaşı ve Yalındamlar köyünde bu arazinin bir kısmı sebze yetiştiriciliği yapılarak değerlendirilmektedir. Ancak su kaynaklarının olmadığı bu kabiliyet sınıfına sahip arazilerde tahıl tarımı da yapılmaktadır.

V. sınıf araziler yalnızca havzanın doğusunda Günaçtı köyünün kuzeyinde yer almaktadır. Ve havzanın 1,87 km²'sini (%0,6) oluşturmaktadır. Bu tür araziler toprak arazilerinin sınıflandırılması ile ilgili mevzuata (TÜGEM, 2008, s.33) göre kültivasyona uygun olmayan çayır ve mera olarak kullanılabilir sahalara karşılık gelmektedir. Ancak bu arazilerin bir kısmında tahıl tarımı yapılmaktadır.

VI. sınıf araziler havzada üç yer bulunmaktadır. Bunlar; Sarıtaş köyü ile Hacıhüseyinler köyü sınırı ve çevresinde, Topalkem Deresi ile Aşılaş deresi arasında kalan kesimde ve Meydancık köyü merkezi çevresinde yer almaktadır. Bu araziler havzanın 7,8 km²'sini (%2,8) oluşturmaktadır. Bu araziler mevzuata (TÜGEM, 2008, s.33) göre kültivasyona birçok sebepten dolayı müsait olmayan alanlara karşılık gelmekteyken Meydancık köyünde ve Topalkem havzasındaki bu arazilerin bir bölümü III.sınıf arazi gibi değerlendirilmektedir. Sarıtaş köyünün güneyindeki alan ise düşük yoğunluklu bitki örtüsüne sahip alanlardan oluşmaktadır.

Son olarak VII. Sınıf araziler havzanın %83'ünü (226,3 km²) oluşturmaktadır. Havzadaki temel topografik ünitelerden Bulutlu dağı, Pirhasan Dağı, Heybeli Dağı, ve Karga Dağının çok büyük bir kısmı bu araziden oluşmaktadır (Şekil 28). Bu araziler çok fazla özen gösterilmek kaydıyla çayır veya orman olarak kullanılabilir araziler olarak belirtilmektedir. Ancak bu araziler Eskiköy, Kutlugün, Topaluşağı, Aladikme ve Koçharmanı köyleri başta olmak üzere diğer köylerde de arazinin bir bölümü kayısı yetiştiriciliği yapılarak değerlendirilmekte ve III.sınıf arazi gibi kullanılmaktadır. Ayrıca Hacıhüseyinler, Yaylanlı ve Sarıtaş köyleri başta olmak üzere diğer köylerde de tahıl tarımı yapılan VII.sınıf araziler mevcuttur. Bu durum havzadaki kabiliyet sınıflarının insan kontrolünde nasıl değişikliğe uğrayabileceğine güzel bir örnektir (Harita 18 ve 19).

Şekil 28. Büyükçay Havzasında Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Alanları

Bir dağ üzerinde yükseldikçe her 300-500 metrede bir iklimik terkip değişikliğe uğrar. Bu şekilde biri diğerinden farklı iklim tipleri ortaya çıkmış olur. Ancak farklı iklim tiplerinin sıralanışını her bölgenin makro iklim koşulları saptar. Bu nedenle ülkede her dağ üzerindeki kademelerin değerleri ve karakteri çoğu kez birbirine benzemez. Bu şekilde yükselti ile iklim faktörleri bir dağ kütlesi üzerinde dikey yönde ve dilimler şeklinde farklı iklim tiplerinin sıralanmasını organize etmiş olurlar. Kuşkusuz dikey yönde meydana gelen iklim tipleri sadece ısı faktörünün eseri değildir; bunda ısı faktörü kadar diğer atmosfer faktörlerinin de payı vardır (Tunçdilek, 1985, s. 140).

Türkiye'nin hemen her coğrafi bölgesinde köylerin özellikle güney yamaçlar üzerinde toplanmış olması, yolların daha çok güneye bakan yamaçları tercih etmesi, bağ, meyve ve sebze kültürlerinin güney yamaçları seçmesi ve kırsal nüfus yoğunluğunun güney yamaçlar üzerinde artması, bakı faktörünün eseri olarak yorumlanabilir (Tunçdilek, 1985, s. 141). Havzada da en önemli gelir kaynağı olan kayısının en fazla üretiminin gerçekleştiği yerler, havzanın kuzeyindeki köylerdir. Bu durum sadece bakı ile ilişkili olmayıp kuzey kesimde daha fazla düzlüğün bulunmasıyla da alakalıdır. Ancak bakı burada verimi artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2. Beşeri Faktörler

Coğrafi anlamda bir bölgenin potansiyelinin ne olabileceği düşünüldüğünde, potansiyeli bir bütün olarak coğrafi görünümün veya bu görünümün gücünü yaratan dinamizm olarak tarif etmek mümkündür (Tunçdilek, 1978, s.117).

Havzada arazinin kullanım şeklini etkileyen temel doğal faktörler; Topografya drenaj ağı, su kaynakları ve toprak iken öncelikli beşeri faktörler, ekonomik faaliyet türü, ürünlerin maddi karşılık değeri, ürünlerin bakım zaman aralığı, ulaşım, ve yerleşmelerin konumlarıdır.

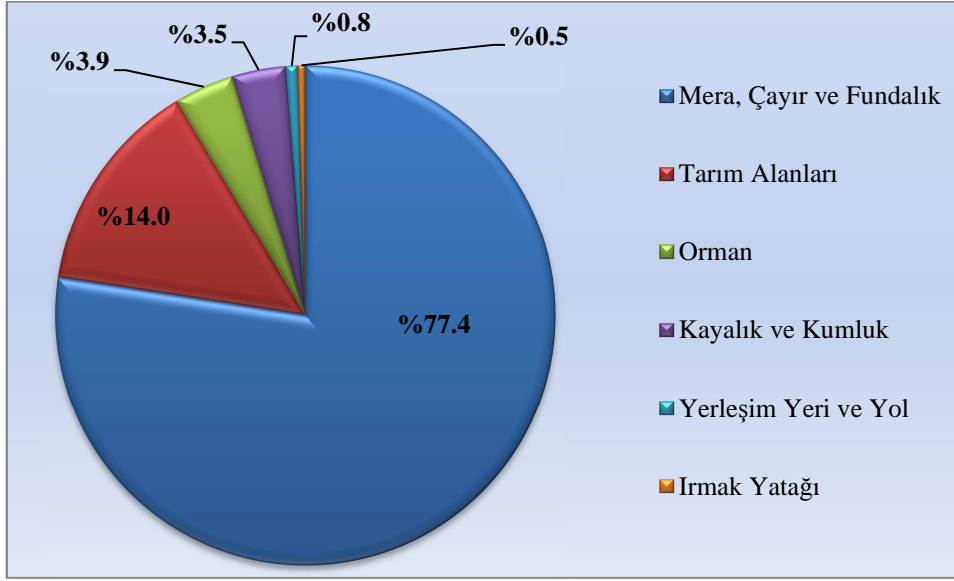
Araştırma sahasında arazi kullanımında en fazla pay %77 ile mera, çayır ve fundalıklardadır. Daha sonra %14,4'lük payla tarım alanları gelmektedir. Araştırma sahasında sulu tarım alanları, Büyükçay ve kollarının oluşturduğu vadiler çevresinde toplanmıştır. Hem bahçe alanları, hem de sulu tarım yapılan tarlalar yamaç kaynaklarının veya artezyen kaynaklarının yakınında yer almaktadır. Sulu tarım alanlarının, havzada toplam tarım alanlarının yarısından fazlasını oluşturması havzayı doğusundaki ve güneyindeki sahadan ayıran en bariz özelliştir. Bu yönüyle araştırma sahası, kuzeyindeki Baskil ve batısındaki Malatya çevresindeki tarım alanlarının karakterine benzemektedir (Tablo 42, Şekil 29).

Tablo 42. Büyükçay Havzasında Arazinin Türü ve Kullanım Şekli

Arazi Türü	Yüzölçümü (Da)	Oran (%)
Mera, Çayır ve Fundalık	211100	77,41
Tarım Alanları	38185	14,00
Orman	10500	3,85
Kayalık ve Kumluk	9500	3,48
Yerleşim Yeri ve Yol	2135	0,78
Irmak Yatağı	1285	0,47
Toplam	272705	100,00

Kaynak: Anket Sonuçları, Köy Envanter Etüdüleri (1981), Google Earth Arazi Ölçümleri

Şekil 29. Büyükçay Havzasında Arazinin Türü ve Kullanım Şekli

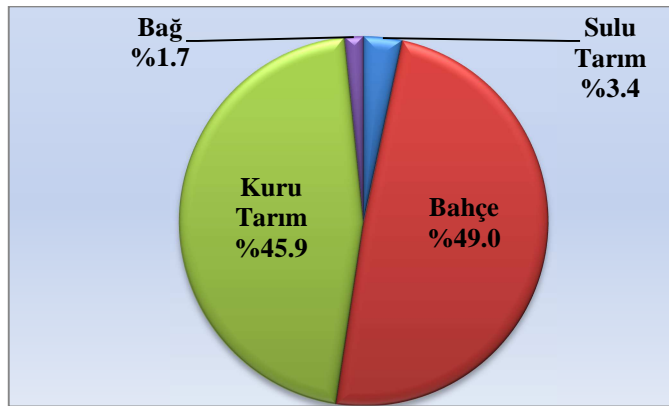
Havzadaki kuru tarım sahaları ise toplam arazinin %46'lık bölümüne karşılık gelmektedir. Bu tarım alanlarının çok az bir kısmını (%1,6) üzüm bağları oluştururken, geri kalanını tahıl ürünleri ve nadas'a bırakılan araziler ile az miktarda yem bitkileri ve baklagil yetiştirilen arazilerden oluşmaktadır. Kuru tarım sahaları sahada havzanın doğusunda ağırlık kazanmaktadır (Tablo 43, Şekil 30).

Tablo 43. Büyükçay Havzasında Tarımsal Araziden Faydalanma Durumu

Sulu Tarım				Kuru Tarım				Toplam	
Tarla		%3,3	Bahçe		Kuru Tarım		Bağ		%1,6
1235	6,42%		18000	93,50%	16860	96,50%	609	3,49%	
Toplam: 19235 %52,4				Toplam: 17469 %47,5				100%	

Kaynak: Anket Sonuçları, Köy Envanter Etüdüleri (1981)

Şekil 30. Büyükçay Havzasında Tarımsal Araziden Faydalanma Durumu

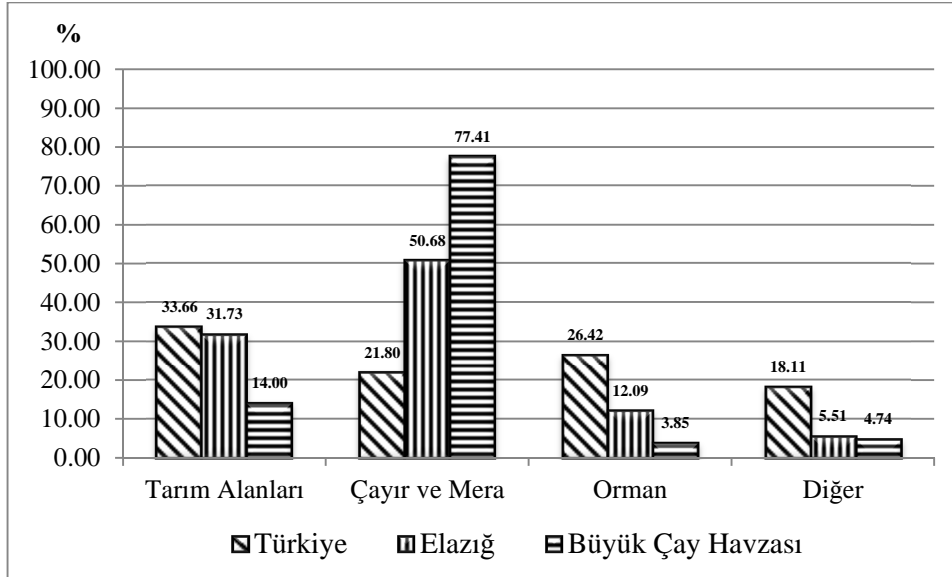
Arazi kullanımı bakımında havzayı ülke geneli ve il geneli ile karşılaştırdığımızda; tarım alanları ülke geneli ve il geneli ortalamasının altında kalmaktadır, çayır ve mera bakımından hem ülke hem de il geneline göre ortalamanın üzerindedir. Orman alanları bakımından ise oldukça geride kalan havzanın bu özellikleri daha önce belirtilen doğal ve beşeri özelliklerinin bir sonucudur (Tablo 44, Şekil 31).

Tablo 44. Türkiye Geneli, Elazığ İl Geneli ve Büyükçay Havzası Genel Arazi Kullanımı

Arazi Bölünüşü	Türkiye		Elazığ		Büyükçay Havzası	
	km ²	%	km ²	%	km ²	%
Tarım Alanları	263790	33,66	2955,1	31,73	38,185	14,00
Mera	170819	21,80	4719,6	50,68	211,1	77,41
Orman	207030	26,42	1125,6	12,09	10,5	3,85
Diğer	141938	18,11	512,7	5,51	12,92	4,74
Toplam	783577	100	9313	100	272,705	100

Kaynak: Bayar, R.,2004, Üstündağ, Ö.,2009, Anket Sonuçları, Köy Envanter Etüdüleri (1981), Google Earth Arazi Ölçümleri

Şekil 31. Türkiye Geneli, Elazığ İl Geneli ve Büyükçay Havzası Genel Arazi Kullanım Oranları

Ulaşım özellikleri araştırma sahasının ekonomik faaliyetlerini etkileyen önemli faktörler arasındadır. D-300 karayolunun geçtiği yerlerde yapılan farklı nitelikte ticarethaneler buradaki genç nüfusun az bir kısmına da olsa iş imkanı sunmaktadır. Ulaşımı bir diğer açıdan ele alırsak, özellikle dağlık kesimin içlerinde yer alan Karagedik, Meydancık, Yaylanlı ve Sarıtaş köylerinin ve bağlı yerleşmelerinin yolları bozuk olması nedeniyle ulaşımda güçlükler yaşanmaktadır.

Arazi kullanımı ve özellikle kırsal kesim ekonomik düzenine etki eden faktörlerden biride arazi mülkiyetidir. Ailelerin arazi kullanımı, arazinin nüfusa dağılım bu dağılımın ortaya koyduğu şartlar kuşkusuz kırsal yapıda bir şekillenme meydana getirir. Doğal olarak, kır kesiminin sosyal ve ekonomik düzeni tarım yapısına, toprak mülkiyeti ve bu mülkiyetin dağılımına bağlıdır (Kara 1977, s. 161).

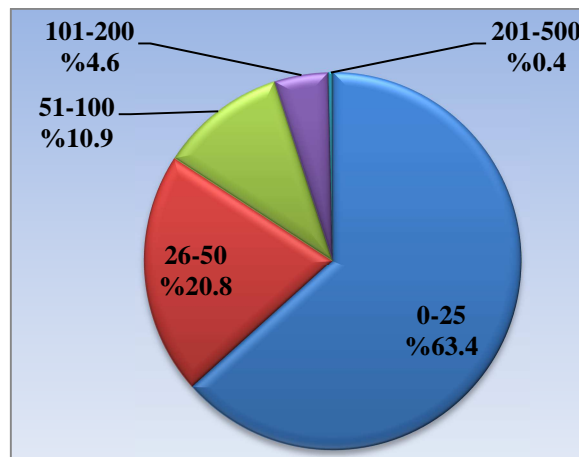
Araştırma sahasında 1981 yılı köy envanter etütlerine göre 20.117 dekarlık arazi, 814 aileye 5.482 parça arazi şeklinde bölümlenmiştir. Bu sayılara göre ortalama parsel büyüklüğü 3,6'dır. İşletme büyüklüğü arttıkça, aile sayısının azalmasına bağlı olarak ortalama parsel büyüklüğü de artmaktadır. Araştırma sahasında 500 dekardan fazla araziye sahip aile bulunmamaktadır (Tablo 45, Şekil 32).

Tablo 45. Büyükçay Havzasında Tarımsal İşletme Büyüklükleri

İşletme Büyüklüğü (da)	Aile Sayısı	Oran (%)	Parça Sayısı	Oran (%)	Alan(da)	Oran (%)	Ort. Parsel Büyüklüğü
0-25	642	78,87	3475	63,39	10237	50,89	2,9
26-50	116	14,25	1139	20,78	5124	25,47	4,4
51-100	44	5,41	595	10,85	2822	14,03	4,7
101-200	10	1,23	253	4,62	1425	7,08	5,6
201-500	2	0,25	20	0,36	509	2,53	25,4
Toplam	814	100	5482	100	20117	100	3,6

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1981)

Şekil 32. Büyükçay Havzasında Tarımsal İşletme Büyüklüğü Gruplarına Göre Parsel Sayısı Oranları

Ortalama parsel büyüklüğünün düşük olmasında, miras yoluyla parçalanması büyük etkiye sahiptir. Günümüzde tapu-kadastro işlemlerinde arazinin 5 dekardan

küçük olmayacak şekilde bölünmesine ve bu şekilde tapu verilmesine karar verildiğinden artık arazilerin parçalanması yavaşlamıştır.

Araştırma sahasında 20.117 da arazi 5482 parçaya bölünmüş ortalama parsel büyüklüğü 3,6 da olarak ortaya çıkmıştır. 0-25 da arası parça sayısı 3475'tir ve bu parsellerin %63'üne karşılık gelmektedir. Bu 3475 parça arazi toplam arazinin %50,8'ine karşılık gelmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında arazinin engebeli yapısına bağlı olarak tarlaların küçük parseller halinde işletilmesinin yanında nüfusun artışına bağlı olarak tarlalarda meydana gelen bölünmeler de etkili olmaktadır.

Araştırma sahasında ortalama parsel büyüklüğü en fazla olan köy Meydancık köyüdür. Bu köyde 925 da'lık bir arazi 92 parça halinde işletilmiştir ve ortalama parsel büyüklüğü 10 da olarak ortaya çıkmıştır. Bu köyde parça sayısının az olmasında verimli ve eğim derecesi az olan tarım arazilerinin fazla bulunmayışı ve yüksekte olması nedeniyle daha serin hava koşullarının etkili olduğu bir köydür. Zaten bu olumsuz etkenler nedeniyle nüfusu sahada en az olan köydür. Aile sayısının azlığı da parsel sayısının azlığını etkilemiştir. Aynı durum benzer koşulların etkili olduğu Meydancık köyünün komşusu durumunda olan Karagedik köyü için de geçerlidir.

Havzada ortalama parsel büyüklüğü en az olan köy Eskiköy'dür. 908 da arazi 410 parça halinde işletilmiş ve ortalama parsel büyüklüğü 2,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Eskiköy'ün engebeli arazi yapısına bağlı olarak eğimli alanlarda küçük parseller halinde tarlaların oluşturulması kadar arazisinin az fakat nüfusunun fazla olması da etkili olmuştur (Harita 21).

Tarımsal mekanizasyon tarımda verimliliği etkileyen önemli beşeri unsurlar arasında yer almaktadır. Havzada 1981 yılı envanter etüdüne göre 28 traktör, 27 batöz, 8 mibzer, 28 pulluk ve 97 harman makinası mevcuttur. Araştırma sahası günümüzde tarımsal mekanizasyon bakımından 1981 yılına göre oldukça gelişmiş bir durumdadır. İlaçlamada kullanılan pülverizatör makinası zararlılarla mücadelede önem verildiğini göstermektedir (Tablo 46).

Karagedik, Sarıtaş, Hacıhüseyinler ve Kutlugün gibi köylerde arazi şartlarının makineleşme için çok uygun olmaması sebebiyle tarımsal mekanizasyon bakımından geridedir. Ancak arazi şartlarının tarıma daha elverişli olduğu Çavuşlu, Sakabaşı gibi köylerde tarımsal mekanizasyon oranı yüksektir.

Tablo 46. Büyükçay Havzasındaki Köylerde Tarım Aletleri

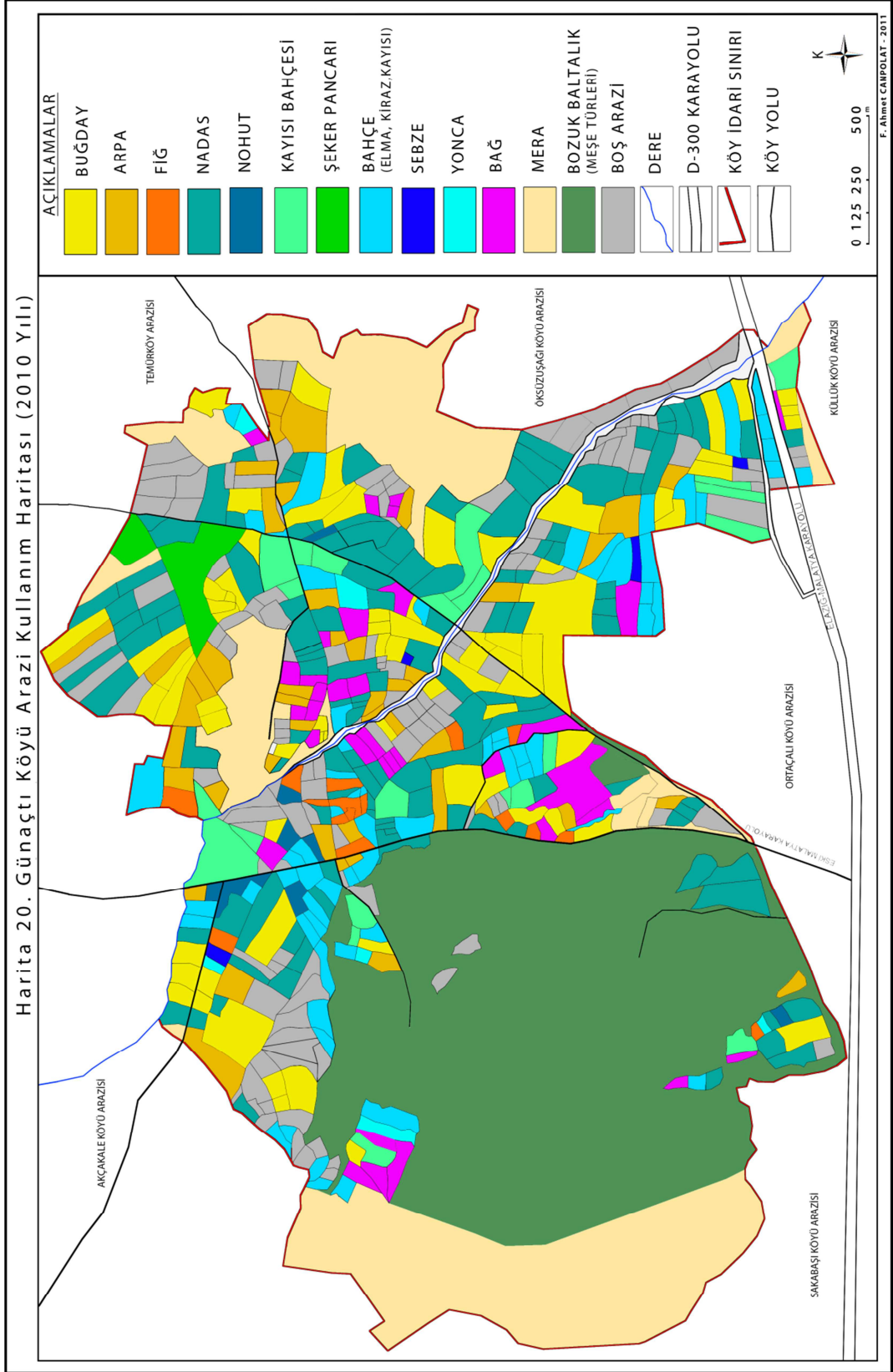
Köyler	Traktör	Batöz	Mibzer	Kültivatör	Pülverizator	Motorpomp
Akçakale	5			5		
Aladikme	10	2			2	
Çavuşlu	100			100	100	60
Eskiköy	3	3		2	3	
Günaçtı	15	15	15	15	8	
Hacıhüseyinler	2	2		2	2	
Karaali	40	20		40	40	20
Karagedik						
Koçharmanı	80	80	80	80	20	4
Kutlugün	2			2	2	
Küllük	7			7	7	7
Meydancık	3			3		
Ortaçalı	20	20		20	20	
Sakabaşı	15	15		15	10	
Sarıtaş	2	1	1	1	1	
Tatlıpayam	9			9	9	
Topaluşağı	40			40	1	
Yalındamlar	8	5		8	5	
Yaylanlı	7			7	7	6
Toplam	368	163	96	356	237	97

Kaynak: Anket Sonuçları (2010)

Araştırma sahasında yalnızca Karagedik köyünde traktör mevcut değildir. Geri kalan köylerin çoğunda(14 köy) 20'den az traktör mevcuttur. Havzanın batısına doğru Topalkem havzasında traktör sayısında belirgin bir artış vardır. Burası aynı zamanda kayısı yetiştiriciliğinin en fazla yapıldığı alandır. Sulamada kullanılan motorpomp kayısıcılıkta verimin ve üretimin en fazla olduğu Çavuşlu ve Karaali köyünde en fazladır. Yine pülverizator sayısı da motorpomp ve traktör gibi kayısı yetiştiriciliğinin fazla olduğu alanlarda artış göstermektedir. Bu durum inceleme sahasında tarımsal mekanizasyonda teşvik edici faktörün kayısı yetiştiriciliğinin olduğunu göstermektedir. Tarım ürünlerinden elde edilen maddi kaynaklar arttığı ölçüde çiftçiler mekanizasyona önem vermektedir.

İnceleme sahasında 1981 yılında traktör başına ortalama yaklaşık 800 da iken 2010 yılında 103 da arazi düşmesi tarım arazisi-traktör sayısının orantılı olduğunu ve tarımsal mekanizasyon ciddi bir iyileşme olduğunu göstermektedir. Aynı oran Büyükçay havzasına göre yer şekillerinin daha sade olduğu ve tarım arazilerinin daha geniş olduğu Örençay havzasında, 2006 yılında 520 da iken benzer şekilde engebeliliğin az, tarım arazilerinin makineleşmeye daha uygun olduğu Muratçık ovasında 1996 yılında 435 da'dır (Yıldız, 2005, s.146 ve Akdemir, 1996, s.105). Bu durum inceleme

sahasının traktör sayısı-tarım arazisi oranı bakımından çevresine göre daha iyi bir durumda olduğunu göstermektedir.

Bir tabii peyzajın beşeri ortama dönüştürülmesinde aşağıdaki ön safhalar müşahede edilir: Arazinin bölünmesi, ev yapımı için yer seçimi, tarlaların hudutlandırılması, otlaklar ve tüzel sahaların tespiti, ağaçlandırma yapımı, hendeklerin kazılması, yol şebekesinin tesisi ve arazi kullanılışı sistemlerini seçilmesi (Hutteroth, 1971, s.56). Bu ön safhalar sonucunda “kültürel landscape veya peyzaj” genel olarak ortaya çıkmaktadır. Sonrasında değişecek teknik imkanlar ve sosyo-ekonomik yapı bu görünümün değişmesinde etkili olacaktır.

Araştırma sahasının doğusundaki nisbeten az engebeli ve az eğimli arazi üzerinde kırmızımsı kahverengi ve kahverengi topraklar üzerinde yer alan, Günaçtı köyünde arazi kullanımı bakımından incelendiğinde temel bir özellik olarak tarım arazileri arasında boşlukların bulunmayışı gösterilebilir. İkinci olarak kuru tarımın, havzanın batısındaki köylere nazaran daha fazla tercih edilmesi dikkati çekmektedir. Köyde arazinin yarısından fazlası mera ve meşelik araziden oluşmaktadır. Bu alanlar eğimin ve engebenin daha fazla olduğu dağlık sahalara denk gelmektedir. Köyde, su kaynaklarının az olması dolayısıyla sulamalı tarım olanakları sınırlıdır. Kuru tarım yapılan yerlerde, ağırlıklı olarak Buğday, arpa ve fiğ tercih edilirken sulama yapılan arazilerde bahçe tarımı ön plana çıkmaktadır. Köyde bahçeler meskenlerin hemen yakınında yer almaktadır. Buradaki bahçe tarımı havzadaki diğer köylere göre biraz farklılaşmış, ağırlıklı olarak kayısıdan ziyade farklı meyve ağaçlarının olduğu bahçeler şeklindedir. Köyde sulama sistemleri artezyen kuyularına dayanmaktadır. Yapılan sondaj faaliyetleri sonrası uygun yerlerdeki tarım arazileri bahçeye çevrilmektedir. Köyde dikkati çeken bir diğer husus arpa, fiğ ve yonca gibi yem bitkilerinin önemli miktarda ekim sahasını oluşturmasıdır. Bu durum tabii olarak hayvanların kışlık yem ihtiyacını karşılamaya yönelik tarımsal aktivitelerdir. Meyvecilikte sulama imkânı kısıtlı arazilerde dikimi tercih edilen üzüm burada da önemli bir meyve çeşididir (Harita 20).

Arazi kullanım haritasında kısmen gösterilebilen sebze ekimi daha çok ailenin ihtiyacını karşılamaya yönelik ve nadasa bırakılan arazinin küçük bir bölümü işlenerek ürün elde edilmektedir.

Köyü diğer köylerden ayıran bir özellik ise, az da olsa şeker pancarı üretiminin yapılmasıdır. Köyün kuzeydoğu kesimindeki birleştirilmiş tarlalarda bir kişinin yapmış olduğu şekerpancarı tarımı; köyün bu yönüyle, Hankendi ovasındaki köylerin tarımsal karakterine benzediğini göstermektedir.

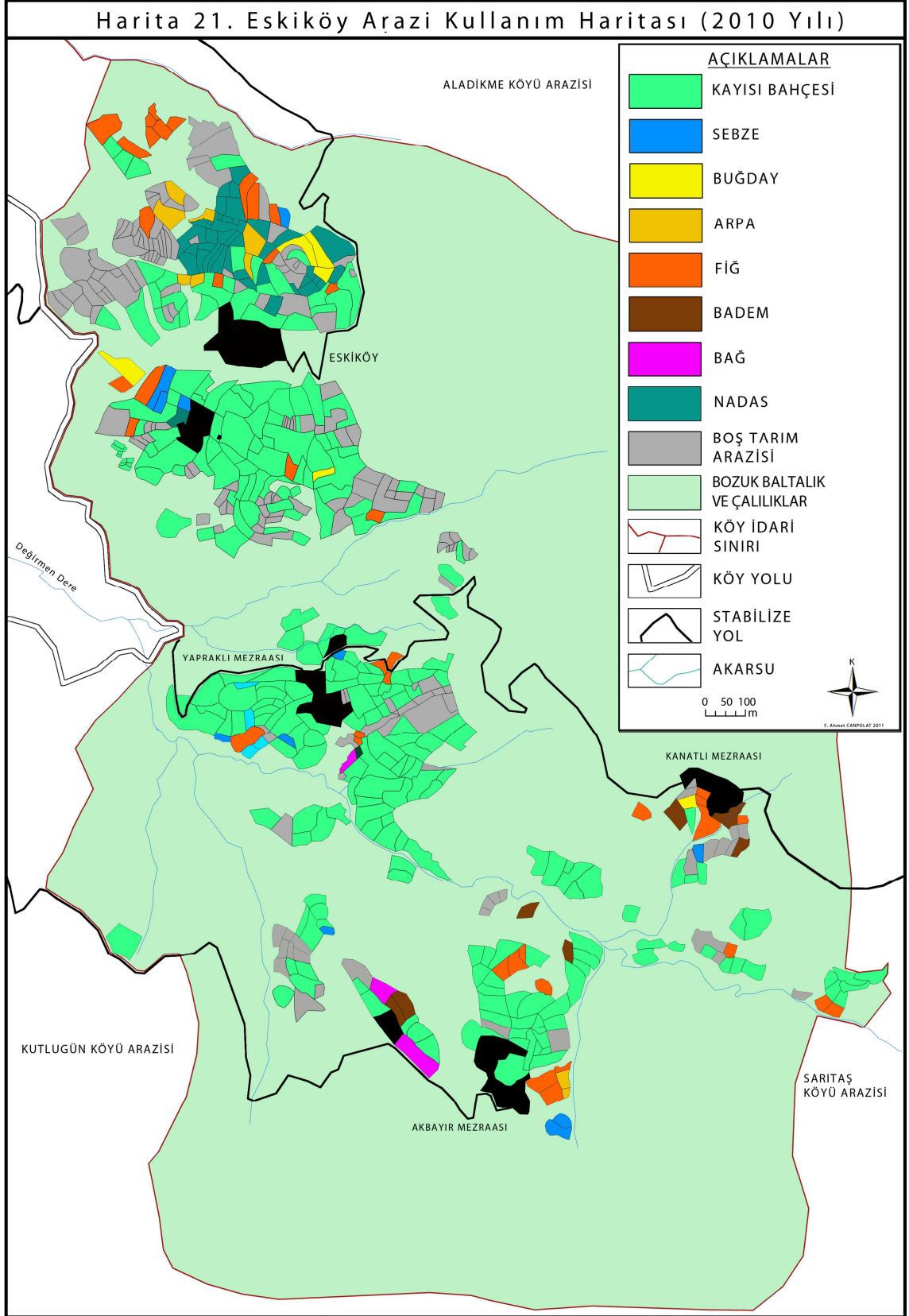
Nadas'a bırakılan arazinin fazlalığı kuru tarım metodu kadar köyde sürekli kalmayan veya köyden ayrılan insanların arazisi olmasından kaynaklanmaktadır.

Tarım arazilerinin parsel şekilleri hem kültürel yapı hem de doğal koşulları yansıtması bakımından önem arz etmektedir. "Parsel hududu düzensiz, (düzensiz kavisli veya çok köşeli) az düzenli (yamuk biçimi... v.s.), veya düzenli - şematik (düz hatlı, dik kenarlı) olabilmektedir. Ziraat ünitelerinin bu tür oluşmalarında birtakım nedenler vardır. Ziraat tekniğinin farklı oluşu, yani bölgeden bölgeye değişmesi başta gelen nedenler arasındadır" (Denker, 1977, s.205).

Araştırma sahasında parsel şekillerinde en belirgin özellik köyden uzaklaştıkça parsel büyüklüklerinin artmasıdır. En büyük parseller köye en uzak ve sulama imkânlarının en az olduğu yerlerdedir. En küçük parsellerde sulama yapılabilen ve meskenleri hemen yakınında yer almaktadır. Ayrıca eğim arttıkça parsellerin boyu uzamakta enleri kısalmakta ve "şerit" görünümünü almakta; eğimin azaldığı yerlerde "blok" şekilli parseller ortaya çıkmaktadır (Harita 20).

Son olarak boş arazilerin varlığı sadece bu köy için veya sadece bu araştırma sahasındaki köyler için değil bütün bir Türkiye için geçerli ortak bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde yanlış arazi kullanımı kadar arazinin kullanılmaması da çok önemli bir problemdir. Çünkü her ne kadar ülkemizde sanayi ve hizmet sektörünün payı artsa da tarım ülkemizin ve ülkemizdeki insanların en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kırsal kesimdeki önemli bir problem olan atıl vaziyetteki tarım alanlarının işlenmesi ve üretime katkı sağlaması adına insanların sahip oldukları araziyi işlemeleri teşvik edilmelidir. Bu da ancak üretime gerektiği kadar ilgiyi göstermek yani çiftçinin emeğinin karşılığını fazlasıyla almasıyla ancak gerçekleşeceği muhakkaktır.

Harita 21. ESKİKÖY Arazi Kullanım Haritası (2010 Yılı)

Araştırma sahasının güneybatısında yer alan Eskiköy; Karga dağına yaslanmış eğimin ve engebenin oldukça fazla olduğu bir köydür. Zaten bu fiziki özelliğinin en belirgin sonucu olarak köydeki tarım arazileri 5 büyük parçaya ayrılmak zorunda kalmıştır. Köyün arazi kullanımında bir diğer belirgin özellik ise Kayısı yetiştiriciliğinin en belirgin tarımsal aktivite olmasıdır. Günaçtı köyüne göre daha sade bir arazi kullanımı söz konusu olan köyde su kaynaklarının varlığı tarım ürünü olarak kayısının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Köyün kuzey kesimindeki arazilerde yer alan ve köyün geri kalan kesimindeki tarlalara göre oldukça düz olan kesimde su kaynağının az olmasına bağlı olarak kuru tarım yapılmaktadır. Bu kesimde tarlaların birçoğu boş vaziyettedir. Günaçtı köyü nasıl havzanın doğu ve kuzeyindeki tarımsal arazi kullanımını örnekliyorsa Eskiköy de benzer şekilde havzanın batı, güney ve orta kesimindeki kısmını örneklemektedir (Harita 21).

Köyde Günaçtı köyüne benzer şekilde kuru tarım yapılan sahalarda buğday, arpa ve fiğ tarımı ön plana çıkarken sulu tarım bahçe tarımı yine ortaya çıkmakta ancak bahçe tarımının tamamı, Kayısı yetiştiriciliği şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca yine ailenin ihtiyacını karşılayacak kadar sebze üretimi, tarlaların küçük bir bölümünde gerçekleştirilmektedir. Nadasa bırakılan arazi ile boş bırakılan araziler, genelde su kaynağının bulunmadığı kesimlere karşılık gelmektedir.

Köy parsel şekilleri bakımından incelendiğinde topografyanın ne kadar etkili olduğu gayet net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Genelde tarla sınırları düz hat şeklinde uzanırken (şerit parsel), eğimli yüzeylerde tarla sınırları kavislenmektedir.

Drenaj ağına bağlı ortaya çıkmış kısmen daha az eğimli yüzeyler köylerin kurulduğu yerler kadar tarımsal arazilerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu az eğimli yüzeylerde parseller vadilere uygun hatlar izlemesine neden olmuştur.

Peyzaj analizi bilimi olan coğrafyanın araziyi okumasında temel ipuçlarından biri olan tarım arazileri, aynı zamanda kültürel özelliklerden de etkilenmektedir. Bu köy havzadaki en eski yerleşim birimlerinde biri olduğundan, tarlalar diğer köylere göre daha küçük parçalardan oluşmaktadır. Bu durum, yıllar boyunca süren miras yoluyla tarlaların parçalanmasının bir sonucudur (Harita 21).

Küçük ve dağınık tarlaların işletilmesinin pek çok olumsuz yönleri vardır; bunlar şöyle özetlenebilir:

- Tarlalar arasındaki uzaklık zaman kaybına yol açmakta ve verimin düşük olmasına sebep olmaktadır.
- Ufak üniteler makine kullanılmasını ve modern ziraat metodlarının uygulanmasını güçleştirmektedir. Örneğin toprak erozyonuna engel olabilen şerit halindeki ekim sisteminin uygulanamaması gibi...
- Küçük tarlalarda sınırların arazi kaybına sebep olması da parçalanmanın olumsuz yönlerinden biridir (Denker, 1977, s.205).

Bu problemi çözüme kavuşturmada kullanılan arazi toplulaştırma (consolidation) şahısların ya da çiftçi ailelerin mülkiyetinde bulunan ve parçalanmış çeşitli yerlere dağılmış tarlaların bir araya getirilerek düzenli şekiller halinde toplulaştırılması ve bunun sonucunda alandan azami geliri sağlamak, tarımsal yapıyı geliştirmek ve çiftçi ailelerin yaşama düzeyini yükseltmek için teknik, ekonomik ve toplumsal yönden gerekli önlemleri almak” olarak tanımlanmaktadır (Tümertekin, Özgüç, 2007, s.184). Türkiye kırsal kesiminde önemli bir problem olan dağınık mülkiyetli arazilerin çözüme kavuşturulmasında, toplulaştırma yapılması önemli ve gereklidir.

Dünya bankasının kırsal alanlarda iyileştirme yapılması konusunda yaptığı çalışma alanlarından biri de havza planlamasıdır. Havzayı “yüzey ya da yeraltı akışı ile belirli bir drenaj sistemine ya da dere, nehir, sulak alan, göl ya da okyanus gibi su kaynaklarına su sağlayan bir alan” olarak tanımlamaktadırlar. “Entegre toprak ve su kullanım planının temel yapı taşı” olarak belirtilen havzanın yönetimi için, “havzanın sağladığı hidrolojik hizmetleri muhafaza etme ve olumsuz aşağı havza ya da yeraltı suyu etkilerini en aza indirgeme ya da engelleme amaçları ile birlikte coğrafi olarak ayırık bir drenaj alanındaki toprağın, bitki örtüsünün ve suyun o alanda yaşayanların yararına entegre kullanımı” olarak belirtilmektedir ve havza yönetim programlarında temel yönetim birimi olarak mikro havzayı benimsemektedirler (Daeghouth, Wardv.d., 2008, s.15).

Bir mikro havza özelliği gösteren Büyükçay havzasının mikro havza programı çerçevesinde ele alınarak daha verimli su kaynakları kullanımı, arazi koşullarından kaynaklanan problemleri azaltmada sahaya uygun çözüm önerilerinin üretimi gerçekleştirilebilir.

4.2. EKONOMİK FAALİYETLER

4.2.1. Tarımsal Faaliyetler

Araştırma sahasında tarımı etkileyen doğal ve beşeri faktörlerin etkisiyle tarımsal faaliyetler köyler arasında farklılıklar göstermektedir. Havzayı tarımsal faaliyetler açısından iki farklı alana bölebiliriz. Bunlar kayısı yetiştiriciliğinin yapıldığı orta ve batı kesim ile tarla tarımının yapıldığı doğu ile kuzey ve güneyindeki kesimdir.

4.2.1.1. Tahıl Tarımı

Büyükçay havzasında tarım arazilerinin kullanımında ikinci sırada yer alan tahıllar, nadasa bırakılan arazilerle birlikte yaklaşık %44'lük bir orana sahiptir (Tablo 47, Şekil 32). Tahıl arazilerinden toplamda yaklaşık 1515 ton (Anket Sonuçları, 2010) ürün elde edilmektedir. Elde edilen ürün daha çok ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Ağırlıklı olarak buğday ve arpa'nın ekildiği bu arazilerde nadas yoluyla ekim yapılmaktadır. Bu da arazilerin her yıl yarısının atıl vaziyette kalmasına neden olmaktadır.

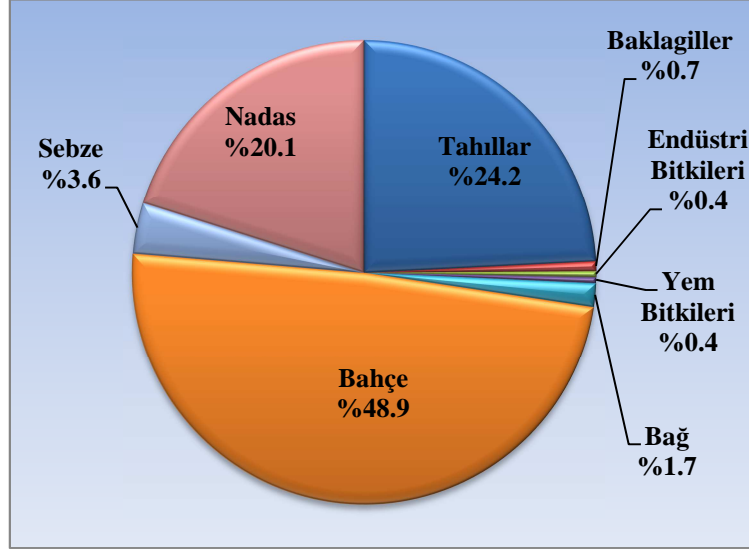
Baklagil üretiminde en fazla payı nohut almaktadır. Ayrıca az miktarda fasulye üretimi de yapılmaktadır. Toplam arazi içerisindeki payı %0,68 (250 dekar) ile oldukça azdır. Havzanın ağırlıklı olarak doğu kesiminde ekimi yapılan baklagil tarımından yıllık yaklaşık 20 ton civarında ürün elde edilmektedir.

Tablo 47. Büyükçay Havzasında Tarım Alanları, Kullanım Türü ve Oranları

Tarımsal Ürünler	Alan (Da)	Oran (%)
Tahıllar	8.905	24,21
Baklagiller	250	0,68
Endüstri Bitkileri	155	0,42
Yem Bitkileri	150	0,41
Bağ	609	1,66
Bahçe	18.000	48,94
Sebze	1.310	3,56
Nadas	7.400	20,12
Toplam	36.779	100,00

Kaynak: Anket Sonuçları (2010)

Şekil 33. Büyükçay Havzasında Tarım Alanları, Kullanım Türü ve Oranları

Endüstri bitkisi olarak yalnızca şeker pancarının ekimi yapılmaktadır. Yalnızca Günaçtı köyünde yapılan şekerpancarı tarımının toplam arazi içerisindeki payı %0,42 (155 dekar)'dir. Yıllık yaklaşık 1000 ton civarında ürün elde edilmektedir.

Havzada yem bitkisi olarak yonca ve fiğ daha çok tercih edilmektedir. Bu bitkilerin payı %0,41 (150 dekar)'dir. Yıllık üretim ise 450 ton civarında gerçekleşmektedir.

Araştırma sahasında bağ alanları, arazinin %1,6'sına (609 dekar) tekabül etmektedir. Havzanın hemen her tarafında görülebilen bağlar, ağırlıklı olarak havzanın doğusunda (Günaçtı, Ortaçalı, Küllük, Sakabaşı) görülmektedir. Bu arazilerden yıllık 300 ton civarında ürün elde edilmektedir (Tablo 47, Şekil 33).

Bahçecilik yapılan arazinin 2.210 dekarı, ceviz ve elma ağırlıkta olmak üzere badem, vişne ve kiraz gibi çeşitli meyvelerin bulunduğu yerlerdir. Geriye kalan 15.790 dekarlık arazi ise kayısı bahçelerinden oluşmaktadır.

4.2.1.2. Sebze Yetiştiriciliği

Büyükçay havzasında sebze yetiştiriciliğinin ticari anlamda yapan dört köy bulunmaktadır bunlar Sakabaşı, Yalındamlar, Koçharmanı ve Tatlıpayam köyleridir. Ağırlıklı olarak havzanın doğu kesiminde yapılan sebze yetiştiriciliğinde en önemli ürün domatestir. Domatesin tercih edilmesinde verimliliğinin ve kar payının daha yüksek olması etkilidir. Sakabaşı'nda 500 da, Yalındamlar'da 150 da olmak üzere toplam 650 da arazi domates

üretimi için kullanılmaktadır. Bu araziden toplam 1250 ton civarında ürün elde edilmektedir. Elde edilen ürünlerin bir kısmı Adıyaman'a satılmaktadır.

Domates tarımı yapılan arazilerde münavebeli tarım uygulanmaktadır. Diğer köylerde sebzeçilik, sadece evin ihtiyacını karşılamaya yönelik evin en yakınındaki tarlanın bir kısmı kullanılarak yapılmaktadır. Sebzeçiliğin havzanın geri kalan kesiminde fazla tercih edilmemesinde havzanın engebeli yapısının bahçecilik için de uygun olmasının yanında kayısı üretiminin gelirinin daha iyi olmasının büyük etkisi vardır. Dolayısıyla sulamalı arazilerin büyük çoğunluğunda kayısı yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Fotoğraf 15. Sera (Küllük köyü)

Havzadaki tarım arazilerinin %3,5 (1310 dekar)'ini oluşturan sebze tarlalarından yılda yaklaşık 2100 ton civarında ürün elde edilmektedir (Tablo 49, Şekil 31) Bu üretimin 1500 tonunu domates oluşturmaktadır.

4.2.1.3. Kayısı Yetiştiriciliği

Kırsal alanların temel özelliklerinden biri "tarımsal yaşam tarzının" zor olmasıdır. İnceleme sahasında bu durum kayısı yetiştiriciliğinin etkisiyle değişmiştir. Kayısı yetiştiriciliğinin etkileri yalnızca yaşam tarzıyla sınırlı değildir. Ayrıca yeraltı ve yerüstü su drenajını, arazi kullanımını, meskenlerin özelliklerini, ulaşımı, yerleşme dokusunu ve ekonomik nitelikleri (özel araba sayısı, tarımsal mekanizasyonu vb.) doğrudan etkilemiştir. Örneğin havzada tarım yapmaya çok uygun olmayan arazilerde (Karga dağı yamaçları, Topalkem havzası) kayısı yetiştiriciliğinin yapılması arazi kullanımı üzerindeki en belirgin etkisidir.

Kayısı soğuklardan en fazla etkilenen meyve türlerinden birisidir. “Türkiye’nin büyük bir kısmını etkisi altında tutan subtropikal Akdeniz iklim tipinin en karakteristik tarafı, istikrarsız olması (Tunçdilek, 1978, s.15) nedeniyle sıcaklık ve yağış koşullarında beklenmedik değişikliklere neden olmaktadır. Dolayısıyla kayısı üretimindeki yıldan yıla meydana gelen dalgalanmaların başlıca nedenini kış ve bilhassa ilkbahar geç donları oluşturmaktadır.

Kayısı yetiştiriciliğinde don zararlanmalarını azaltmada en etkili yol, soğuğa mukavim tiplerin belirlenmesi ve bu tiplerle bahçelerin kurulmasıdır. Ancak bu da bazı ekstrem yıllarda yeterli olmamakta ve ilave bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler arasında bahçe yerinin seçimi, gübreleme, sulama, budama, anaç kullanımı, hastalık ve zararlılarla mücadele gibi kültürel tedbirlerin yanında; dumanlama ve sisleme, rüzgar makinelerinin kullanımı, yağmurlama sulama yapılması ve ısıtma gibi fiziksel koruma tedbirlerini de saymak mümkündür (Güleryüz, Bolat, 1992, s.160).

Elazığ ilinin güneybatı köşesinde bulunan araştırma alanımız Güneydoğu Toroslar’daki geçitlerden Kömürhan Boğazı’nın bulunduğu alanda, yani kış mevsimlerinde Elazığ’a doğru sokulan ılık-nemli hava kütlelerinin giriş yaptığı kısımda yer almaktadır. Hava kütlelerinin geçiş yaptığı bir koridor olarak nitelendirdiğimiz araştırma alanımızda özellikle Yalındamlar köyü çevresinde, kış aylarında olumsuz koşulların yaşanmasına neden olmaktadır (Siler, 2009, s.21). Bu hava hareketliliğinin yanında havzadaki kayısı bahçeleri 750 m’den başlayıp 1700 m’ye kadar çıkmaktadır. Bu da sahada yüksek kesimlerdeki bahçelerin, soğuktan daha fazla zarar görmesine neden olmaktadır.

Fotoğraf 16. İslim Evleri (Topaluşağı Köyü)

Araştırma sahasındaki hava hareketliliği ilkbahar geç don riskini arttırmaktadır. Zaten vadiler soğuk havanın oturmasından dolayı fazla miktarda don olayının meydana geldiği yerler olduğu için bilhassa soğuk bölgelerde meyvecilik için ideal yerler değildir. Fakat buralarda yetiştiricilik yapılmak zorunda kalırsa, ağaçların yüksek boylu tutulmaları gerekmektedir. Ayrıca bu tip yerlerde gövde kısmının zerdaliden teşkil edilmesi, gövdedeki soğuk zararlanmasını da azaltabilir. Ancak soğuk havanın akıp gitmesi nedeniyle çok aşırı dik olmamak kaydıyla, yamaç yerlerde yapılacak yetiştiricilik daha iyi sonuç verebilir (Güleryüz, Bolat, 1992, s.165).

Sahadaki kayısı yetiştiriciliği yapanların çoğu, sigorta yaptıracak kadar geniş bir alana sahip değildirler. Kayısıya don vurması veya hastalığa maruz kalması gibi sebeplerle hasat yapılamayan yıllarda gelir elde edememektedirler. Yalnızca devletin zararı kısmen gidermek adına verdiği maddi destekle üretime devam etmeye çalışmaktadırlar.

Araştırma sahasında önemli bir gelir kaynağı olan kayısının dikim sahaları belirlenmesinde ilk olarak su kaynağının varlığı belirleyici olmaktadır. Su kaynaklarının bulunduğu yerler arazi kabiliyet sınıfına göre 7.sınıf olsa bile 3.sınıf arazi gibi kullanılmakta gerekli önlemler alınarak bahçeye çevrilmektedir. Ancak yine de arazinin eğim ve engebesinin daha düşük ve uygun olduğu sahalar da, bahçelerin yeri üzerinde etkili olmaktadır. Toplakem havzasında su kaynağı problemini çözmeye yönelik olarak her yıl yeni artezyen kuyuları açılmaktadır. Ancak bu kuyuların birçoğunda ya su bulunamamakta veya istenen düzeyde olmamaktadır. Çiftçilerin maddi kaynak bakımından zarar görmemesi için bu sahada jeohidrolojik parametreler dikkate alınarak yapılacak hidrojeoloji planlaması ve haritası sahadaki su kaynağı problemine uygun bir çözüm olarak gözükmektedir. Havzada kayısı bahçelerinin yalnızca 50 bahçede (ortalama bahçe büyüklüğü 10 dekardan hesaplanırsa; yaklaşık % 3) damlama sulama sistemi uygulanmaktadır. Damlama sistemi havzada yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılarak ürün verimliliği artırılabilir.

İnceleme sahasında özellikle Topalkem havzası litolojik özellikleri ve yağış etkinliği nedeniyle su kaynaklarının (artezyen kaynak) çok değerli olduğu bir alandır. Burası aynı zamanda en fazla kayısı bahçesinin bulunduğu alandır (Fotoğraf 17). Bu nedenle buranın ve yakın çevresinin jeohidrolojik parametreler dikkate alınarak bir hidrojeoloji haritasının hazırlanması ve kuyu yerlerinin bu haritaya göre belirlenmesinin

ürün-verimlilik artışı sağlaması ve zaman-kaynak kullanımı tasarrufu sağlaması dolayısıyla çok önemli olduğu belirtilmesi gerekli bir husustur.

Fotoğraf 17. İslimleme (Kükürtleme) Sonrası Güneş Bırakılmış Kayısı (Topaluşağı Köyü)

Araştırma sahasında üretimi yapılan bir diğer tarım ürünü zerdali'nin üretim miktarı fazla değildir. Zerdali kayısına benzer, meyveleri kayısından daha küçük ve ekşicedir. Kurak bölgelerde ve kumlu topraklarda kolaylıkla yetişir. Sıcağa kayısından daha dayanıklıdır. Çoğu bölgelerde kayısına anaç olarak yetiştirilir ve aşılama suretiyle kayısı yetiştiriciliği yapılır (Durmuş, Yiğit, 2003, s.34). Kayısı üretiminde önemli eksikliklerden biri sahada kayısı üretimini, dağıtımını ve pazarlamayı koordine edecek kooperatiflerinin bulunmamasıdır.

Araştırma sahasında 15.790 da araziden verimin iyi olduğu bir yılda yaklaşık 3000 ton civarında ürün elde edilmektedir (Tablo 48). Havzada dekar başına ortalama kayısı ağacı 19'dur. Bu sayıdan hareketle havzada yaklaşık olarak ürün veren ağaç sayısının 300.000 civarında olduğunu söyleyebiliriz. Havzada üretilen kayıların neredeyse tamamı kurutulduktan ve islimlendikten sonra, Malatya kayısı pazarına satılmaktadır (Fotoğraf 18). Pazarlama işi üç şekilde gerçekleşmektedir. İlki Malatya'dan gelen tüccarların alması şeklinde gerçekleşmektedir. İkincisi köy içerisinde veya yakın köylerden kayısı ticaretiyle uğraşan birisinin satın alıp Malatya'ya götürüp satması şeklinde gerçekleşmektedir. Üçüncüsü ise köylünün bizzat kendisinin, ürününü Malatya'da pazarlaması ve ürününü götürmesi veya sattığı tüccarın gelip alması şeklinde gerçekleşmektedir. Havza kayısı üretimine bağlı olarak Elazığ kadar Malatya şehrinin de etki sahası içinde yer almaktadır.

Tablo 48. Büyükçay Havzasında 2008 Yılı Kayısı Üretimi

Köyler	Kayısı		Köyler	Kayısı	
	Dekar	Ton		Dekar	Ton
Akçakale	400	50	Küllük	100	10
Aladikme	1000	150	Meydancık	-	-
Çavuşlu	3900	1000	Ortaçalı	40	12
Eskiköy	500	200	Sakabaşı	800	60
Günaçtı	50	20	Sarıtaş	50	3
Hacıhüseyinler	1000	200	Tatlıpayam	750	100
Karaali	2000	500	Topaluşağı	2100	350
Karagedik	-	-	Yalındamlar	350	40
Koçharmanı	550	90	Yaylanlı	1500	150
Kutlugün	700	100	Toplam	15790	3035

Kaynak; Anket sonuçları (2010)

Havza'da kayısı'nın bir bölümü de taze olarak pazarlanmaktadır. Özellikle Hacıhalil türü kayısıların reçeli daha fazla tercih edildiğinden bu kayısıların bir kısmı yol üzerinde, bir kısmı da Elazığ'a getirilerek satılmaktadır (Fotoğraf 13). Kayısıların az bir bölümü de günlük olarak tüketime ve satışa sunulmaktadır.

Kayısı üretiminde devamlılık sağlamada yapılması gereken en önemli hususlardan biri tarım arazilerinin sigorta yaptırılmasıdır. Ancak bu husus arazideki köylerde pek rağbet görmemektedir. Bu durum sigorta fiyatlarının oldukça yüksek maliyetli olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin 40 dekarlık bir kayısı bahçesi için sigorta primi olarak 7.500 TL isteyen sigorta şirketleri, zarar olması durumunda bu arazi için yaklaşık 80.000 TL vermektedir. 2011 yılında ilkbahar mevsiminde gerçekleşen kar yağışı ve ardından don olayı nedeniyle kayısı rekoltesinde dip görülmüştür. Sonuç itibarıyla kayısıcılıkla uğraşan çiftçiler bu yıl hasılat elde edememiştir.

Fotoğraf 18. Kayısı Satış Yeri (Karaali Köyü)

Araştırma sahasında kayıslara don vurması veya bir hastalık söz konusu olduğunda çiftçilerin zarar görmemesi için devlet çiftçilere sigorta desteği (%50'si kadarını) vermekte ancak zarar sonrası ödenen ücreti, çiftçi düşük bulduğu için yetiştiriciler sigorta yaptırmamaktadır. Sadece bahçe alanları çok geniş olan çiftçiler sigorta yaptırmakta ancak diğer çok sayıda çiftçi sigorta yaptırmadığı için zararı kendisi karşılamaya çalışmaktadır.

4.2.2. Hayvancılık

Araştırma sahasının tamamında belirgin ortak bir özellik olarak hayvancılığın, özellikle keçi hayvancılığının 50 yıl önce çok yoğun olarak yapılması belirtilmesi gerekli bir husustur. Bu durumu belirtmek için 50 yıl öncesinde her köyde 1000'den fazla keçinin var olduğunu her bir köye bağlı yerleşmede de bu kadar veya buna yakın miktarda keçinin var olduğu anketlerde belirtilmektedir.

Tablo 49. Büyükçay Havzasında Yıllara Göre Toplam Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı

Hayvan Türü	1980	1997	2010
Büyükbaş Hayvan (Sığır)	1378	2084	2025
Küçükbaş Hayvan	5431	2540	650

Kaynak; Köy Envanter Etütleri (1981), 2000'li Yıllara Hazırlık Çalışması (1997), Anket Sonuçları(2010)

1980 yılından günümüze Büyükbaş hayvan sayısında bir artış gözlemlenirken küçükbaş hayvan sayısında dikkate değer bir azalma yaşanmıştır (Tablo 49). Araştırma sahasında ekonomik faaliyet çeşitliliğini arttırarak köylülere alternatif maddi kaynaklar oluşturmak, buradaki nüfusun sahada üretimi devam ettirmesi adına önemlidir. Bu nedenle hayvancılığın havzada tekrar tercih edilebilir bir ekonomik faaliyet olarak canlandırılması gerekmektedir.

4.2.2.1. Büyükbaş Hayvancılık

Havzada en belirgin olarak yapılan hayvancılık türü olan büyükbaş hayvancılık artık ülke genelinde kırsal kesimde olduğu gibi köylülerin kendileri ve yakınlarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapılmaktadır. Yani ticari amaçlı yapılan bir ekonomik faaliyet türü olmaktan çıkmıştır. Büyükbaş hayvancılığın ekonomik olarak yapılması için ahır hayvancılığı şeklinde, tüketimin fazla olduğu dolayısıyla pazarlama imkanlarının geniş olduğu yerler veya geniş yaz mevsiminde de yeşil kalabilen otlakların var olduğu yerler daha uygundur.

Tablo 50. Büyükçay Havzasında Köylere Göre Büyükbaş Hayvan Sayıları

Köyler	Sığır Sayısı
Akçakale	30
Aladikme	250
Çavuşlu	110
Eskiköy	70
Günaçtı	80
Hacıhüseyinler	70
Karaali	200
Karagedik	400
Koçharmanı	50
Kutlugün	30
Küllük	30
Meydancık	5
Ortaçalı	30
Sakabaşı	300
Sarıtaş	60
Tatlıpayam	50
Topaluşağı	100
Yalındamlar	80
Yaylanlı	80
Toplam	2025

Kaynak: Anket Sonuçları (2010)

Araştırma sahasında 5 tane besi çiftliği vardır. Bu besi çiftliklerinde de sayısı 10 ila 20 arasında değişen hayvan beslenmektedir. Onun dışında genel olarak her evin ortalama bir veya iki büyükbaş hayvanı mevcuttur. Kışın köyde oturmayan aileler, hayvanlarını bakmaları için köyde kalan ailelere satmakta ve ilkbaharda geri almaktadırlar. Nüfusun arttığı köylerde bakılan hayvan sayısında da artış gözlenmektedir. Aladikme, Karaali, Sakabaşı köyleri bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıca Sakabaşı köyünde mevsimsel nüfus hareketliliğinin daha az olması da beslenen hayvan sayısını arttırmıştır. Karagedik köyünde ise tarımın ikinci planda olması beslenen hayvan sayısının diğer köylere nazaran en fazla çıkmasına neden olmuştur (Tablo 50, Fotoğraf 20).

Fotoğraf 19. Besi Çiftliği (Aladikme Köyü, Silolar Mezrası)

4.2.2.2. Küçükbaş Hayvancılık

Türkiye'nin fizik potansiyeli her şeyden evvel küçükbaş hayvancılığa daha büyük olanak sağlamıştır. Memleketin büyük kısmı üzerinde etkili olan yarı-kurak iklim, bunun ürünü olan kısa boylu ve kısa ömürlü otsu bitki örtüsünün yaygınlığı, bunun yanında yamaçlarda fazla eğimli dağlık sahaların cılız çalılardan oluşan bitki örtüsü ile kaplı olması, bu faktörlerin geçerli olduğu sahalarda geniş ölçüde küçükbaş hayvancılığı zorunlu kılmıştır (Tunçdilek, 1978, s.53).

Küçükbaş hayvancılığın ticari anlamda yapıldığı 4 köy mevcuttur. bunlar Yaylanlı, Hacıhüseyinler, Karagedik ve Aladikme köyleridir. Bu köylerde toplam 650 civarında küçükbaş hayvan mevcuttur. Havzanın kuzey doğusunda Bulutlu dağı üzerinde yer alan, Karagedik hem büyükbaş hayvan sayısının hem küçükbaş hayvan sayısının hem de kovan sayısının (arıcılık) en fazla olduğu köydür. Bu köyde tarımsal faaliyetleri zorlaştıran topografik ve klimatik koşullar hayvancılığın daha fazla ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Havzada 50 yıl öncesinde çok yüksek miktarda küçükbaş hayvan varlığından söz edilmektedir. Ormanlık arazilere zarar verdiği için yasaklanan keçi yetiştiriciliği burada tekrar canlandırılabilir.

Araştırma sahasında küçükbaş hayvancılığın yapılmasında tür seçimi konusunda Türkiye'nin diğer yörelerinde de gittikçe artan bir şekilde besiciliğinin yapıldığı Saanen keçilerinin uygun olduğu söylenebilir. "Saanen ırkı farklı iklim koşullarına uyma yeteneğinin fazla olması, götürüldüğü yerlere çok çabuk adapte olabilmesi, yemden yararlanma yeteneği yüksek olması ve erken çağda cinsi olgunluğa ulaşması ve üremesi ve genellikle ikiz ya da üçüz doğum yapmaları" nedeniyle tercih edilen bir hayvan ırkıdır (<http://www.veteriner.cc/keci/saanen.asp> (Son Erişim Tarihi: 09.08.2011)).

4.2.2.3. Kümes Hayvancılığı

Araştırma sahasında 6 tane tavuk çiftliği bulunmakta ve bunlardan bir tanesi aktif değildir. Bu çiftlikler 1980 yılında devlet desteği ile kurulmuşlardır. Bu tesislerden Ortaçalı ve Küllük'teki çiftlikler 7.000 üretim kapasiteli iken, Günaçtı'daki 4.000 üretim kapasitelidir (Fotoğraf 21). Buradaki tesislerin hepsi Malatya'daki tavukçuluk şirketleriyle anlaşmalı olup, civcivler ve yem Malatya'dan getirilmekte ve yine 45 günlük süre sonunda Malatya'ya götürülmektedir. İki ayda bir üretimin yenilendiği bu tesislerin yıllık kapasitesi, tavukların hastalanması veya satış değerlerindeki değişmelere

bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Çiftlikler özellikle kış mevsiminde ısıtma ihtiyacı ve yem fiyatlarının arttırmasıyla kar marjında ciddi düşüş yaşadıklarını belirtmektedirler. Çiftliklerin buldukları yerde kurulmasında belirleyici faktörün arsalarının burada olması belirtilmiştir. Ancak çiftliklerin özellikle Öksüzüşağı köyünde yoğunlukta olmak üzere bu çevrede artış göstermesinde köylülere devletin verdiği destek belirleyici olmuştur.

Fotoğraf 19. Tavuk Çiftliği (Ortaçalı Köyü)

4.2.2.4. Arıcılık

Büyükçay havzasındaki 19 köyde toplam 3845 kovan bulunmaktadır. Sahada üretimin iyi olduğu dönemde 13 ton civarında üretim gerçekleşmektedir. Arıcılığın araştırma sahasındaki tarihi seyrine baktığımızda 1981 yılında 500'e bile ulaşmayan kovan sayısı 1997 yılında 3920'ye çıkmıştır (Tablo 51, Fotoğraf 21).

Tablo 51. Büyükçay Havzasında Köylere Göre Toplam Kovan Sayısı

Köyler	1997	2010
Akçakale	150	40
Aladikme	100	150
Çavuşlu	400	60
Eskiköy	-	20
Günaçtı	80	100
Hacıhüseyinler	100	80
Karaali	-	70
Karagedik	2000	2000
Koçharmanı	90	120
Kutlugün	70	-

Köyler	1997	2010
Küllük	100	40
Meydancık	200	50
Ortaçalı	100	50
Sakabaşı	-	500
Sarıtaş	100	100
Tatlıpayam	120	70
Topaluşağı	-	-
Yalındamlar	60	75
Yaylanlı	250	320
Toplam	3920	3845

Kaynak; Anket sonuçları, 2000'li yıllara hazırlık projesi(1997)

Fotoğraf 20. Arıcılık Faaliyet (Ortaçalı Köyü)

Arıcılığın havzada önemli bir ekonomik faaliyet türü olmasında bal'ın ticari değerinin fazla olması etkilidir. Özellikle Karagedik köyünde arıcılık havzadaki diğer köylere göre daha fazla yapılmasında yaz mevsiminin daha serin geçmesi nedeniyle yeşil kalabilen bitki örtüsü burada arıcılığın yapılmasını kolaylaştırıcı etkiye sahiptir.

4.2.3. Diğer Ekonomik Faaliyetler

4.2.3.1. Taş Ocağı

Araştırma sahasının batısında Hırsıztaşı Tepesi'nin güneyinde yer alan taş ocağı, seske formasyonuna ait orta paleosen alt eosen yaşlı kireçtaşı ve kumtaşından oluşan (Harita 11) malzemeyi çıkarmaktadır. Havzanın batısında bu formasyona ait üç arazi mevcuttur.

Asfalt yollarda kullanılan malzemeler boyutlarına göre büyük malzemedan oluşan alt temel malzemesi, orta büyüklükte malzemedan oluşan temel malzemesi ve küçük malzemedan oluşan mıcır malzemesinden oluşmaktadır. Araştırma sahasındaki bu taş ocağında çıkarılan malzemeler alt kesimde öğütülmekte malzemeler sınıflandırılarak kamyonlara yüklenmektedir. Şu anda özel bir şirket tarafından 6 aylığına kiralanan taş ocağı, bundan önce iki yıl atıl kalmış ondan öncede yine özel bir şirket tarafından işletilmiştir (Fotoğraf 22). Taş ocakları büyüklüklerine göre farklı isimler verilmektedir. Buradaki taş ocağı büyüklük bakımından 90'lık tesis olarak belirtilmektedir. Bu büyüklükteki bir tesisin günlük üretimin 400-450 m³ civarında olduğu ve bu üretim için asgari 500 kw saat elektrik enerjisi ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Şirketin 6 aylık üretim hedefleri alt temel için 20.000 m³, temel için 37.000 m³ ve mıcır 6.000 m³ olarak

belirtilmiştir. Tek vardiya 12 saat olarak çalışan ocaktaki işçiler, şirket bünyesinde çalışan kişilerden oluşmaktadır. Bu çalışanlar araştırma sahası dışından gelen işçilerdir.

Fotoğraf 21. Taş Ocağı (Aladikme Köyü)

Şu anda bu ocağın daha batısında mevcut bulunan 600.000 m³'lük rezervi olduğu tahmin edilen yerde ikinci bir taş ocağı kurulması için çalışmalar başlatılmış ve devam etmektedir. Bu tesisin 140'lık bir tesis olacağı ve günlük üretiminin 1500-2000 m³ olacağı belirtilmiştir. Bu tesis için 4000 kw saatlik enerji gerekmektedir.

4.2.3.2. Lokantalar

Araştırma sahasında 8 tane lokanta bulunmaktadır (Fotoğraf 23). Bu lokantalarda 60 civarında kişi çalışmaktadır. Bu çalışanlar lokanta sahibinin köyündeki yakınları veya o köyden insanlardır. Çalışan sayısı yaz mevsiminde müşteri sayısındaki artışa paralel olarak artmakta ve 90 kişiye kadar çıkmaktadır.

Fotoğraf 22. Elazığ-Malatya Karayolu Üzerinde Yer Alan Bir Petrol İstasyonu ve Lokanta

Mevcut lokantalar ek binalar yaparak veya kat sayısını artırarak kapasitelerini zamanla arttırmayı düşünmektedirler. Lokantalar kuruluş yeri bakımından incelendiğinde, yola yakınlık ve arazi varlığı temel etkenlerdir. Zaten sahadaki doğal faktörler aksine imkan vermeyecek şekildedir. Kuruldukları yerler incelendiğinde

lokantalar topografyanın izin verdiği yola yakın düzlüklerde kurulmuşlardır. Buralar Büyükçay'ın kollarının oluşturduğu vadilerin Büyükçay'a bağlandıkları kesişim yerleridir (Harita 12).

4.2.4. Ulaşım

İlk çağlarda, Malatya'dan gelen yollar Çiğdemlik köyünden Barsikkale, Kızıluşağı, Baskil, Haroğlu, Harput güzergâhını izlemekteydi. Bir diğer yol ise Malatya, Habibuşağı (Kömürhan), Geli çayı vadisi (Himik Deresi), Baskil, Haroğlu ve Harput'a uzanmaktaydı. İlk çağlarda kullanılan bu yollar özellikle Ortaçağ'da daha çok kullanılmış, Selçuklu, Osmanlı Dönemlerinde de aynı güzergâhlar tercih edilmiştir (Yıldız, 2006, s.177). Araştırma sahasının önemli bir ulaşım güzergahı haline gelmesi, Kömürhan Köprüsünün⁵ yapımıyla yani Elazığ-Malatya Karayolu güzergahı olması sonucu gerçekleşmiştir (Fotoğraf 23, 24). Büyükçay havzasının en batısındaki Kömürhan boğazının önemini Karakaya Baraj gölünün en fazla daraldığı yer olması arttırmıştır. Böylece araştırma alanımız Elazığ-Malatya güzergahında double yola sahip en önemli geçiş güzergahı haline gelmiştir (Harita 22).

Araştırma sahasındaki ulaşım ağı incelendiğinde köy yolları topografyanın etkisiyle çok kıvrımlı bir yapıya sahiptir. Ayrıca yolların rakım değerleri 700 metreden 1800 metreye kadar değişmektedir (Şekil 34). Ulaşım ağının en belirgin özelliği olarak drenaj ağına paralel bir güzergah izlemesi belirtilebilir.

⁵ Fırat Nehri üzerinde geçişin kayıklarla sağlandığı İzoli'de (Malatya-Kale İlçesi) Birinci Dünya Savaşı yıllarında 543 metre uzunlukta bir ahşap köprü yapılmış, ancak 22 Nisan 1929'da Fırat suları 14 metre yükselince köprü yok olmuştur. 1930 yılında da, Malatya-Elazığ yolunda ve Fırat Nehri üzerine inşa edilen ahşap köprüünün yıkılmasının ardından sal ile ulaşım dışında başka olanak kalmayınca betonarme bir köprü yapılması için araştırmalar başlamış, yıkılan eski köprüünün 12 kilometre kadar doğusunda Kömürhan boğazında köprü inşasına elverişli bir yer belirlenmiştir. Köprü inşaatı 1 Ağustos 1930 tarihinde başlamış, 3 Nisan 1932 tarihinde tamamlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamaları sırasında, Kömürhan Köprüsü Fırat Nehri üzerinde kurulan Karakaya Barajı suları altında kalmış, 1983-1986 tarihleri arasında ise yeni köprü eskinin üzerine yapılmıştır. Türkiye'nin ilk dengeli konsol köprüsü olma özelliğini taşıyan yeni Kömürhan Köprüsü orta açıklığı 135 metre, iki kenar açıklıkları da her biri 76 metre olmak üzere, toplam boyu 287 metre; eni ise 11,50 metredir (TMH, 2006, s.74)

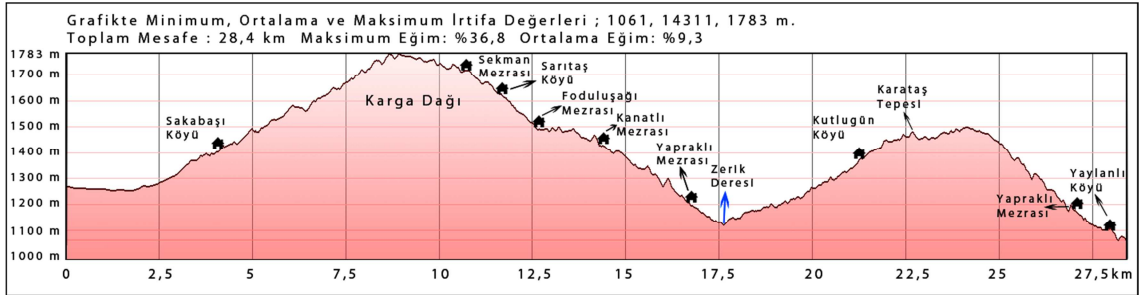

Fotoğraf 23. Eski Kömürhan Köprüsü ve Yeni Kömürhan Köprüsünün Karakaya Baraj Gölü Sularını Tutulmadan Önceki Hali (TMH, 2006, s.74)

Fotoğraf 24. Kömürhan Köprüsü ve Karakaya Baraj Gölü (Batıya Bakış)

Şekil 34. Sakabaşı Köyü ile Yaylanlı Köyü Arasındaki Yolun Profili

Kaynak: Google Earth

Köy yolları genel olarak toprak yoldan oluşmakta ise de bu yolların çoğunluğu köyaltı iskan birimlerine giden yollardır. Köy merkezlerine giden yollar genelde asfaltdır. Baskil'in Malatya ile ulaşım bağlantısını kolaylaştırmak için yapılan

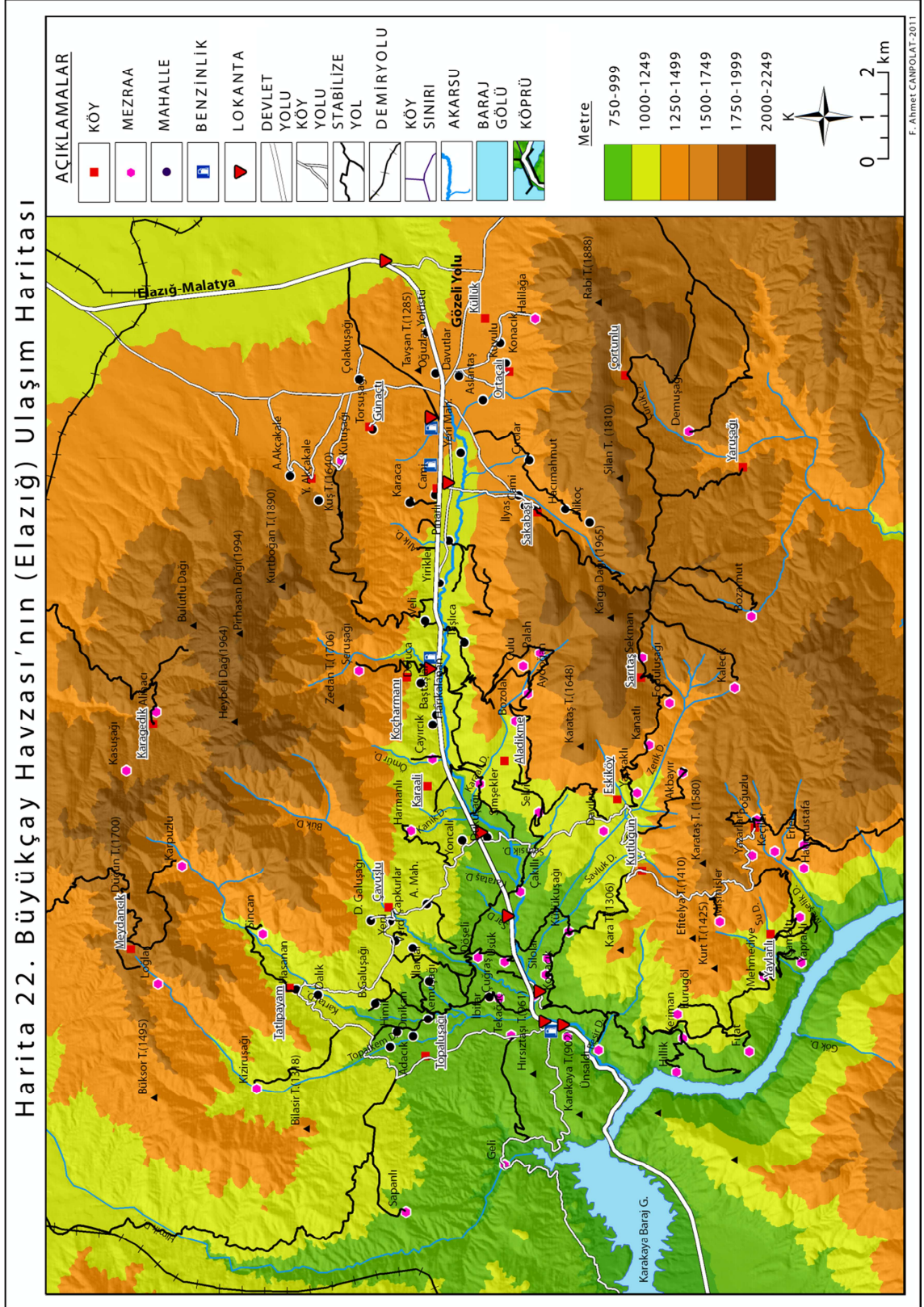
projelerden biri olan daha önce de kullanılan Baskil-Geli çayı vadisi (Himik Deresi)-Topaluşağı köyü arasında yapılan yol projesidir.

Araştırma sahasında nüfusun yerleşmelerin ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesinde ve değişmesinde önemli bir role sahip ulaşım özelliklerini incelediğimizde “tabii bir yol” niteliğinde olan vadi içerisinde devam eden D-300 Karayolu’nun ayrı bir önemi söz konusudur. Bu yol daha öncede belirtildiği üzere;

- *Yerleşmelerin bu güzergaha doğru kaymasına neden olmakta,*
- *Günübirlik ve mevsimlik nüfus hareketliliğini arttırmakta,*
- *Yerleşmelerin tarzının değişmesinde etkili olmakta,*
- *Hizmet sektörünün gelişmesini sağlamakta (Lokantalar)*
- *Ürünlerin pazarlanmasında kolaylık sağlamakta,*
- *Malatya ulaşım güzergahında olması nedeniyle Malatya’nın da etki sahasına girmesine neden olmaktadır.*

Araştırma sahasındaki yollar genelde Büyükçay’ın kollarının oluşturduğu vadileri takip etmektedir. Bu yolların genelde toprak yol şeklinde olması ulaşımı zorlaştıran bir durumdur. Araştırma sahasında, ulaşımın en zor gerçekleştirildiği köy Yaylanlı köyüdür. Bu köydeki acil hastalar kayıkla Kömürhan boğazına getirilmekte, oradan araçlarla Karaali Sağlık Ocağına taşınmaktadır. Bu köye ulaşmak için kullanılan iki güzergahın ikisinin de bozuk olması nedeniyle ulaşım oldukça zordur.

Araştırma sahasında 2 otobüs, 64 minibüs, 350 otomobil, 25 kamyonet 95 motosiklet bulunmaktadır.

Araştırma sahasında karayoluna paralel olarak çekilmiş internet hattı sayesinde yol üzerindeki yerleşmelerde internet bağlantısı mevcuttur. Telefon hattı bütün köylerde ve mezralarda mevcuttur.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Büyükçay havzası; Doğu Anadolu Bölgesi, Yukarı Fırat Bölümü, Elazığ-Malatya Yöresinde Elazığ şehrinin 43 km kadar batısında bulunmaktadır. İnceleme sahası 272,7 km² alana sahiptir. Havzada 19 köy ve bu köylere bağlı 53 mezra ile 48 mahalle olmak üzere toplam 120 yerleşme bulunmaktadır. 2010 yılı itibariyle 1946'sı kadın, 2049'u erkek olmak üzere toplam nüfusu 3995'tir. İnceleme sahası mevsimlik göçe bağlı nüfus hareketliliğinin olduğu bir sahadır.

İnceleme sahası Malatya havzası ile Uluova arasında eşik sahaya karşılık gelmektedir (Siler, 2009, s.17). Havza iki farklı coğrafi ünite (Malatya havzası ile Uluova) arasında eşik sahası olması nedeniyle geçiş alanı özelliği göstermektedir. Bu geçiş özelliği havzanın nüfus, yerleşme ve iktisadi özelliklerine yansımış ve belirleyici olmuştur. Saha aynı zamanda Elazığ şehri ile Malatya şehrini birbirine bağlayan karayolunun geçtiği önemli bir geçiş güzergahıdır. Bu güzergahın önem kazanmasında geçmişte Fırat nehrini günümüzde ise Karakaya baraj gölünü geçmek için yapılan Kömürhan köprüsünün büyük etkisi vardır. Günümüzde bu köprünün de tekrar yenilenerek büyütülmesi planlanmaktadır.

Havzanın kuzeyinde Baskil ovası, Kuzeybatısında Hankendi ovası, güneyinde Kamışlı Dağı, güneydoğusunda Gözeli ovası, kuzeydoğusunda Uluova, batısında Karakaya baraj gölü ve devamında Kale Ovası yer almaktadır. Karakaya baraj gölü kuzeybatıda önce büyükçe bir su kütlesi şeklinde iken, Fırat nehrinin açmış olduğu yarma vadi niteliğinde olan ve havzanın batı sınırını teşkil eden Kömürhan boğazında, artık bir nevi akarsu görünümüne bürünmektedir. Araştırma sahası kuzeyden Baskil ilçe merkezi ile Baskil ilçesine bağlı Düğüntepe, Demirlibahçe, Karaali ve Bulutlu köyleri ile; batıdan, yine Baskil ilçesine bağlı Şahaplı, Harabakayış ve Habibuşağı köyleri ile; güneyden, Sivrice ilçesine bağlı Kayabağları, Gelindere, Yürekaya, Taşlıyayla, Yaruşağı ve Çortunlu köyleri ile; doğuda ise Elazığ merkez ilçesine bağlı Bölüklü, Öksüzüşağı, Çalica ve Gözpınar köyleri ile çevrilidir.

Araştırma sahasını dört kısma ayırmak mümkündür. Birincisi; havzanın doğusunda birikinti koni ve yelpazelerinden oluşan kısmen daha az engebeli ve düzlüklerden oluşan Yalındamlar düzüdür. Bu düzlükler Kuvaterner yaşlı alüvyal dolgulardır (Harita 11). İkincisi havzanın batısında yer alan parçalı düzlüklerden

meydana gelen Topalkem havzasıdır. Üçüncüsü ve dördüncüsü ise Büyükçay'ın kuzeyindeki ve güneyindeki dağlık sahalardır.

Havzanın güneyi üst kretase yaşlı gabro, amfibolit, serpantinleşmiş peridotit ve metaofiyolitik kayalardan oluşmaktadır. Kuzey kesiminde ise yine üst kretase yaşlı dasit, tonalit, granodiyorit, bazalt, andezit, granit, monzonit, diyorit ve gabrodan oluşan kayalar yer almaktadır. Topalkem havzasında ve Yalındamlar düzünün doğusunda Pliyo-kuvaterner yaşlı gösel dolgu malzemeleri (kireçtaşı, kum taşı, çakıl taşı) mevcuttur. Yalındamlar düzünde kuvaterner yaşlı eski alüvyon dolgular bulunmaktadır. Ayrıca Pirhasan dağının yüksek kesimlerinde ve Bulutlu dağının kuzey yamaçlarında Permo-triyas yaşlı mermer ve kalkfillit yer almaktadır.

Araştırma sahasındaki arızalı topografyanın, eğimli yüzeylerin, parçalı düzlüklerin, farklı toprak tiplerinin ve farklı bitki örtüsünün olduğu alanların, ortaya çıkmasında etkili temel faktörlerden biri jeolojik yapıdır. Bu nedenle havzadaki yerleşmelerin ve tarım arazilerinin yeri üzerinde ve dolayısıyla nüfusun dağılışı üzerinde etkili faktörlerden biri de jeolojik yapıdır.

Elazığ-Malatya çevresi yarı nemli Akdeniz iklimi ile yarı-kurak iklim arasında geçiş özelliği göstermektedir. Araştırma sahası bu iklim bölgesi içerisinde Güneydoğu Toroslar'daki hava geçiş koridorlarından biri olan Kömürhan Boğazı'nın bulunduğu alanda, yani kış mevsimlerinde Elazığ'a doğru sokulan ılık-nemli hava kütlelerinin giriş yaptığı kısımda yer almaktadır (Tonbul, 1990, s.275).

Büyükçay havzasını, insanlar İlkçağ'dan günümüze kadar yerleşme alanı olarak kullanmıştır. Osmanlı devleti döneminde 1518'de yalnızca 2 hane yer almaktayken, 1523'te nüfus 258 kişiye yükselmiş ve 1566 yılında havzadaki toplam nüfusun 1413 civarında olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise nüfus 4000'e yaklaşmıştır. 1935 yılı nüfus sayımında araştırma sahasının nüfusu 3773'tür. 1935'ten 1945'e kadarki dönem havzadaki nüfusun durağan dönemidir. 1945'ten sonra 1980 yılına kadar hızlı bir nüfus artışına bağlı olarak nüfus 7000'in üzerine çıkmıştır. 1980'den itibaren gerileme dönemine giren nüfus 2010 yılına kadar genel itibariyle azalmanın devam ettiği bir dönemdir. 2010 yılında nüfus 3995'e düşmüştür.

Araştırma sahasında 1980 sonrası göç verme olayı daha fazla gerçekleşmiştir. Bu dönemde başta İstanbul olmak üzere Elazığ, Malatya ve Adana İllerine göçler

gerçekleşmiştir. Yurt dışına gerçekleşen göç, Elazığ'ın farklı kesimlerine göre daha azdır (28 aile). Havzada mevsimsel nüfus hareketliliği oldukça fazladır. Bu hareketlilik insanların kış mevsiminde ve okul döneminde şehirde bulunmak istemeleri ile ilkbahar ve yaz mevsiminde ise kayısı yetiştiriciliği ve diğer tarımsal faaliyetler nedeniyle köylerindeki evlerine geri dönmeleri etkili olmaktadır. Ayrıca ürün toplama döneminde köylere gelen mevsimlik işçiler de nüfus hareketliliğini doğurmaktadır.

Havzadaki nüfus özelliklerinden ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri mevsimsel nüfus hareketliliğinin oldukça fazla olmasıdır. Araştırma sahasında özellikle Kayısı üretiminin verimli geçtiği yıllarda sahaya gelen işçilerle beraber havzanın toplam nüfusu 10.000'e yaklaşmaktadır. Kış mevsiminde ise nüfus 4000'in altına düşmektedir ki 2010 yılı nüfusunun 3995, çıkması sahadaki kış mevsiminde kalan nüfusu verdiğini bize göstermektedir. Bu durum havzadaki ailelerin kış mevsiminde Elazığ'da, Baskil'de ve Malatya'da ikamet etmelerinin bir sonucudur.

Nüfus yoğunluğunun arttığı yerler ulaşımın kolay ve arazinin işlemeye elverişli olduğu, su kaynaklarının fazla olduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Elazığ-Malatya karayolu güzergahı çevresindeki ticari faaliyetlerin artmasına bağlı olarak nüfus bu güzergaha doğru kaymaya devam etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında yine yol üzerindeki Karaali Sağlık Ocağı, Mustafa Bilbay İlköğretim Okulu, benzinlikler, lokantalar, bakkallar ve Karayolları Bakım Evi (Günaçtı) gibi çeşitli kurum ve kuruluşların varlığı da etkilidir.

Yerleşmelerin bariz özellikleri, arasında köylerin çok sayıda köy altı iskan birimine sahip olması gösterilebilir. Havzada köy merkezleri ile birlikte 120'den fazla yerleşme bulunmaktadır. Bunun en önemli sebebi topografik şartlar yüzünden havzada yerleşmeye yada tarıma uygun sahaların birbirinden kopuk halde bulunmasıdır. Bu durum yerleşmelerin öbekler halinde ayrı ayrı yerlerde toplanmasına neden olmuştur.

Havzadaki yerleşmeler şekil özellikleri açısından daha çok yol boyu köyler ve küme köyler formuna sahip yerleşmelerdir. Dokusu bakımından dağınık yerleşmelerin olmadığı ancak parçalı ve toplu dokulu yerleşmelerin mevcut olduğunu da belirtebiliriz. Yerleşmelerin kuruluş yeri olarak daha çok vadiler ve yakın çevresinde bulunduğu yerler dikkati çeker. Araştırma sahasındaki yerleşmelerde yerleşme süresi sürekli olmasına rağmen yerleşme tarzı bakımından mevsimsel bir karakter sergilemektedir.

Meskenlerde gittikçe artan bir oranda şehir mimarisi olarak belirtebileceğimiz betonarme evlerin yapılmasında; ekonomik seviyenin artmasının yanında artık sağlam, uzun ömürlü ve konforlu evler yapmanın daha kolay ve daha ucuz olması etkili olmaktadır. Artık doğal çevre özelliklerini yansıtan kerpiç veya taş meskenlerin sayısı azalmaktadır. Ancak ekonomik faaliyet türünün etkileri, hem eski hem de yeni evlerde görülmektedir. Yeni yapılan evlerde de zemin katta ağıl, depo ve odunluk yer almaktadır.

Karga dağı'nın kuzey eteklerinde birikinti yelpazelerinin kök kısımlarına kurulan köylerde sel'e maruz kalma riski taşıyan meskenler bulunmaktadır. Bu meskenler genel itibariyle eski kerpiç meskenler olması dolayısıyla yenilenmesi ve bu yenileme esnasında yerlerinin değiştirilmesi gerekmektedir.

Büyükçay havzasında temel ekonomik faaliyet türü tarımdır. Arazinin güney kesimi orman alanı olarak koruma altında olduğundan havzanın büyük bir kısmını meşeliklerden ve mera arazisinden oluşmaktadır. Tarım arazilerinin büyük bir kısmını kayısı bahçeleri oluşturmaktadır. Geriye kalan tarım arazileri ise büyük ölçüde kuru tarıma ve az bir kısmı da sulamalı tarıma ayrılmıştır. Arazide daha çok küçük mülkiyet sistemi hakimdir. Büyük arazilere sahip aile sayısı çok azdır.

Kayısı, araştırma sahasında en önemli tarım ürünüdür. Araştırma sahasında kayısı yetiştiriciliğinin hem doğal yapı üzerinde hem de beşeri yapı üzerinde etkisi vardır. Kayısı havzada; yeraltı ve yerüstü su drenajını, nüfusun gününbirlik ve mevsimlik hareketini, nüfusun dağılışını, meskenlerin konumunu ve özelliklerini, yerleşmenin dokusunu, refah düzeyini, arazi kullanımını, ulaşımı ve tarımsal mekanizasyonu etkilemiş, değiştirmiş ve düzenlemiştir. Havzadaki tarım alanlarının yarıya yakınında (16000 dekar) kayısı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu araziden kayısının zarar görmediği yıllarda yaklaşık olarak 3000 ton civarında ürün alınmaktadır. Kayısı yetiştiriciliğinde yer altı sularının ayrı bir önemi vardır. Özellikle Topalkem havzasında litolojik özelliklere ve yağış etkinliğine bağlı olarak sulama probleminin önüne geçmek için her yıl yeni su kuyuları açılmaktadır. Ancak bu kuyuların çoğunda su ya çıkmamaktadır veya istenen düzeyde değildir. Bu sorunu çözmeye yönelik olarak hidrojeoloji haritası hazırlanıp; kuyu seçiminde uygun noktalar belirlenebilir. Havzada sıkça görülebilen sulama havuzlarının varlığı da su kaynaklarını verimli kullanmaya yönelik oluşturulmuştur. Ancak kayısı bahçelerinin çok az bir kısmında damlama sulama

sistemi kullanılmaktadır. Bu sistemin teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması da kayısı yetiştiriciliğinde verimliliği arttıracak bir unsurdur.

Kayısı yetiştiriciliği ile ilgili en önemli problemlerden biri de ilkbaharda don vurması olayıdır. Bu durumun önüne geçmek çok mümkün olmadığı için sigorta yaptırılması gerekmektedir. Ancak sigortacılık sistemindeki problemler nedeniyle çiftçiler sigorta yaptırmaya yanaşmamaktadır. Sigorta yapılırken büyük bir kısmını devlet bir kısmını da çiftçi ödemekte ancak zarar durumunda ödeme yapılırken yalnızca çiftçinin ödediği tutar üzerinden geri ödeme yapılmakta dolayısıyla kar eden her durumda sigorta şirketleri olmaktadır.

Tahıllar için ayrılan arazi, toplam tarım arazisinin %44,3'üne karşılık gelmektedir. Tahıllarda uygulanan nadas sistemi nedeniyle bu arazinin tamamından ürün elde edilememektedir. Geriye kalan arazinin önemli bir bölümü sulamalı tarım yapılarak domates üretimine ayrılmıştır. Domates üretimi havzanın doğu kesiminde Sakabaşı ve Yalındamlar köyünde yapılmaktadır.

Araştırma sahasındaki hayvancılık faaliyetlerinde arıcılığın ayrı bir yeri vardır. Toplamda 4000 civarındaki kovandan iyi bir üretim döneminde 13 ton civarında bal elde edilmektedir ki, bu önemli bir gelir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Arıcılık bakımından özellikle Bulutlu dağının kuzey kesimlerindeki köyler (Karagedik ve yakınındaki komşu köyler) ayrı bir öneme sahiptir.

Büyükbaş hayvancılık havzadaki bir diğer önemli hayvancılık faaliyetidir. Sahada önemli bir özellik olarak belirtilmesi gerek kış mevsiminde köyden ayrılanların hayvanlarını satarak köyde kalanların bu hayvanlara bakması, ilkbaharda geri döndüklerinde ise bu hayvanları belli bir kar karşılığında geri almalarıdır. 2000'in üzerinde büyükbaş hayvan varlığına sahip havzada, yalnızca süt besiciliği için hayvancılık yapılmaktadır. Ahır hayvancılığı şeklinde yapılan büyükbaş hayvancılık genel olarak ikincil ekonomik faaliyet türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçükbaş hayvancılığın neredeyse bitme noktasına geldiği havzada, yalnızca Yaylanlı ve çevresinde birkaç ailenin devam ettirdiği bir ekonomik faaliyet türü olmuştur. Geçmişte her köyde binlerce küçükbaş hayvanın bulunduğu bir saha olan Büyükçay havzasında, küçükbaş hayvan sayısının günümüzde bu kadar azalması, havza için önemli bir kayıptır. Bu durumun ortaya çıkmasında orman alanlarında getirilen yasaklar büyük ölçüde etkili olmuştur. Havza için alternatif bir ekonomik faaliyet olarak arttırılması

gerekmektedir. Ancak orman yasağı nedeniyle havzada ahır hayvancılığı yapılmaktadır. İnceleme sahasının, saanen türü keçi yetiştiriciliği için uygun ve verimli şartlara sahip olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sahasındaki taş ocağının da ekonomiye katkısı vardır. Özellikle son yıllarda yapılan duble yol çalışmaları için gerekli mıcır üretiminde sahada Aladikme köyünde yer alan orta paleosen ve alt eosen yaşlı kireçtaşı, kumtaşı ve kumlu kireçtaşı depoları, köy için ek bir gelir kaynağı niteliğindedir.

İnceleme sahasında yer alan 8 lokanta ve 4 benzinlik havzanın «tabii bir yol» olmasının sonucudur. D-300 karayolu araştırma sahasında Yerleşmelerin bu güzergaha doğru kaymasına neden olmakta, günübirlik ve mevsimlik nüfus hareketliliğini arttırmakta, yerleşmelerin tarzının değişmesinde etkili olmakta, Hizmet sektörünün gelişmesini sağlamakta (Lokantalar), Ürünlerin pazarlanmasında kolaylık sağlamakta, Malatya ulaşım güzergahında olması nedeniyle Malatya'nın da etki sahasına girmesine neden olmaktadır.

Ulaşım problemlerinin yaşandığı köyler sağlık hizmetlerinin ulaştırılmasında ve diğer sosyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasında aksaklığa yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR, İ. O., (1997)**, Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- ANONİM, (2003)**, “Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu”, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Basılmamış Rapor, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu Raporu, Ankara.
- ANONİM, (2006)**, Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, No: NEE-HÜ.06.01, Ankara.
- ARSLANTAŞ, Y. (2008)**, “Paleolitik Çağ’da Elazığ Yöresi” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 18, S. 2, s.367-377, Elazığ.
- ARSLANTAŞ, Y. (2008)**, “Tarih Öncesi Dönemlerde Elazığ Yöresinin Çevre Bölgelerle İlişkileri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (<http://www.e-sosder.com>), C.7, S.24, s.383-393.
- ATALAY İ., (1989)**, “Türkiye’de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degredasyonu Üzerindeki Etkileri,” Coğ. Araş. Der., S.1, s. 25, Ankara.
- AVCI, S. (1989)**, “Ilıca’da Coğrafi Şartlar ve Mesken İlişkileri”, Atatürk Üniv. Fen-Edb. Fak. Arş. Der.", S.17, s. 175-196, Erzurum.
- BABUŞ, F., (2006)**, Osmanlı’dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti Uygulamaları, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- BAŞIBÜYÜK, A. (2005)**, “Doğu Anadolu Bölgesinde Ortalama Hane halkı Büyüklüklerinin Dağılışı”, Doğu Coğrafya Dergisi S.13, s.273-289, Erzurum.
- BAŞIBÜYÜK, A. (2005)**, “Doğu Anadolu Bölgesinde Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı”, Doğu Coğrafya Dergisi 14: 67-95, Erzurum.
- BAYAR, R. (2004)**, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’nin Arazi Bölünüşü Ve Tarım Alanlarındaki Değişmeler”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 2004, 2 (1), s.41-55, Ankara.
- BOYRAZ Z., ÜSTÜNDAĞ Ö. (2008)**, “Kırsal Alanlarda Arazi Toplulaştırma Çalışmalarının Önemi”, e-Journal of New World Sciences Academy, C.3, S.3, s.563-578.

BULUT İ., (1995), “Tipik Bir Yol boyu Köyü Örneği: Kars – Kümbetli Köyü”, Doğu Coğ. Der., S.29, s.191–208, Erzurum.

ÇAĞLIYAN, A., (2002), Baskil İlçesi (Elazığ) Coğrafyası, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ.

ÇAĞLIYAN, A., (2003), “Baskil ilçesi Yerleşim Tarihi”, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 4, s.6-15, Elazığ.

DAEGHOUTH S., WARD C., v.d. (2008), Havza Yönetim Yaklaşımları, Politikaları ve Faaliyetleri: Ölçek Büyütmeye Yönelik Dersler, Dünya Bankası, Washington, DC.

DENKER, B. T., (1977), Yerleşme Coğrafyası, İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. No:93 İstanbul.

DOĞANAY H., KOCA H., (1998), “Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları” Türk Coğ. Der., S.33, s.1–24, İstanbul.

DOĞANAY, H., (1994), Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitapevi, Ankara.

DURMUŞ, E., YİĞİT, A., (2003), “Türkiye'nin Meyve Üretim Yörelere”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.13, S.2, s.23-54, Elazığ.

ELİBÜYÜK M., GÜZEL A., (2003), “Şanlıurfa İlinde Dönemlik ve Geçici Bir Yerleşme; Hollik”, Coğ. Bilim Der., S.1, s.55–67, Ankara.

EMİROĞLU M., (1971), “Coğrafi Bölgelere Göre Kırsal Yerleşmenin Yüzölçümü, Parsel Sayısı ve Genişlikleri İle İlgili Araştırma” Coğ. Araş. Der. S.03–04 s.109–138, Ankara.

EMİNAĞAOĞLU Z., ÇEVİK S., (2007), “Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar” Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. C.22, N.1, S.157-162, Ankara.

ERİNÇ, S., (1973), “Türkiye: İnsan ve Ortam”, İst. Üniv. Ens. Der. S. 18–19, s.1–33, İstanbul.

ERİNÇ, S., (1945), “Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri”, T.C.D., S.7–8, s. 119–140, İstanbul.

GÖZENÇ, S., (1974–1977), “Arazinin Kullanılması ve Değerlendirilmesinin Coğrafi Yönde Tetikti”, İst. Üniv. Coğ. Enst. Der., S.20–21, s.169–180, İstanbul.

GÜLERYÜZ M., BOLAT İ., (1992), “Doğu Anadolu'da Kayısı Üretim Alanlarında Soğuk Zararının Azaltılmasıyla İlgili Yapılması Gerekli Çalışmalar”, Atatürk Üniv. Orm. Zir. Fak. Der. 23 (2), s.160-173, Erzurum.

GÜNAL B., ESİN N., (2007), “İnsan-Mekân İletişim Modeli Bağlamında Konutta Psiko-Sosyal Kalitenin İrdelenmesi”, İTÜ Dergisi, C.6, S.1, s.19-30, İstanbul.

GÜRSOY, C. (1974), “Türkiye'nin Tabii Yolları”, Türk Coğrafya Dergisi, S.26, s.24-33, İstanbul.

HAYLİ, S. (1995), Erzincan Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ.

HAYLİ, S. (2001), “Erzincan Ovasında Köy Meskenleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, S. 2, s.21-42, Elazığ.

HAYLİ, S. (2002), “Erzincan Ovasında Genel Arazi Kullanımı” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S. 1, s.1-24, Elazığ.

HUTTEROTH, W, D, (1971), “İç Anadolu’da Sosyal Yapının Arazi Bölünmesine ve İskan Üzerindeki Etkileri” Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araşt., s. 55-86, İstanbul.

KARA, H., (1977), “Çukurova’nın Üç Köyünde Tarım-Nüfus İlişkileri ve Bölge Kır Kesimi, Sorunları Konusunda Bir İnceleme”, A.Ü.D.T.C.F., Coğr. Arşt. Derg. S:8, No: 8, s:159–192, Ankara.

KARADOĞAN, S. , ÇAĞLIYAN A., DURMUŞ, E., (2008), “Ergani (Diyarbakır) Çevresinde Kuvaterner'de Meydana Gelen Drenaj Değişiklikleri ve Bölge Jeomorfolojisine Etkileri” , Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

KALKAN, H., (2008), M.Ö.6-4. Yüzyıllarda Doğu Anadolu: Arkeolojik Veriler Işığında Tarihsel ve Kültürel Değerlendirme, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Basılmamış), İzmir.

KHALAF, S., (2006), Doğu Anadolu Bölgesi Nüfus Özellikleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Basılmamış), İstanbul.

KILIÇ, S., MUTLUER, M., (2004), “Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi”, Ege Coğrafya Dergisi, 13, S.17-28, İzmir.

ÖZÇAĞLAR A., (1996), “Türkiye’de İdari Coğrafi Bakımında Köy, Bucak, ilçe, İl, Belde Kavramları Üzerine Düşünceler,” A.Ü.D.T.C.F., Coğ. Arşt. Der. S.12, s.7–24, Ankara.

ÖZÇAĞLAR A., (2005), “Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi,” Coğ. Bil. Der. S.3 s.1–25, Ankara.

ÖZDAL, B., (2010), Elazığ Şehrinin Eğitim Fonksiyonu, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.

ÖZDEMİR M.A., TONBUL S., (1995), “Şiro (Örmeli) Çayı Havzası ve Yakın Çevresinde (Malatya Güneydoğusu) Arazi Kullanımı, Sorunları ve Öneriler”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.7 S.1-2, s.145-172, Elazığ.

ÖZDEMİR, M.A., ve TONBUL, S., (1996), “Kömürhan Boğazı (Malatya-Elazığ)”, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Derg. C.8, S.1, s. 239-261, Elazığ.

ÖZGÜÇ, N., (1979), Beşeri Coğrafyada Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri, İ.Ü. Yay. No:2511, Edeb. Fak. Coğ. Enst. Yay. No:105, İstanbul.

ÖZGÜR, M., (2004), “Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Mekansal Dağılışı”, Coğrafi Bilimler Dergisi 2 (2), S.1-12, Ankara.

ÖZGÜR, E. M., (2003), “XXI. Yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu”, Coğrafi Bilimler Dergisi 1 (1), S.43-53, Ankara.

ÖZGÜR, E. M., (2010)-1, Nüfusun Coğrafi Analizi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara.

ÖZGÜR, E. M., (2010)-2, Yerleşme Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara.

ÖZGÜR, E. M., (2011), Nüfus Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara.

ÖZTAŞ, T., (1998), “Kuyu Yeri Seçimine Yönelik Bir Hidrojeolojik Etüt Sistematüğinde Jeohidrolojik ve Hidrojeolojik Ortam Kavı Anılarının Önemi”, Jeoloji Mühendisliğı Der. S.52, s.5-15, Ankara.

SARIBEYOĞLU M., (1951), “Aşağı Murat Bölgesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, Doğı Anadolu Araştırma İstasyonu” Yay.No:1, İstanbul.

SERGÜN, Ü., (1975), Beşeri Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova, İst. Ün. Yay. 82, İstanbul.

SİLER, M.,(2009), “Büyük Çay Havzası'nın (Elazığ Batısı) Genel ve Uygulamalı Jeomorfolojisi”, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.

ŞEN, E., (1984), “ Türkiye’ de Mevsimlik İşgücü Göçleri Üzerine Düşünceler”, Ege Coğrafya Dergisi 2, s.1-7, İzmir.

TANOĞLU A., (1969), Nüfus ve Yerleşme, İst. Ün. Yay. 1183, İstanbul.

TIRAŞ M., (2002), “Ulaşımın Yerleşmeye Etkisine Bir Örnek: **Pozantı**”, Türk Coğ. Der. S.38, s. 121–131, İstanbul.

TONBUL, S., (1987), “Elazığ Batısının Bitki Örtüsü Özellikleri”, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Derg. C.1, S.1, s. 209–224, Elazığ.

TONBUL, S., (1990), “Elazığ ve Çevresinin İklim Özellikleri ve Keban Barajının Yöre İklimi Üzerine Olan Etkileri”, Fırat Üniv. Coğrafya Sempozyumu 14-15 Nisan 1986, s. 275–293, Elazığ.

TOROĞLU, E., (2007), “Niğde İli’nde Göç Faktörleri ve Göçler”, Coğrafi Bilimler Dergisi 5(1), s.75-96, Ankara.

TUNÇDİLEK N., (1958), “İç Anadolu’daki Kır yerleşmesinin Ekonomik Yapısına Göre Sınıflandırılması,” İst. Ün. Coğ. Enst. Der., S.9, s.87–102, İstanbul.

TUNÇDİLEK N., (1963), “Türkiye’nin Farklı İki Bölgesinde Kır Yerleşmesi Şekilleri Hakkında Müşahedeler” İst. Üniv. Coğ. Enst. Der. S.13, s.99–112, İstanbul.

TUNÇDİLEK N., (1967), “Türkiye İskân Coğrafyası Kır İskânı” İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. S.49, s.144–145, İstanbul.

TUNÇDİLEK N., (1971), “Kır Yerleşmeleri: Köy-Altı Şekilleri” Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, s.17–55, İstanbul.

TUNÇDİLEK N., (1977), “Türkiye’nin Dağlık ve Ormanlık Bölgelerinin Ekonomik Problemleri” İst. Üniv. Coğ. Enst. Der. S.22, s.43–52, İstanbul.

TUNÇDİLEK N., (1978), “Türkiye’nin Kır Potansiyeli ve Sorunları” İst. Üniv. Coğ. Ens. Yay. No. 96, İstanbul.

TUNÇDİLEK N., (1984), “Türkiye Köylerinin Yapısal Özelliklerine toplu Bir Bakış” İst. Üniv. Deniz. Bil. ve Coğ. Enst. Bült. S.1, s. 23–40, İstanbul.

TUNÇDİLEK N., (1985), Türkiye’de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı, İst. Üniv. Deniz. Bil. Ve Coğ. Enst. Bült. Yay., İstanbul.

TUNÇDİLEK N., (1986), “Türkiye’de Kır Yerleşmesinin Gelişimi ve Evrimi” İst. Üniv. Coğ. Enst. Der. S.23, s. 23-25, İstanbul.

TUNÇDİLEK, N. (1986), “Araziden Yararlanmada Yeni Bir Yöntem Denemesi İçin Coğrafi Gerekeç”, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülten 3, s.1-20., İstanbul.

TUNÇEL H., (1996), “Mezra Kavramı ve Türkiye’de Mezralar” Türkiye Araştırma Ve Uygulama Merkezi Der., S.5, s.73–98. Ankara.

TUNÇEL H., (2000), “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler” Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, C.10, s. 2, s. 23-34, Elazığ.

TÜMERTEKİN, E., (1968), Türkiye’de İç Göçler, İstanbul Üniversitesi Yayın No:1371, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:54, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E. (1973), “Yerleşme Planlaması (Şehir-Köy İlişkileri)”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 18-19,s.71-85, İstanbul.

TÜMERTEKİN E., (1984), Ulaşım Coğrafyası, İst. Üniv. Yay. No.2053, Coğ. Enst. Yay.No.85, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., (2000), Beşeri Coğrafya’da İnsan, Kültür, Mekan, Çantay Kitapevi, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., (2007), Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma, Çantay Kitapevi, İstanbul.

ÜNAL, M. A., (1989), “XVI. yy’da Harput Sancağı”, AKDITYK, TTK Yay., XIV. Dizi, Ankara.

YILDIZ, E., (2003), “Örençay Havzasında Nüfus”, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Coğ. Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Semineri), Elazığ.

YILMAZ B., ATİK G., (2006), “Doğal Peyzaj Özelliklerinin Kırsal Yerleşimler Üzerindeki Etkileri: Bartın Örneği” , ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, C.8, S.10, s.1-9, Zonguldak.

YILMAZ, C., (2009), “Türkiye’de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri; Evlilik Yoluyla Göç”, Doğu Coğrafya Dergisi 21, s.221-232, Erzurum.

YÜCEŞAHİN, M., (2009), “Türkiye’nin Demografik Geçiş Sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 7 (1), s.1-25, Ankara.

YİĞİT A., HAYLİ S., (1995), “Hazar Gölü ve Behrimaz Havzasında Kırsal Yerleşmeler” I. Hazar Gölü ve Çevresi Sempozyumu Bildiriler, s.203–218 Sivrice, Elazığ.

DİĞER ESERLER

Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü Baskil, Hankendi, Karaali ve Kuşsarayı Sağlık Ocakları ETF Raporları 1997-2006

ELAZIĞ 1973 İL YILLIĞI, 1973, Elazığ.

ELAZIĞ PROJESİ (2000’Lİ YILLARA HAZIRLIK ÇALIŞMALARI) MEVCUT DURUM, T.C. Elazığ Valiliği Elazığ, Eğitim, Sanat, Kültür, Araştırma, Tanıtım ve Hizmet Vakfı (ELESKAV) Yayın No:4, Elazığ.

Köy Hiz. Gen. Md., 1981. Köy Envater Etüdleri (Akçakale, Aladikme, Çavuşlu, Eşiköy, Günaçtı, Hacıhüseyinler, Karaali, Karagedik, Koçharmanı, Kutlugün, Küllük, Meydancık, Sarıtaş, Tatlıpayam ve Topaluşığı köyleri) Ankara.

TÜGEM (Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü), 2008, Toprak ve Arazi Sınıflaması Standartları Teknik Talimatı ve İlgili Mevzuat, Ankara.

TMH (Türkiye Mühendislik Haberleri), Sayı 442-443 - 2006/2-3

TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri Sonuçları, Ankara.

TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Ankara.

İnternet Siteleri

<http://www.baskil.bel.tr/> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://www.baskil.gov.tr/> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://www.elazig.bel.tr/> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://www.elazig.gov.tr/> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://geodata.cob.gov.tr/geodata/index.aspx> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://scholar.google.com.tr/> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://www.tarim.gov.tr> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://www.tayproject.org/> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://tez2.yok.gov.tr/> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://www.tugem.gov.tr> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://www.tuik.gov.tr> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

<http://uvt.ulakbim.gov.tr> (Son Erişim Tarihi:12.11.2011)

EK; KÖY BİLİRKİŞİ ANKETİ**Tarih:****Adı Soyadı:****Görevi:****Köyün adı:****İlçesi:****1. Köy nerede kurulmuştur?**

Ova(), Yamaç(), Vadi(), Etek(), Dağ(), Sırt()

2. Köy neden buraya kurulmuştur**3. Köyde şimdiye kadar heyelan, çığ, sel(taşkın), deprem gibi doğal afetler görüldü mü? Görüldüyse zamanı ve etkileri nelerdir?****4. Köyde yer değiştirme veya bölünme olmuş mudur? Olmuşsa ne zaman ve niçin olmuştur?**

Yer değiştirmiştir () Bölünmüştür ()

5. Köy hane sayısı olarak büyümekte mi yoksa küçülmemekte midir?

Büyüyor (), Küçülüyor (), Önemli bir değişiklik yok ()

Büyüme veya küçülmenin sebepleri:

6. Köyde kaç hane var? Bunlardan;

Tarımla geçinenlerin sayısı

Hayvancılıkla geçinenlerin sayısı

Ticaret'le geçinenlerin sayısı

Hizmet sektöründe çalışanların sayısı

7. Köyün yerleşmesi(Dokusu) ne şekildedir ve kaç hanedir?

Toplu () Dağınık () Seyrek () Parçalı ()

8. Köyün şekli nasıldır?

Lineer () Kavşak () Küme () Dairesel ()

9. Yerleşmenin yolu; Asfalt(), Stabilize(), Ham Toprak()**10. Köydeki evlerin durumları:**

Taş(), Kerpiç(), Betonarme(), Biriket()

Tek katlı() 2 katlı () 3 katlı() Diğer()

Tek oda() 2 Oda () 3 ve daha fazla()

Kiremit örtülü() Düz toprak dam() Sac Örtü()Diğer()

Beşik Çatı(), Kıрма Çatı(), Çadır Çatı ()

11. Ahırların kaç tanesi evin bünyesi içerisinde, ne kadarı dışarıdadır?

12. Köy sınırları içinde bu köye bağlı devamlı ve geçici kır yerleşmeleri (mahalle, mezra, çiftlik, yayla vb.) var mıdır? Varsa bunların adları ve hane sayıları

Mahalle:

Mezra:

Yayla:

Kom:

Ağıl:

Bağ-bahçe evi:

13. Köyün nüfusu ne kadardır?

Köyün yaz nüfusu _____ :

Köyün kış nüfusu _____ :

14. Kışın şehirde oturup sadece yazın gelen ailelerin sayısı ve özellikleri.

Meslek **Kışın oturduğu şehir** **Kaç Aile**

Memur

Esnaf

Emekli

Diğer

15. Köyden yurt dışına göç edenlerin;

Ülke adı **Göç eden aile sayısı** **Göç tarihleri**

16. Yurt dışından dönen aile sayısı ne kadardır, hangi yıl yurt dışından dönmüşlerdir? Bunlar şimdi hangi işle uğraşıyorlar, köye ekonomik katkıları olmuş mudur?

17. Bugüne kadar yurt içinde nerelere göç olmuştur? Kaç aile gitmiştir?

Göç edilen yer Göç eden Aile Sayısı Göç tarihi

18. Yurt içindeki uzak veya yakın yerlerden bu köye gelip yerleşen var mı?

Geldikleri Yer Geliş Yılı Göç Sebebi Aile Sayısı Uğraştıkları İş

19. Günöbirlik iş için gidenler var mı?

Gidilen yer Kişi sayısı Yaptığı iş

20. Mevsimlik iş için bu köyden başka yerlere gidenler var mı?

Gidilen yer Kişi sayısı Yaptığı iş

21. Köy dışından farklı illerden mevsimlik iş için buraya gelenler var mı?

Gelinen yer Kişi sayısı Yaptığı iş

22. Köyde ortalama olarak kaç dekar arazi ekilir? Arazinin ne kadarı, hangi tarım ürünü için kullanılır?

Bahçe**Buğday****Sebze**

23. Meyve türleri nelerdir ve ne kadar ürün alınır. Ürün nasıl değerlendirilir? Bahçe alanları genişliyor mu daralıyor mu ve bunun nedenleri nelerdir?

24. Yerleşmede arazisi olduğu halde köyde oturmeyen fakat arazisini işleyen aileler var mı? Varsa aile sayısı kaç tanedir ve hangi ürünü işlemektedirler?

25. İş kollarına göre bulunan ticarethanelerin sayıları:

Bakkal() Kasap() Fırın() Değirmen() Tamirhane() Demirci () Lokanta()
Benzinlik() Marangoz() Doğramacı() Berber () Terzi () Benzinlik()
Diğerleri:

26. Köyde yetiştirilen tahıl ürünlerinden hangisinden ne kadar ürün alınır?

27. Köyde sebzeçilik yapılıyor ise, hangi ürünler ve ne kadar miktarda üretiliyor?

28. Köyde nadasa bırakılan arazi var mı varsa kaç dekar?

29. Köyde kaç dekar arazi sulanabilmektedir?

30. Köyde sulama kanalı var mıdır? Yapılış tarihi nedir? Kanaldaki su nereden gelmektedir? Köyde sulama kanalı yoksa arazi nereden nasıl sulanıyor?

31. Köydeki bahçelerde damlama sulama yapılan kaç bahçe var?

32. Köyde üretilen ürünleri köylü kendimi pazarlıyor? Yoksa tüccar veya komisyoncu köyde yerinde mi alıyor? Ve bu ürünler nerelerde pazarlanıyor?

33. Köyünüzde veya yakın köyde pazar kuruluyor mu? Nerede hangi gün? Eğer köyde pazar kurulmuyorsa nereye gidiliyor?

34. Köyde şebeke suyu var mı? Yoksa suyun kaynağı nedir?

Kaynak () Dere () Diğer ()

35. Köyün içme suyunun kontrolü yapılmış mı? Klorlama var mı?

36. Köyün yeterli ölçüde mera ve çayır var mı? Mera ve çayır yeterli ölçüde değilse hayvanlar nerede otlatılıyor?

37. Köyde ahır hayvancılığını, yoksa mera hayvancılığını yaygındır?

38. Köyde kaç aile et ticareti için besicilik yapmaktadır? Beslenen hayvanlar nerelere ve nasıl pazarlanmaktadır?

39. Köyde kaç aile süt için besiciliği yapmaktadır? Küçükbaş ve büyükbaş hayvan ne kadardır?

40. Köyde arı besleniyorsa kaç kişi arıcılık yapmaktadır? Köyde kaç adet kovan vardır? Köyde bir yılda ortalama ne kadar bal üretimi yapılmaktadır?

41. Köyde modern usulde kümes hayvanı işletmeciliği yapılıyorsa, kaç işletme vardır? Et tavukçuluğunu, Yumurta Tavukçuluğu mu yapılmaktadır?

42. Köy sınırları içinde maden alanı var mıdır? Varsa herhangi bir bilginiz var mı?

43. Köyün en fazla ticari ilişkide bulunduğu yerleşim merkezleri hangileridir?

44. Kooperatif var mı? Varsa;

Türü	Kuruluş yılı	Üye sayısı	Çalışan sayısı
Üretim ()			
Tüketim()			
Sulama()			
Kredi ()			
Kalkınma()			

45. Köyde turizm faaliyetlerini arttıracak tarihi veya doğal bir yer var mıdır?

46. Köyde bulunan resmi ve özel kurumlar hangileridir? Adlarını ve burada görev yapan personel sayılarını söyler misiniz?

47. Halen köyde oturanlardan öğrenim gören öğrenci sayısı ne kadardır?

İlköğretim:

Lise ve dengi:

Üniversite :

48. Köyde hangi okullar vardır? Bunların öğrenci ve öğretmen sayıları:

49. Eğer taşınmalı eğitim ise nereye gidiliyor?

Öğretmen say.:

Erkek öğrenci:

Kız öğrenci:

Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı:

50. Köydeki motorlu ulaşım araçları ve sayıları:

Otobüs() Minibüs() Otomobil() Kamyon() Kamyonet() Motosiklet() Ticari() Özel()

51. Köydeki tarım aletlerinin sayısı nedir nasıl değerlendiriliyor?

Traktör() Batöz() Mibzer () Biçer-döğeri () Kültivator ()Pülverizator() Motopomp()

52. Sağlık hizmetleri için nereye gidilmektedir?

53. Mezraların nüfusları ne kadardır?

54. Köyünüzün sorunları, ihtiyaçları ve istekleri nelerdir?